

هر هارادا گۆزلىك و دىرلىك وارسا، اورادا قادين ايزى واردير دنمك...

قادين و فولكلور
اؤزل سايى

مقاله

بايرام مراسملرى

توى مراسملرى

آذربايجان مطبخى

اينانچ

آتالار سؤزو

تاپماچا

اوشاقلار

ناغىللار

فولكلورىك خاطرهلر

عمومى فولكلور

گؤروشلر

آذربایجان ائل بیلیمی درنگی نین آیلیق ایچ بولتنی

اسفند (بایرام آیی) ۱۳۹۳،
فروردین (آغلار - گولر) ۱۳۹۴

۷۴ - ۷۳ - جو سایلاری

باش یازار:
سوسن نوادهی رضی

رداکسیا هئیتی:
گونش امانی
احد فرهمندی
کاظم عباسی

ایچینده کیلر

۳ باش سۆز

۵ **مقاله:** داش و گلین داشی / رقیه کبیری * نوروزون منشایی و تاریخی * عاشیق، عاشق یا ...

۲۷ **آخر چرشنه و بایرام مراسملری:** آخر چرشنه نین مراسملری / رقیه علیقلیان * نوروزخوانی در فرهنگ فولکلور آذربایجان / جواد کریم نژاد * اود چرشنه / فاطمه صفری * سمنی، نه واخت جو جریم سنی / کبری میرحسینی * نوروز بایرامی و اونا عاید مراسملر * بایرام آیی علیار کندینده / اکبر حمیدی علیارن * حقیقت هفت سین / آراز قاراآغاچلو

۵۷ **توی مراسملری:** قندباشی گئیرمه شلیگی / سوسن نواده رضی * نیشانی قیزلارین چرشنه خونچاسی / فاطمه صفری * آذربایجانین تویلاری / آیدین ملکزاده
۷۳ **آذربایجان مطبخی:** قدیم سفره و یشمک فرهنگیمیزدن / علیرضا صرافی * فوناق سئورلیک یوخسا شهرت بازلیق / گونش امانی * تزیح (نژیک) / سوسن نواده رضی * تهیه «قوورمالیق» در وایقان شېستر / دکتر حسن امین لو * مشین کندینده یشمکلر / حسین محمدخانی (گوئیلی)

۸۷ **اینانج / آتالار سۆزو / تاپماجا:** اینانجلارا دایر / زکیه ذوالفقاری * تاپماجالار / رضی حسینی * «حامام سویو ایله دوست تومتاق» / دکتر حسن م. جعفرزاده * جین گیر / زهرا آبدار * آتالار سۆزو / زهرا آبدار

۱۰۱ **اوشاقلار:** اوشاقلاریمیز اوچون / فاطمه صفری * قوش گورستدی او یونو / هاوار عبادی حاجعلیلو

۱۰۲ **ناغییلار:** من دندیم آدام اولماسان / تیسین اوغلو (عراق تورکمنلریندن) * صداقتلی آرواد / فریدون پورحسن * گونچی و قیزیل قوش / ملکه نعلیندی * کئچلین ناغیلی / احد فرهمندی

۱۱۹ **فولکلوریک خاطره لر**

ایلمه چیلر / رقیه علیقلیان * پیچاق ایتیلدن / سوسن نوادهی رضی

۱۲۷ **عمومی فولکلور**

قاینانا ایله گلین / سوسن نواده رضی * درمان در زمان قدیم / خانم شهرک * قیش مراسملری چیلله گنججسی مناسبتیه / زهرا آبدار * بایرام سیل سوپورو / زکیه ذوالفقاری

۱۴۳ **گوروشلر**

دیدار از خانهی پروین / نیلوفر احمری * موزه شخصی آقای رضا سرابی / قاسم تورکان

هر هارادا گۆزلىك و دىرلىك وارسا،
اورادا قادىن اىزى واردىر دئمك...

كنجىن قارا گنجە، كۈچسون قارا قىش
گونشلى باھارىز چىچكلە دولسون
صلحە، آزدلىغا، باھارا آلقىش
بايرامىز مبارك، كۈنلۈنۈز خوش اولسون

باش سۆز

ائىل بىلىمى- نىن قادىن بۇلومو آيلىق اوتورومو، بايرام آيىندا دا دولقون و اوغورلو كىچىرىلدى. بو اوتورومدا فولكلور اوزەرىندە بىلىمسىل چالاشمالارىن آپارىلماسى اوزەرى فائىدالى صىحتىلر اولوب فىكىرلەر پايلاشلىدى. اساس صىحت، گلەنكلەر و گۆرەنكلەرنىن اجتماعدا تۆرەنىپ، ساخلاىىپ و نىسلىدن- نىسلىگە كىچىمەسىندە قادىنلارنىن اوينادىقلارنى رول و اوستەلندىكلەرنى گۆرۈلردىن عبارت ايدى.

بو اوتورومدا اشتراك ائىدىن يازىچى، فولكلورچو و ائىل بىلىمىنە مارقلاىىپ ايلگى گۆسترن خانىمالارىمىز عاغىلا - عاغىلا قويوب، درگىدە يازىلىپ يايىنلاناجاق اولان مطلبلەر، رىپورتاژلار، رىسملەر و مىصاحبەلەر گۆرە باخىشلارنى بىلدىرىپ اورتاق قرارلار آلدىلار. ھەم دە اوزوموزە گلەن ئىنى ايلدە گۆرە جىگىمىز ايشلەر، درنە يىمىزدە ياراداجىمىز اولوملو دىشىكىلىكلەر، و چالاشمالارىمىزنى كلى

چرچيوهسى اوزره دانىشلىب فكلرل پايلاشىلدى.
بىز بو اوتورومدا گلهجك يازىلاريمىزدا توخوناچاغىمىز موضوعلارنى
باشلىقلارنى دانىشيب معىنلشدىردىك. بو قونولاردان بعضىسى بونلاردان
عبارتدير:

اثل بىلىمىنده قادىن و ساغلىق
اثل بىلىمىنده قادىن و اينانچلار
ساىكوفولكلور (اثل بىلىمى و روانشناسى)
قادىن حاقلارى و فولكلور
اثل بىلىمىنده سود آنالىق، سود قارداشلىق، اؤگى ننه، قاين قودا...
ال صنعتلرى و قادىن
عايله ده گلهنكلرىن قوروماسىندا قادىننى اويناديغى رول
خالق اوينلارى و قادىن
قادىن و ايلنجه
گلنك و مدرنيته آراسىندا قادىن
قادىن و هنر (اسلامدان اؤنجه و اسلامدان سونرا)
خالق شعرىنده قادىن

....

بو ساى ايسه، خانىملاريمىزنى همى و ايش بىرلىگى ايله بوراخىلىر. يئنى ايلده
طبعين يئنىلشمهسى ايله بىرلىكده بىزلر ده يئنىلشمگى دوشونوروك البته
كى. بىزه گؤره سو آخديقجا دورولار و بىز بوتون چتىلىكلره رغماً، يولون
يئنىش يوخوشلارنى بيله - بيله، داش چانقىللارى ووروب كئچىپ، آخىب
دورولماغى سئچدىك، چون كى اؤنونده، سونوندا دنىزلره چاتاچاغىمىزى
اينانىرىق...

مقاله‌لر

داش و گلین داشی / رقیه کیری. ۶

نوروزون منشایی و تاریخی. ۱۵

عاشیق، عاشق یا ... ۲۳

داس و گلین داسی

داس، اؤزوندن باشقا بنزری اولمایان مادی بیر وارلیقدیر. ائکیزی اولورسا دا، یئنه اؤزونه تاي بیر داس اولور. هوندور قایالار و هیبتلی داشلار، چئشید- چئشید ضربه لر اؤنونده داواملی - دایانیشلی اولدوغو اوچون همیشه ابتدایی انساندا حیرت و تعجب یاراتمیشدیر. همین انسان اؤزونو داسین اؤنونده کیچیمسه یرک، داسین داشلیغیندا آیری بیر وارلیق آراییب، آختارمیشدیر.

رقیه کبری

پریمیتولیک دؤروندن گونوموزه قدر داس کؤبود، سرت، و چئشیدلی فورمالاردا گؤروندویونه باخمیایارق، هر زامان انساندا مقدسلیگی جانلاندیران معنوی بیر دوشونجه نین گؤرگوسو اولموشدور. قایالارین هیبتی ابتدایی انسانین گؤزونده گوج سیموولو اولماقلا برابر، انسانسا قایالارین اؤنونده اؤزونو کیچیک، گوجسوز- پناهسيز گؤروب، طبیعتین چئشید- چئشید داشلارینا تاپینیب، خارق العاده، جذبه لی و قورخولو داشلاردان معنوی حیسلر آلمیشدیر.

ابتدایى انسان، داشين اۋزونو دئىل، داشدان آلدیغى تائيرلر اۋنونده ديزه چۆكموش و اۋزونون بسىط تصوّرلى اساسدا گویا كى، داش اۋز مادی گۆرونوشوندن علاوه بير پارا فضیلتلرين و قۇدى وارلىقلارين سيموولو اولوب و معنوی بير گوجه ماليك اولدوغونا گۆره، داشين اۋنونده سجده ائتميشدير.

داش، تاريخ اۋزونو گئت- گئنده ساواش سيلاحى اولماقلا برابر، ياشام ابزار - آلتلرينه (بالتا و سايره) چئوريلسه ده، گئنه بو آلتلرى قوللانانلارين يينده اقتدار و گوج سيموولو تڪ دیرلندیريلمیشدير.

داش، اقتدار و گوج سيموولو اولدوقدان علاوه زامان آخيميندا اۋزونو بير سيرا آئينلرين اينام تملی كیمی گۆسترمیشدير. بو ايناملارا گۆره انسانين روحو داش كیمی قالارقی اولوب، زای- زاواللیق گۆرن دئيلمیش. اونا گۆره قيرلرين باش داشلاری قیام- قیامته جان اۋلونون روحنون قوروجوسو ساييلیب، و بير دئيمه گۆره قير داشی روحن ساکینلیك یثرى كیمی آنلاشيلمیشدير.

آیری بير تصوّره گۆره بعضی داشلار سۆنسوز قادینلاری بۇیلو ائتمك گوجونه مالک دیرلر. هندوستانين بعضی آئينلری اساسیندا اوشاغی اولمایان گلین- کوره کنلر بو اۋزل داشلارا گول و یا پيشمیش دویو پایى آپاریب، اۋزلرينی داشا سورتوب، بئله ليکله اوشاق صاحبی اولاجاق دئیّه، اينانیرلار. دیگر آئينلرده بير تازا گلین دوغوم قایاسی آدلی بير داشين اوستونده اوچ گئجه ياتیب، بۇیلو قالاچاغینا اينانجی وار. آیری بير روايته گۆره گلین- کوره کن همين اۋزل داشين اۋنونده بير- بيرينه ياخينلاشیب، کوره کن کیشی ليک سويونو بو داشين اوستونه تۆکورسه، کۆرپه صاحبی اولدوقلارينا شوبهه سیز اولورلار. بو آئينلرين هاميسيندا، انساندان اوستون اولان دوغوم گوجو، داش ايچينده اولدوقلاريندان حکايت ائديرلر.

هندوستانين قوزئىيىندە «يئنى داش» دۋورونە عايد بىر داش
آيرى بىر دىنى آئىنە گۆرە يونان اۋلكەسىندە سئوگى - ائولى ليك سىموولو
سايىلان بىر داشين اوزرىندىن ھانسى سا بىر بۇيلو قادىن «آپولون» آدىلى تانرى نىن

آدىنى دئىب زويوشمىكلە، اونون راحت بىر دوغوم كئچىرەجگى اينىلىر.
استراليا اۋلكەسىندە Erathip آدىلى بىر قايا كۆرپەلرىن روھونو اۋزونە
محبوس ساخلامىش كىمى شەرت تاپمىشىدۇر. سۇنسوز قادينلار بو قاينىن
اۋنوندىن كئچىرك محبوس اولونموش كۆرپە روھلارىنا بۇيلو قالىب، گويا
كى سۇنسوزلوقلارىنا سۇن قويورموشلار.

Maidu ائلى نىن ياشايش بۇلگەسى كاليفرنىيانىن گونئىيىندە، بۇيلو قادينى بنزر
بىر قايا وار كى، سۇنسوز قادينلار اللرىنى بو قايايا سورتوب و بۇيلو قالىرلار.
ھىچىن آفريقادا يئرلشمىش «گىنە» اۋلكەسىندە سۇنسوز قادينلار بۇيلو
ائىمك گوجونە مالىك اولان داشلار ياغلايىب، بئلىكلە اوشاق صاحىبى
اولماق اىستىكلىرىنە يئتىشىرلر.

ھندوستاندا بعضى فرقلرىن ايناملارىنا گۆرە، داشلار آتا- بابالارىن

روحلارینین مسکنی دیر. «داش قادین» ائلین آناسی و «داش ائركك» ائلین آتاسی توتملری کیمی ساییلیر. هندوستانین باشقا بیر بؤلگه سینده ده بئله بیر اینام وار کی، بعضی داشلار اؤزلریندن بویلو قالب، اؤزلری تک بیر داشی دوغماق گوجونه مالکدیرلر. بو داشلار دا «داش قادین» آدلانیرلار.

یوخاریدا سادالدیغیم ایناملار و آئینلره تکجه ابتدایی و یا گئری قالمیش مجموعه لرده دئییل، ائله همین یاشادیغیمیز مدرن دؤنمده و گلیشمیش اؤلکه لرده ده راست گلیریک. داشلاری لمس ائتمه یین خوش اوغورلو اولدوغونا بسله نن ایناجلار ۲۱- جی یوز ایلیکده یاشایان آوروپادا هله ده بیر عننه کیمی قورونور. آوروپانین بعضی بؤلگه لرینده توی گونو گلین- کوره کن آستانادان کئچرک آیاقلارینی داشین اوزرینه قویوب، دئمک، گله جکده بار- بره لی بیر یاشامی اومورلار.

بو آرادا دلیکلی داشلار مقدس داشلارین بیر آیری نؤوعو کیمی دیرلنیرلر. دئمک، داشلارلا باغلی ایناملار و آئینلر بؤلگه دن بؤلگه یه و ائلدن ائله بیر- بیرلریندن فرقله نیرلر. بعضی ائللرده بو داشلارین دلیکلرینه قارا پول آتماقلا اوشاقلارین ساغلاملیغینی ساتین آلیرلار. کئچمیشده انگلستانین بعضی بؤلگه لرینده سونسوز قادینلار دلیکلی داشین اورتاسیندان کئچمکله، بویلو قالدیقلا رینا اینانیرمیشلار. بو آئینلر هله ده انگلستانین بعضی بؤلگه لرینده بو گونه جن دوام تاپمیشدیر.

«نوئل بابا» و «مقدس یوحنا» بایراملاریندا ایسه بو داشلارین دلیکلرینده شمع یاندیریپ، داشلارین اوستونه یاغ سوزوب، سونرا همین یاغی ییغیب، درمان کیمی قوللانیرلار. آیدینلاتما و عاغیل عصرلرینی باشدان کئچیرتمیش آوروپادا بئله آئینلرین دوامی، داشلارلا عاید میفلرین نه قدر گوجلر اولدوغونو گؤستریر. میرچا ائلیاده نین «دینلرین تاریخی» آدلی کتاییندا یازدیغینا گؤره فرانسانین بیر بؤلگه سینده مقدس بیر داش هله ده دورور. Lia Fail آدلی

بو داشا عاید اؤزل آئینلر وارمیش. اؤرنکین، اگر تهمتلنمیش بیر گناهسیز بو داشین اوستونه چیخب، اورادا دایانیرسا، داش آغ رنگه دؤنهجک. باشقا طرفدن اگر سؤنسوز بیر قادین حیاتینین سونونا جان سؤنسوز قالاجقسا، داشدان قان دامجیلاری داملاياجاق. یوخ، اگر بویلو قالماق، نسه اونون آلین یازیسینا یازیلیمیشسا، داش، سود دامجیلاياجاق.

قید ائتمه‌لی‌یم کی، دونیانین بیر چوخ یئرلرینده مقدس داشلار حاققیندا چشید- چشید سؤیله‌نیلیمیش واریانتلارین هامیسیندا بویلولوق سیمووللارینی داشیان «مقدس» داشلار، انسانین جنسل مسئله‌لریله ایلگیلی دیر.

Lia Fail (Stone of Destiny) آلین یازسی داشی

اما خوی شهرینین اطرافینداکی ولدیان کندیده، دونبولو داغی‌نین یام- یاشیل اتگینده کی گلین داشی، مقدس و اسطوره‌وی بیر آنلام داشیمیر. طبیعتین تأثیرینده اوزاقدان کۆرپه‌سی قوجاغیندا بیر قادین کیمی گؤرونن بو داشین افسانه‌وی بیر روایتی واردیر. دیلدرده گزن روایتلره گۆره مشروطه انقلابیندان سورا روسلارین ایرانا هجوم ائتدیگی زامان خوی شهرینین هم اؤزو و هم بیر چوخ کندلری بو هجومدا معروض قالیب، ایگیدلری ساواشدا اؤلرکن، قادینلاری دوشمانین تعرضوندن آماندا قالمامیشدیر.

بیر گون اوچ روس سالداتی کۆرپه‌سی قوجاغیندا تازا گلین بیر قادینی تعقیب
 اندرک، او ایسه اؤزونو دونبولو داغی نین اتگینه سالیپ. سالداتلارین الی قادینا
 چاتان زامان، قادین اوزونو گۆیه توتوب تانری یا یالواریر:
 «الهی، یا منی قوشا دؤندریپ بولارین الیندن اوچورت، یا دا منی داشا
 دؤندریپ یاخامی بو سالداتلارین الیندن قوتار». دئمک، او آن قادین داشا
 دؤنور. زامان سورہ‌سینده همین داش آذربایجان قادینی نین عصمت سیموولو
 کیمی شهرت تاپیر.

سایین علی ظفرخواه-ین «اثل بیلگی تروتمیز» کتایینا گۆره اسکی زامانلار
 «زلزلہ بولاغی» نین اؤنونده، کول تپه‌نین اوستونده بیر آیری گلین داشی
 وارمیش. دئیملره گۆره بیر گون بیر تازا گلین بو مکاندا یویونارکن،

خوی، ولدیان کندی، گلین داشی

قایناناسی اونو چیلپاق گۆرور. گلین حیاسیندان تانریدان ایسته بیر کی، اونو
 داشا دؤندرسین و داشا دؤنور. بو داشین چئوره‌سینده کی خیردا داشلار گویا
 کی، گلینین داراغی و حمام تاسی کیمی سانلییرمیش.

گلین داشی نین افسانهوی ناغیللاری تکجه خوی شهرینه عاید دئییل.
ااشیتدیگیمه گۆره مرند شهرینین چئوره کندلرینین بیرینده «گلین قیه» آدلی
بیر داش وار. قیزلارین بختینی سینماق اوچون قیزین یاخین قوهوم-اقرباسی،
قیزی اره وئرنده، بو داشین اوستونه نارین بیر داش آتارلار. اگر «گلین قیه»،
داشی اؤزونده ساخلاسا، قیزین بختی خوش اولاجاق، اما اگر نارین داش
«گلین قیه» نین باشیندان دیغیرلانیب، یثره دوشسه، قیزین خوشبختلیگینه
شبهه یله یاناشاجاقلار. دئمک، بو بؤلگهده «گلین قیه» داشی ائولیلیگین محک
داشی کیمی حسابلانیر.

تالش و آستارا آراسیندا یئرلشمیش بیر یایلاقدا دا گلین داشی سیموولونو
داشیان بیر قایا و قایانین اطرافیندا بیر نئچه داش وار. تالش روایتنه گۆره توی
گنجهسی اؤز میثلینه رغماً زورلا گردهیه گئدن بیر گلین تانریدان ایسته ییر
کی، اونو داشا دؤندریم، گردهیه گنتمگینه مانع اولسون.

قئید ائتمه لی یم کی، افسانهوی گلین داشی روایتلری نین هامیسیندا گلین/
قادیق طرفیندن اورتاق بیر فونکسیون گؤرونور: یاشامی چئورهله یین دوروما
و اونون ایچینده حکم سورن مناسبتلره اعتراض و عصیان ائتمک و نهایت،
بوتون قورتولوش یوللارینی باغلی گؤرنده یاشامدان ال اوزمک. افسانهوی
روایتلرین هامیسیندا قادیقین عصمتی، اونون ضعف نقطهسی کیمی، تهلهکه یه
دوشوب، قادیق ایسه الی هر یثردن اوزولدو کده، چاره سیزلیکدن داشا
دؤنمک ایسته ییر. دئمک، اورتا عصرلرده قادیقین وارلیغی اونون عصمتی ایله
باغلی یمیش. بو عصمت لکه له ننده قادیق اؤز یاشامینا دا قییر. داشلاشماق یا
داشا دؤنمک قونوسو تکجه آذربایجاندا دئییل، دونیانین دیگر بؤلگه لری نین
اسطوره وی- فولکلوریک ناغیللاریندا دا گؤرونور. دینی ایناملارا گۆره
انسان دونیاسینی دیشنده روح جیسمدن آیریلیب، قوش کیمی اوچوب اؤز
تانریسی نین یانینا قایدیر. آنجاق داشلاشمیش انسانین روحو ایسه سرگردان

بیر روح دور. داشلاشماق روحون اوچوشونا مانع اولور. دیریلیک / داشلاشماق پارادوکسیکال بیر آنلام دئمک دیر. بیر سؤزله بو سونوجا چاتماق اولار کی، ابتدایی دؤنه میندن گونوموزه دک انسانین ذهنی نین درین قاتلاریندا اولومدن داها قورخونج اولان حادثه، داشلاشماق دیر.

قادرین آذربایجان ناغیللاریندا یاشامین مرکزی سانیلیب، طبیعتین جینسل نظامی نین ان اؤنملی بیر وارلیغی دیر. آنجاق قادرین حؤرمته لایق بیر وارلیق کیمی دیرلندیریلسه ده، اونون عصمتی هر آن هجومه معروض قالا بیلر. سس و ئرمک مقامینا چاتدیقددا بو ناغیللاردا جزالاندیریلان مهاجم دئیل، بلکه باسقی آلتیندا کی قادرین دیر، گئریده قالمیش دبلر و عنعنه لر حؤکمویله اؤزو اؤزونو جزالاندیریر.

گلین داشی افسانه سیندن علاوه، بلکه ده بوگونون دوشونجه سیله بئله افسانه وی روایتلری آچیقلاماق دوغرو دئیل. آئین لرین بیر چوخوندا، داشلار انسانین جینسل ایستکلرله ایلگیلی دیر. دنیانین هر بیر یئرینده داشلار تاپینماغین

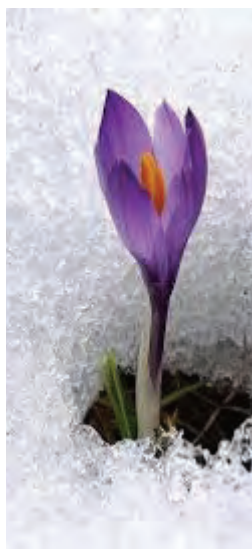
ندنى، داشدا انساندان اوستون بير وارلىق سيموولونو گۆرمكدير. ابتدائى ليكدن چاغداش دۆره دك، انسان هميشه داشدا تصوور ائتديكى الوهيتته و مقدس بير وارليغا اينانير. اصلينده انسان داشين اؤزونه يوخ، بلكه اؤز دنيا گۆروشو اساسيندا معنوى دوشونجه لر گۆركو اولان داشا تاپينير.

آبان ۱۳۹۳

نوروزون منشایی و تاریخی^۱

نوروز بایرامین منشایی اولدوقجا قدیم دیر. اونونلا باغلی بیر چوخ اساطیر و میفلر وار اولماقدادیر. تدقیقاتچیلار نوروز بایرامین یاخین شرقین قدیم اکینجیلیکله مشغول اولان خالقار آراسیندا میدانا گلدیگینی بیلدیریرلر. اکثر خالقار او جمله دن آذربایجانلیلار باهار بایرامین اصل ماهیتیندن دوغان بیر سیرا گله نکلی، گۆره نکلی و اویونلاری ایندییه دک ساخلامیشلار. نوروزون گلیشی کلاسیک شرق او جمله دن آذربایجان شعرینده گئیش یا ییلمیش « بهاریه » آدلی لیریک شعرلرده ده تصویر و ترنم ائدیلیر.

هر بیر خالق بو بایراملا باغلی ائتیک، یئرلی ملی خصوصیتلرینه اویغون، اؤزونه مخصوص موسوم نغمه لری، مراسم نغمه لری یاراتمیشدیر.

^۱ - <http://azarmahni.blogfa.com/post۱۴۲-asp>

عمومیلکده نوروز ایراند، قافقازدا و مرکزی آسیادا چوخ طنطنه‌لی شکیلده کئچیریلیر. ایران و آذربایجاندا علاوه تورکمنستاندا، تاجیکستاندا، اؤزبکستاندا، پاکستاندا، قازاخستاندا، قیرغیزستاندا بو بایرام خصوصی طنطنه ایله کئچیریلیر. آلبانیادا «سلطان نوروز بایرامی» دینی بایرام کیمی بکتاشیلیک طریقتی نین داوامچیلاری طرفیندن قید ائدیله.

نوروز دنیانین اکثر اؤلکه‌لرینده بو خالق‌لارین نماینده‌لری طرفیندن گئیش شکیلده بایرام توتولور. بو جور مکانلار آراسیندا لوس‌آنجلس، تورونتو، لندن-ی سایماق اولار. لوس‌آنجلس شهرینین اوجاق قالاماغا دایر سرت قرارلاری وار، هئچ بیر کسه اؤز مولکونده اوجاق قالاماغا اجازه وئرلمیر. حتّی بونا باخمایارق جنوبی کالیفورنیادا یاشایان و نوروزو قید ائتمک ایسته‌ین ایرانلیلار و آذربایجانلیلار کالیفورنیانین چیمریکلرینه گئدیر و اوجاق قالاماغا اجازه وئرلمیش یئرلرده اوجاق قالا ییرلار.

نوروزو کوردلر عراقدا و تورکیه اراضیسینده قید ائتدیکلری کیمی پارسلاردا هندوستاندا و پاکستاندا قید ائدیرلر.

نوروز آذربایجاندا

آذربایجاندا عاده گۆره نوروز بایرامیندا گۆیردیلن سمه‌نی یازین گل‌مه‌سی‌نین، طبیعتین جانلارناماسی‌نین، اکیچیلیگین رمزیدیر. آذربایجان کندلیسی سمه‌نی گۆیرتمکله اکیچیلیک ایلنه برکت، بوللوق آرزولامیش، بایراما دۆرد هفته قالمیش، هر چرشنه آخشامی و بایرام گونو تونقال قالاماقلا، ماهنی («گون چیخ!» نغمه‌سی و س.) قوشماقلا اودا، آتسه، گونشه اولان اعتقاد و اینامینی ایفاده ائتمیشدیر. بوتون بو مراسملر اسلامدان چوخ- چوخ اول موجود اولموش قدیم شرق عنعنه‌لرینین داوامیدیر.

نوروز بایرامی قاباغی عاداتاً ائوده حیطده آبادلیق، تمیزلیک ایشلری آپاریلیر، آغاج اکیلیر و س. نوروز بایرامیندا شیرینیات نؤعلری چئشیدلی شیریلر و پیلوو بیشیریلیر. رنگ‌برنگ یومورتا بویانیر، مجمگی و سینیلرده خونچا بزه‌نیر، شام یاندریلیر، تونقال قالانیر، سمه‌نی قویولور، اؤلنلرین خاطیره‌سی یاد ائدیلیر، کوسولولر باریشیر، قوهوم- قونشولار بیر- بیرینه قوناق گئدیر، پای گؤندریرلر. عاشیقلار باهاری مدح ائدیر. اوغلان- قیزلار تزه پالتار گئیب چالیب اویناییر، یاللی گئدیرلر. جاوانلار آت چاپیب، گولشیر، کوشتو توتورلار. نوروز بایرامیندا «هاخیشتا»، «بنؤوشه»، «کوس- کوسا» اویناییرلار.

نجه کی بیلر سیز نوروز بایرامیندا خالقیمیزین اؤنم وئر دیگی ان بؤیوک عنصرلردن بیر ی ده چرشنه لر دیر. آذربایجان تورکلرینین خالق تقویمینه گؤره، قیش فصلی نین آخیرینجی آیی بوز آیدیر. بو آیدا هاوالار تتر- تتر بوزاریر، گاه یاغیش یاغیر، گاه دا گون چخیخیر. بونا گؤره ده اولو بابالاریمیز بوز آیی دؤرد چرشنه یه بؤلولر. آنلاییشا گؤره، اولو تانری ایلک انسانی- آدمی یارادارکن تورپاغا سوقاتیب، پالچیقدان انسان شکلی دوزلدیب، سونرا اونا ایستی نفس وئریب، باهاردان چیچکلری، اوتلاری، آغاجلاری اویدان یئل لره امر وئریب اونو جانلاندیریب. ائله بو سببدن، یعنی بو دؤرد عنصردن یاراندیغی اوچون انسان همین دؤرد عنصر و مقدس لشدیریب، هره سینه بیر گون آیریب. بئله جه بو چرشنه لر سو، اود، یئل، تورپاق چرشنه سی کیمی قید ائدیلب.

بوز آیین بیرینجی چرشنبهسی، سوچرشنبهسی دیر. سوچرشنبهسی ایله باغلی مختلف آیین و اعتقادلار دا وار. همین گون سو کناریندا، بولاق باشیندا دایانان انسانلار اورکلریندن کئچنلری سویا سؤیلمه‌لی، اونون دورو آیناسیندا، لپهلریندن نیت‌لرینین حاصل اولماسینی آرزولامالی دیرلار. سویون قدرتیله اینانلار عادتاً، نیکین طبیعتلی اولورلار. سؤیله‌ییرلر کی، ان پیس قورخولو یوخونو دا سویا دانیشسان خئیر تاپارسان. تا قدیم‌لدن ننه‌لریمیز سویا باخاراق دوداق آلتی پیچیلدا یارمیشلار:

«سویون بندینه قوربان، بئله هر فندینه قوربان»

«سو گلن یئرله بیرلیک گلر، بار-بهر گلر»

«سوسوز چؤل لرین سینه‌سی جادار - جادار اولار»

«سو اولان یئرده حیات وار»

حتی ان گؤزل قیزا دا تعریف دئنده اونو سو پری سینه، سو سوناسینا بنزدرمیشلر. سو ایله باغلی آتالار سؤزلری ده ماراقلی دیر. بو حکمت بوغچاسیندا دقت چکن مقایسه‌لر وار:

«سودا بوغولان سامان چؤپوندن یاپیشار»

«سویون لال آخانی، آدامین یئرله باخانی»

«سو بارداغی سودا سینار»

«سو آخار چوقورون تاپار»

اینانجلاردا مین ایل لرین سیناغیندان چیخیب. اونا گؤره ده انسانلار همیشه اؤزونو دوغرولتموش مدریک فکرله اینام بسله‌ییرلر:

«قاینار سویو یئرله تۆکمزلر»

«یوخودا سو گورمک آیدینلیق دیر»

«سو ایچرکن آدامی ایلان دا چالماز»

«قوشونون سويونو كسمز لر»
 «سو ايچه نى قيفيل وورمازلار»
 «سوسوزا سو وئرمه مك گناه دير»
 «آياق اوسته سو ايچمز لر»
 «اودو سو ايله سۇندورمك گناه دير»
 «يول بۇيو گوندور، سو كيچيگين»
 «سفره چيخانين آرخاسينجا سو آتارلار»

آلقيشلار دا ماراقلى دير:
 «سو جان عۇمرون اولسون»
 «سو كيمي دورو اولاسان»
 «سو كيمي پاكا چيخاسان»
 «آخار موردار گۇتورمز»

بۇيوك نظامى اونو دا دئيردى كى:
 «سۇزونده سو كيمي لطافتى وار»

سو فال لارينا گۆره سو چرشنبه سى انسانلار بولاقدان ائوه سو گتيررلر. بونا ائل آراسيندا لال سو دئيرلر. چونكى هئچ كس دانيشمامالى دير. اينانجا گۆره، بو سويون اؤزگه حكمتى وار. اونو بير نئچه پياله يه تۇكوب ساخلايارلار. قونوم- قونشودا كى قيزلار بير يئرە ييغيشارق هرەسى اؤز بختى نين اوزوگونو ساجينا سورتوب سويآ آتار. اوزوك پياله نين ديوارينا توخوناراق نئچه دفعه جينگيلدهسه، دئمه لى، اونون صاحى سسين ساينا برابر آيدان، ايلدن سونرا گلين كۆچه جك. سو فال لارى نين هر بير بۇلگه ده اؤزونە مخصوصلغو وار. بئله كى، بعضى يئرلرده ايكي اينه نين باشينا پامبيق دولايير، هرەسىنى پياله نين

بیر طرفیندن سویا سالیرلار. اینه لر پیاله ده بیر - بیرینه توخونسا، دئمه لی، سئو گیلیر بیر- بیرینه تئزلیکله قووشاقلار.

حتی قدیم طبابتیمیزده ده سویله باغلی ماراقلی مصلحتلر وار. سو چرشنه سینده اؤلادی اولمایان قادینین باشیندان قیرخ جام سو تؤکسن، نیتین حاصل اولار. قورخان آدامین سو چرشنه سینده باشیندان سو آتسان، قورخوسو کئچر. قدیمدن اوزو بری سکسن، قورخان آداما عادتاً، سو ایچیردرلر. باییلان انسانین اوزونه سو چیله سن اؤزونه گلر.

طبیعتده معالجه وی اهمیتی اولان سولار دا وار. انسانلار مختلف خسته لیکلری او طبیعی نعمتین کمکی ایله ساغالدالارلار. الله تعالی بو نعمتلی آذربایجاندا دا اسیرگمه ییب. تورش سو، ایستی سو کیمی صفالی سولاریمیزین شفا وئریچی خصوصیتلری اؤلکه میزدن کناردا دا مشهوردور.

سحر تئزدن بولاقدان یئددی بالاجا داش گتیررلر. اونلاری ائوین کونجونه و ارزاق قابلا رینین ایچینه آتارلار کی، عایله نین بار- برکتی داش کیمی یئریندن ترپنه سین، بول اولسون.

سو ایله باغلی بایاتی لاردا انسانلار اؤز حسلرینی، حتی کئچیردیکلری حسرتی، غمی دیله گتیررک سانکی تانرینین بو نعمتیندن درد لرینه علاج ایستیرلر.

سو ایله باغلی تاپماجالاردا قدیم انسانلارین تفکرو، دوشونجه طرزی، ماراق دنیاسی وار. ییغجام ییلمه جه لرین هر بیر قديم انسانین عاغیلی، دراکه سی، تاپینتیسی قارشیسیندا بو گون ده معاصر نسلی حیرته ده ساخلاییر:

آدام دئیل هئی قاچیر،

مئشه دئیل سس سالیر (چای)

یئر آلتیندا یاز گئدیر (سو)

بیر آتیم وار آلاجا، اؤزو گئدر،

یهری قالار کؤرپو آلتیندا (سو)

سو چرشنه‌سی آخشامی سفره‌یه مطلق بیر قابدا سو قویولمالی دیر. شیرنی، قورو میوه‌لر دوزولمه‌لی دیر. همین آخشام عادتاً، مرجی پلو بیشیریلمه‌لی دیر. چونکی سو چرشنه‌سینده سفره‌نین بزگی لویالی خورک‌لر سایلیر. بو گون انسانلار بیر- بیر ایله مهربان داورانمالی، آرزولامالی دیرلار کی، نؤبتی چرشنه‌لری ده شاد، خرم کئچیرسینلر. سو چرشنه‌سینه قوشولان نغمه‌لرین بیرینده بئله بیر ایفاده وار:

«الله، منی سو ائله، سو گؤزلر یوکودور»

حقیقتاً ده، چوخ گؤزل دئییم‌دیر، هم ده منطقی دوشونولوبدور. گؤزل‌لرین یوکو سودان عبارت‌دیر. بلکه ده بولاق‌لارین آیناسیندا گوزگونلن سئوداسی داها تمیز و درین اولور. بو سببدن ده ایگی‌دلر الینی قولاغی‌نین دیینه وئیرک هارایلا بییلار:

سودان گلن سورمه‌لی قیز

کوچه‌لره سو سپیشیم،

یار گلنده توز اولماسین

سو ایله قارشیلایب سو ایله یولا سالماق بیر عنعنه‌دیر. عاشیق علسگر مشهور قوشمالارینین بیرینده بیلدیریر کی:

چرشنه گونونده چشمه‌باشیندا بیر آلاگوز گؤزله وورولوب. چوخ گومان کی، بو دا نووروز مراسمی‌نین ائله سو چرشنه‌سی ایله علاقه‌دار کئچیریلن طنطنه ایله باغلی دیر.

آتالار عبث یئرہ سو چرشنه‌سینی نووروز چرشنه‌لری‌نین گؤزلی آدلان‌دیرماییلار. بیلسینیز کی، بو چرشنه‌ده یوخودا سو گؤرمک، دريادا اوزمک، دیزه دوشمک، چای‌دان کئچمک، اوممانلاردا غرق اولماق آیدینلیق‌دیر. بئله خیرلی یوخولار، خوش یوروملو رؤیالار، گونشلی سحرلر آرزولاییریق هر کیمسه‌یه!

گؤندرن: پروین خلفی

عاشیق، عاشق یا ...^۱

عاشیق، عارف و نغمه‌سرای سیاری است که ساز می‌نوازد و آواز می‌خواند. قبل از جا افتادن لغت عاشیق این صنف با کلمه ترکی اوزان (ozan) شناخته می‌شد. عاشیق‌ها اغلب در بداهه خوانی مهارت دارند و شعر و آهنگ تصنیف‌های خودشان را هم گاهی خود می‌سازند. نظائر عاشیق‌های آذربایجان در میان دیگر ترک‌زبانان، با نام‌های «عاشوق»، «عاشیق»، «بامسی»، «باکسی» بخشی و... مشهور بوده‌اند و برخی اقوام و ملل غیرترک نیز عاشق را با همین مشخصات و گاه با همین نام و گاه با نام‌های دیگر دارند. بخشی‌ها و بخشوهای جنوب ایران و دیگر مناطق و نواحی ایران از آن جمله‌اند.

^۱ - <http://fa.wikipedia.org/wiki>

در طول تاریخ اقوام ترک، فرمانروایان همواره در سفرهای جنگی اوزان‌ها را به همراه می‌بردند تا با بیان اشعار حماسی لشکریان را تشجیع (دلیر کردن، جرأت دادن) کنند.

عاشیق‌های قدیم با لغاتی مانند بخشی، دده (روحانی) و اوزان نامیده شده‌اند. انتقال شفاهی فرهنگ، ترویج ارزش‌ها و سنن فرهنگی از جمله وظایف این صنف بود. بر اساس حماسه‌نامه دده قورقود ریشه عاشیق‌ها حداقل به قرن هفتم میلادی می‌رسد.

بنا بر نظر فؤاد کوپرولو [۱] در زمان شاه اسماعیل لغت عاشیق جایگزین اوزان شد. در واقع می‌توان گفت که در آذربایجان فرهنگ عاشیقی، در فرم کنونی، یادگار شاه اسماعیل صفوی است.

با زوال سلسله صفوی فرهنگ ترکی در میان طبقه حاکمه ایران کمرنگتر شد. در عوض، هنر عاشیقی در فرم داستان‌های منظوم عامیانه در متن جامعه به بقای خود ادامه داد. در دوران سلسله پهلوی فرهنگ آذربایجان دچار رکود شد. با این حال، علی‌رغم ممنوعیت ضمنی نوشتن به زبان ترکی، موسیقی عاشیقی تحمل می‌شد. عاشیق‌ها در قهوه‌خانه‌های تبریز و ارومیه و شهرهای دیگر برنامه اجرا می‌کردند. در تبریز ساز عاشیق با بالابان [۲] و قوال [۳] همراهی می‌شد ولی در ارومیه اجرای تکساز رایج بود. در دوره دهساله بعد از انقلاب اسلامی موسیقی عاشقی، همانند دیگر موسیقی‌ها، تا حدی ممنوع شد. در سال‌های میانی دهه شصت، عاشیق رسول قربانی، که به سختی با پارچه فروشی زندگی می‌کرد، خواندن آوازهایی با مضامین مذهبی و انقلابی را آغاز کرد. دولت ایران بزودی به اهمیت تبلیغی این ژانر موسیقی پی برده و موسیقی عاشیقی را ترویج کرد. در حال حاضر موسیقی عاشیقی در اوج شکوفایی است.

موسیقی عاشیقی در ارمنستان مسیر تکاملی ویژه‌ای طی کرده است. در این کشور موسیقی عاشیقی از قرن ۱۶ به بعد رواج داشته است. مهمترین عاشیق ارمنی سایاتنوا (۹۵-۱۷۱۲) بود، که هنر موسیقی دوره زمان خود را به حد کامل رساند.

بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی جمهوری‌های تازه استقلال یافته در قفقاز و آسیای میانه بخشی از هویت فرهنگی خود را در سنت عاشیقی جستجو کردند؛ اتفاقی که موقعیت اجتماعی عاشیق‌ها را بالا برد. در نتیجه موسیقی عاشیقی، با تجربه کردن نوع آوریها، با اجراهای حرفه‌ای مناسب برای محیط‌های شهری سازگار شد. برای نمونه، در مسابقه آواز یورو ویژن ۲۰۱۲، در بخشی از اجرای تیم جمهوری آذربایجان آلات عاشیقی نواخته شدند. بعلاوه، در نتیجه تلاش‌های دولت جمهوری آذربایجان، سپتامبر ۲۰۰۹، هنر عاشیقی آذربایجان در لیست معارف فرهنگی یونسکو قرار گرفت. عاشیق‌ها در اجرای موسیقی خود از ۳ آلت موسیقی ساز [۴] بالابان و قوال بهره می‌جویند.

در مورد شخصیت اجتماعی عاشیق‌ها اصولی وجود دارد که انتظار می‌رود تمامی عاشیق‌ها به آن پایبند باشند. این اصول در یکی از ساخته‌های عاشق علعسگر خلاصه شده است. برای مثال:

۱. در لباس عاشیقی جهانگرد شود،
 ۲. در نشست و برخاست آداب دارند،
 ۳. به خلق از معرفت چیزی آموزد،
 ۴. در بین خلق چشم پاک باشد،
 ۵. گفتارش رمزگونه باشد،
 ۶. از نامحرم شرم کند،
 ۷. بسان عقربه‌ای دور حق بچرخد و....
- در ادامه راجع به انواع قالب‌های شعر عاشیقی و مثال‌هایی در این مورد و همچنین معرفی چند تن از معروف‌ترین عاشیق‌ها پرداخته که برای طولانی نشدن بیش از حد متن از بیان آنها خودداری می‌کنم.

قایناق‌لار:

- ۱- سیاستمدار و تاریخ‌نگار ترکیه‌ای
- ۲- بالابان سازه‌ای بادی با طول ۲۸۰ الی ۳۲۰ میلیمتر است. این ساز ۹ سوراخ (یک سوراخ در قسمت زیرین ساز و هشت سوراخ در قسمت بالای ساز) دارد.
- ۳- قاوال از سازه‌ای ضربی است که از کشیدن پوست ماهی / بز / تلق بر روی دایره چوبی تشکیل می‌شود.
- ۴- ساز عاشیقی که عموماً با تک لغت ساز شناخته می‌شود، کاسه‌ای حجیم و نیمه گلابی، از چوب درخت توت، و دسته‌ای از چوب درخت گردو و یا زردآلو است که روی آن سیم و پرده‌ها را برای نواختن آهنگ‌های گوناگون نهانده‌اند. ساز عاشیقی با مضراب نواخته می‌شود. ساز عاشیق را قوپوز می‌گویند.

آخر چرشنبه و بایرام مراسملری

آخر چرشنبه‌نین مراسملری / رقیه علیقلیان لاله. ۲۸

نوروز خوانی در فرهنگ فولکلور آذربایجان / جواد کریم نژاد. ۳۲

اود چرشنبه / فاطمه صفری. ۴۲

سمنی، نه واخت جو جردیم سنی / کبری میرحسینی. ۴۳

نوروز بایرامی و اونا باغلی مراسملر. ۴۵

بایرام آیی علیار کندینده / اکبر حمیدی علیار. ۵۲

حقیقت هفت سین / آراز قاراآغاجلو. ۵۶

آخیر چرشنبه مراسیملری

هرملتین هر شهرین اؤزونه اؤزل فرهنگ و مدینیتی واردیرکی، اونو یارادانلار یالنیز او ملت اولور. فرهنگه چئشیدلی آنلاملار ساییبیلار، او جمله دن: سؤزجوک مجموعه سی، ایناملار، اعتقادلار، رسملر، دبلر، شنلیکلر و ...

آذربایجانلیلار و تورکلرین فرهنگینده رسملری چوخلدور. اؤرنک اولاراق بیر ایلین بویوندا گونلرین آدی، آیلارین آدی هابئله بوگونلرله توتولان شنلیکلر، گؤرولن ایشلر و گونلرین دوغایا باغلیلیغی واردیر. اؤرنکین؛ آذربایجان تورکلری ایچینده بئله قایدا واردیرکی، هفته نین هر گونونه بیر آنلام وئریلیدیله. شنبه گونو باشلانجی، یکشنبه هفته بیر، دوشنبه هفته اوچو - سوتگونو، سه شنبه چرشنبه آخشامی - دوزگونو، چرشنبه گونو - توزان گونو، پنجشنبه گونو - جوما آخشامی، جمعه گونو آننا گونو،

رقیه علیقلیان (لاله)

کی اسکیدن قالمیش تورکلرین آلاهلارینین بیرینین آدیدیر. ایل بویوندا
آیلارا دا بئله آد وئرلیبیدیر:

یاز آیلاری: فروردین: آغلار-گولر، اردیبهشت: گولن آي، خرداد: قیزاردان آي.
یای آیلاری: تیر: قورا پیشین، مرداد: قویروق دوغان، شهریور: زومار آيی.
پاییز آیلاری: مهر: خزل آيی، آبان: قیروو آيی، آذر: آذر یا اود آيی.

قیش آیلاری: دی: چیلله آيی، بهمن: دوندوران آي، اسفند: بایرام آيی.
بایرام آیینین چرشنه لرینین فارسی آدلاری بئله اولار: آب، آتش، خاک،
باد. ائل دبلینده بئله بیر سؤزده واردیرکی، دئیرلر اول چرشنه سویا دوشور،
یعنی سولار قیزیشار. ایکینجیسی اودا دوشر، یعنی اودلارین کسری اولماز.
اوچونجو چرشنه تورپاغا نفس گلر یئر قیزیشار، قارلار- بوزلار ارییر.
دوردونجو چرشنه هلیم یئل لر آسر و حیات دیریلر. بونلاردان باشقا آن اسکی
زامانلاردا تورکلر آراسیندا بئله مراسم ده واردیرکی، اول چرشنه یه قیسا
چرشنه و آخر چرشنه یه سونکو چرشنه دئیردیلر. قیسا چرشنه ده آتلارین
یاللارینی هابئله قویروقلارینی گؤزل مینجیقلا رلا، بزکلی بافتالارلا بزیب،
اونلاری آزاد ائدیب، چؤلره گؤندرردیلر. ائله بو سایاق قادینلار و قیزلار
دا ساچلارینی داراییب، بزدیلر. سونکو چرشنه ده بیر اوجا تپه نین باشیندا
اود یاندیریب، گونون باتماغیندان قاباق اودون اوستوندن آتیلاردیلار، بو اود
اوستوندن آتیلماق رسمی بیر تاریخی حادثه یه اشاره دیر. بئله دئیردیلرکی،
او تورکلری کی «ارگنه قون» دا محاصره ده ایدیلر اود یاندیرماقلا محاصره نی
سیندیریب، آتابابالارینین یوردونا قایدیلار. بو ظفرلی گون، ایلین آخر
چرشنه سی اولدوغونا گؤره، هر ایلین آخر چرشنه سی او، ایلین ظفرینه خاطر
عزیزلیر. بو گون «چرشنه سوری»، یعنی همان چرشنه تویودور. اونا گؤره
بیر بؤیوک اود یاندیریب زیرنا-قاواللا تزه ایلین گلیب چاتماسینی جارلاییب،
شنلیک ائدردیلر. اودون دوره سینه ییغیلیب شنلیک ائدنلر قوتسال چشمه نین

باشينا گنديب پاكلانماغا گۆره اونون اوستوندن آتيليب، كوزه لرین دولدوروب، ائولرینه گتيرردیلر. كوزه لرین سويوندان هم اؤزلری ايچرديلر، هم ده مال-داوارلارينا وئردیلر. بو ايناملا کی، ايليميز برکتلی اولسون. بير آز دا او سودان ائولرینين دؤرد گوشه سینه سپردیلر. آخر چرشنه گونو وارلیلار دا، يوخسوللار دا پيلو پيشيريب، يئيب، شنلیك ائدرديلر. چرشنه گئجه سی او ائولر کی، ایل بويوندا بير نفر آداملاریندان دنيادان گئديدير اونلارين قاپلاريندا اود يانديريب، ائو اهلینی جماعت ياسدان چيخاردارديلار.

چرشنه آخسامی اودون اوستوندن آتيلماق

اوج دفعه آتيليب، بئله دئيرلر:

«آغيرليغيم، بوغورلوغوم بوندا قال» و يا «درد-بلام تۆكولوب اوددا يانسین»
 «نیم بختیم اوجالسين». بير يئرده ده دئيرلر: «آتیل-ماتیل چرشنه، بختیم آچیل
 چرشنه» يا دا «درد-بلام تۆكولسون، اوددا يانسین، ياتمیش بختیم اويانسین».

چرشنه گئجه سی نین رسملریندن بيری ده قورشاق ساللاما ديدير. بو دَب ده بئله اولور:

او اوغلانلار کی، آداخلی ديرلار، قیز ائوينين دامينا چيخيب، دامین باجاسيندان اؤز قورشاغینی (کمرین) ساللار ايچری. آداخلیسی ايسه ایل بويوندا حاضرلادیغی تحفه نی، مثلا توخودوغو ايپ جورابی، گول تیکدیگی دستمالی، توخودوغو کؤينگی و بونا تاي تحفه لری باغلار. اوغلان ائويندن ده، قیز ائوينه خونچا گؤندرلر. خونچانين دا ايچينده قیزا يايلىقدان، پار-پالتاردان، شیريندن، میوه دن گؤندرلر. آخر چرشنه گئجه سی نین گؤزل توتولماغی تکجه تورکلر آراسيندا يوخ، بلکه دنيا گزئلرينين چوخونو دا حيرته قويوبدور. بيراي نام دا واردیر کی، آخر چرشنه گئجه سی هامی اؤز ائوينده دئيب-گولنده بيرينين بير حاجتی اولسا آياغی نین آلتينا بيردانا آچار

قويوب، كوچه قاپيسيندا دورار و نيت ائدر و اگر ياخشى سؤز ائشيدسه سئوينر.
بوگؤزل گلنكلرين خاطرينه اؤزوم يازديغيم باياتيلاردان بير نئچه سيني
سونورام:

گلدی گولگون چرشنه
ایلده بیرگون چرشنه
اورکده آرزیم بودور
اولا یوزگون چرشنه

درديم چو خدور آغلارام
هرگؤرنی داغلارام
ياريم قورشاق ساللاسا
اؤزوموده باغلارام

سو گلیرسیجیم - سیجیم
سوسوزلادیم سوايچیم
سئوگیم بولاق باشیندا
کنچمیشدیم، بیرده کنچیم

بولاقدان دوشدو یولوم
چیچک دیر ساغیم - سولوم
بولاق منیم بختیم آج
من سنه قوربان اولوم

۹۳/۱۱/۱۰

نوروزخوانی در فرهنگ فولکلور آذربایجان «سایاچی»ها و «تکمچی»ها سفیران نوروز در آذربایجان

جواد کریم نژاد

چکیده:

بدون شک موسیقی از بدو پیدایش و به پهنای تاریخ همواره جزء لاینفک و ناگسستنی زندگی انسان بوده و هست و این واقعیتی غیرقابل انکار است. هر ملتی در زمینه‌های مختلف زندگی، اعم از اجتماعی و مناسبت‌های متعدد آن آداب و رسوم مخصوص به خود را دارد. به بیانی دیگر در فرهنگ سرزمین پرگهر ایران، آداب، آئین و رسومهای پسندیده‌ی متعددی از نیاکان در برگ برگ کهنه کتاب تاریخ این زیبا مرز و بوم در ادوار مختلف تاریخی به نسل‌های بعدی بر جای مانده است که امروز، این آداب و آئین‌ها بخش اعظمی از هویت فرهنگی و میراث ماندگار سرزمینمان ایران است و موسیقی - علی‌الخصوص موسیقی نواحی - به عنوان محمل و

حافظ اصلی بخش‌های گسترده‌ای از پیشینه پرافتخار و فرهنگ دیرینه‌ی آن بوده است. بطوری که حجم قابل توجهی از مبانی، اعتقادات و آئین‌ها در آئینه‌ی الحان و نغمات موسیقی بازتاب یافته و به نسل حاضر انتقال یافته است. پر بیراه نیست که بگوئیم بسیاری از آداب و آئین‌ها، ادبیات تاریخی، ترانه‌های شفاهی و فولکلورها از طریق نغمات و الحان موسیقائی خود را از گزند دگرگونی اعصار مصون ساخته و به واسطه‌ی ذهن پرشور و حافظه سیال راویان، در اختیار ما قرار گرفته است.

یکی از این آئین‌های کهن و دیرینه، نوروز- این واژه پرشور- و نوروز خوانی بوده است. نوروزخوانی‌های نواحی مختلف ایران، بیانگر انتقال شکلی و محتوایی آئین‌های نوروزی و باستانی است. الحان و نغمات اقوام و طوائف ایرانی و مضامین مستتر در آن، یادگار و یادآور جلوه‌های زیبائی از فرهنگ دیرینه این سرزمین است.

نوروز به عنوان یک آئین، بزرگترین جشن ایرانیان از روزگار کهن تا به امروز است و نمادی از آفرینش انسان و طبیعت و برجسته‌ترین جشن بهاری جهان است. طبق یک سنت دیرینه، نغمه‌خوانان خوش‌الحان نوروزی، در جای جای این سرزمین آمدن بهار و زنده شدن دوباره طبیعت را در قالب ترانه‌های ساده بشارت می‌دادند، در فرهنگ فولکلور آذربایجان، مبشران نوروز و نوروزخوانان، خنیاگرانی تحت عنوان «تکمچی» و «سایاچی» بوده‌اند. آنچه در پی می‌آید بهانه‌ای است برای ارج نهادن به این خنیاگران نوروزی که امروزه به برکت «مدرنیت شدن» تقریباً رنگ باخته و به دست فراموشی سپرده شده است، باشد که در حفظ و گسترش میراث‌های ماندگار سرزمینمان ایران و احیاء آنها، تلاشی مضاعف نمائیم.

موسیقی نوروز و نوروزخوانی:

ایرانیان از دیرباز به دلیل روح شعر و موسیقی که داشتند همواره نغمه‌پرداز و نواخوان بهار بوده‌اند و به شکرانه نو شدن سال، شادمانگی را به شیوه‌های گوناگون ترانه‌ساز می‌کردند، با تورقی کوتاه در متون تاریخی و موسیقائی، عطر دیرآشنای نغمات خاص نوروز را می‌توان از لابلای آن باز جست. الحانی چون؛ به نوروز، آئین جمشید، دل‌انگیزان، سبز در سبز، فرخ‌روز، ساز نوروز، سبز بهار و ... نغمات و سرودهای شادباش خنیاگران نوروزی در گذشته بوده است که در طی قرون متمادی به دلایل متعدد و بویژه عدم وجود خط موسیقی جهت ثبت آن رنگ فراموشی به خود گرفته است. کماینکه در ردیف موسیقی دستگاهی معاصر ایران، گوشه‌هایی چون؛ نوروز عرب، نوروز عجم، نوروز خارا، نوروز بزرگ، نوروز کوچک، نوروز صبا و ... امروزه نواخته می‌شود.

با این تفاسیر، هنوز نشانه‌هایی از مراسم شادی و ترانه‌های شفاهی و آداب و رسوم خاص آن توسط نوروزخوانان که از چند روز مانده به آغاز سال نو با اشعار شادبخش و حرکات متناسب و نغمات موزون نوید آمدن نوروز و بهار را می‌دادند، در بسیاری از نواحی ایران بویژه، حوالی البرز، مازندران، گیلان، آذربایجان و ... به شکل خیلی پراکنده، مشاهده می‌شود.

نوروزخوانی (بهارخوانی) از جمله آئین‌های کهن ایرانی که تا چند دهه پیش به شکل گسترده‌تری در بسیاری از مناطق ایران رواج داشت. نوروزخوانان، خنیاگران گمنام و دوره‌گردی بوده‌اند که در واپسین روزهای زمستان با آهنگ‌های شادمانه، در کوچه و پس‌کوچه‌ها و بر در هر خانه‌ای با شعر و آواز، بشارت گر بهار بوده و نسیم بهاری را با دل و جان مردم آشنا می‌ساخته‌اند. خصوصیات مهم نوروزخوانان، به مانند همه خنیاگران بدیهه‌سرائی و حافظه قوی شعر بوده است.

ناگفته نماند طبق منابع تاریخی، مضمون آئین نوروزخوانی در قبل از اسلام علاوه بر توصیف طبیعت و بشارت بهار، در ستایش اهورامزدا و مدح شاهان و بزرگان بوده است. این آئین پس از اسلام - به ویژه از دوران صفوی به بعد - خود را با مضامین و روایات اسلامی (شیعه) منطبق کرده و به حیات خود ادامه داده است.

در نوروزخوانی یا بهارخوانی که گونه‌ای از آوازخوانی موسیقی ایران است از نظر مضمون و نحوه‌ی اجرا، اشعار از بخش‌های مختلف تشکیل می‌شود. در بخش اول پس از ستایش خداوند و مدح پیامبر (ص) به توصیف امامان بویژه حضرت علی (ع) به ذکر مفاهیم مذهبی می‌پردازند، سپس اشعاری در توصیف صاحب‌خانه و توصیف بهار و نوروز و بازگوئی احساسات مردم در بازنگری دوباره بهار و نوروز به شکل بداهه و بدون موسیقی سازی می‌خوانند و انعامی دریافت می‌کردند.

نوروزخوانی صرفاً یک موسیقی آوازی است و در اجرای آن از هیچ سازی استفاده نمی‌شود نغمه‌های نوروزخوانی و گردش ملودی در نوروزی‌ها ساده و روان است. این سادگی و روانی به دلیل این است که نوروزخوانان و راویان این نوع موسیقی معمولاً موسیقیدانان حرفه‌ای نبوده و بر خواسته از مردمان عادی بوده‌اند، که این خود به سادگی اجرا می‌انجامیده است. هر بخش از جمله‌های کوتاه موسیقی تشکیل شده که به صورت متناوب تکرار می‌شوند و با هر تکرار به خاطر انطباق شعر با گردش ملودی مختصر تغییری می‌کند، دامنه صوتی، جمله‌های کوتاه موسیقی معمولاً از یک تراکورد (حدود یک دانگ) فراتر نمی‌رود. در اشعار نوروزخوانی از یک ترجیع ثابت استفاده می‌شود. در مناطق شمالی ایران از ترجیع «باد بهاران آمده/ نوروزتان مبارک» و در منطقه آذربایجان ترجیع «سیزین بو تازا بایرامیز مبارک/ آیز، ایلیز، هفته‌ز گونوز مبارک» در جملات شعر و موسیقی، مورد استفاده قرار می‌گیرد.

نوروزخوانان آذربایجان:

سرزمین آذربایجان به دلیل برخورداری از فرهنگ دیرینه و اصیل و نیز شرایط جغرافیائی و پر تحرک، از پیشینه‌ی فرهنگی و هنری خاصی برخوردار است. بسیاری از آئین‌ها در ادبیات شفاهی فولکلور در دل موسیقی حماسی و گیرای این منطقه نهفته است. نوروز، این کهن آئین ایران باستان، با رنگ و بوئی ویژه و مراسم‌های خاصی در آذربایجان برگزار می‌شود. مردمان آذربایجان نیز همچون همه‌ی اقوام و تیره‌های ایرانی، نوروز را که بازتابی از فرهنگ و معنویت ایرانی است، با آئین‌هایی ویژه و رسومی خاص به تماشا می‌گذارند. آداب و رسوم منطقه آذربایجان از زیبایی‌های خاصی برخوردار بوده و در نوع خود بی‌نظیر است.

از مهم‌ترین این رسوم، آئین‌های نوروزی است که می‌توان به مراسم «تکمچی و سایاچی» اشاره کرد که همزمان با نوروز با الحان دلشین و خاص خود به نغمه‌سرائی پرداخته و با طنین آواز خود در فضای کوی و برزن‌ها، طلیعه آمدن بهار و زایش دوباره زمین را به مردم مژده می‌دهند.

آئین‌های مربوط به نوروزخوانی و مراسم «تکم و سایاچی» از موسیقی‌های آوازی متداول در آذربایجان است و در آذربایجان هم، مانند اکثر نقاط ایران، موسیقی با زندگی مردم همراه و عجین است و قطعاً یکی از مهمترین نمادهای فرهنگی هر جامعه و قومی موسیقی آن است، اما متأسفانه آنچه امروزه، از موسیقی نوروزخوانان آذربایجان می‌دانیم بسیار محدود است. چرا که دیگر این آئین‌ها به صورت عینی و عملی وجود ندارد و به شکل بسیار محدود در برخی از روستاهای منطقه منجمله شبستر و جلفا، پارس آباد مغان، اردبیل و... اجرا می‌شود. این نوع نغمه‌ها و سرودها از قدیمی‌ترین نمونه ادبیات فولکلوریک آذربایجان است که به روش شفاهی و سینه به سینه در قالب الحان ساده و اما زیبا و دل‌انگیز با روح مردم آن منطقه تنیده شده و به نسل حاضر انتقال یافته است.

از قدیمی‌ترین و زیباترین مراسمی که در آستانه عید نوروز و با فرا رسیدن بهار طبیعت در مناطق مختلف آذربایجان صورت می‌گرفت و هنوز در برخی دهات اجرا می‌گردد مراسم «سایاچی‌ها» است که شعر و ترانه‌هایی به نام «سایا» همراه با اجرای نمایش می‌خوانند.

در این آئین دیرینه، سایاچی‌ها، افراد هنرمند، شوخ طبع و بذله‌گوئی هستند که با نغمات، آواز و سخنان شوخ و شیرین خود مردم را دلشاد ساخته و طلیعه‌داران آغاز بهار و جشن‌های مربوط به آن بوده‌اند. در فولکلور ترکی، سایاچی به معنی حرمت و حرمت‌کننده است و با توجه به اینکه سایاچی‌ها هنرمندان دوره‌گردی بودند که با لباس‌هایی برگرفته از رنگ طبیعت و گاه با لباسهای چوپان‌های محلی از چند هفته مانده به نوروز، ده به ده، کوی به کوی و خانه به خانه و با دو چوب در دست می‌گشتند و با خواندن شعرهای مخصوص و زدن چوب‌های دستی به هم ریتم درآورده و شعر و آواز در وصف طبیعت می‌خواندند و برای مردم آرزوی روزهای خوش، خیر و برکت در سال نو از درگاه خداوند بخشنده طلب می‌کردند. در برخی مناطق آذربایجان سایاچی‌ها را «کوساکوسا» می‌نامند. با توجه به اینکه سایاچی‌ها از چند هفته مانده به عید، روزهای مانده به آغاز سال نو را شمارش می‌کردند، می‌توان احتمال داد (نه به طور یقین) واژه سایا از مصدر ترکی «سایماق» به معنای شمردن گرفته شده است.

نوروزخوانان آذربایجان علاوه بر اینکه پیام آور شادی و بشارت دهنده آغاز سال نو و بهار طبیعت بوده‌اند، در اصل به نوعی راوی نقل‌های حماسی و راوی حکمت و پند و اندرزهای میهنی و مذهبی نیز بوده‌اند.

سایاچی‌ها و کوساکوساها ترانه‌های ساده و زیبا به صورت بایاتی و دوبیتی می‌خواندند، و در اشعار آنها احترام به اهالی خانه و مخاطب و دعای خیر برای آنان و آرزوی خیر و برکت برای محصول کشاورزی و همچنین اظهار

محبت به حیوانات مشهود بود و گاهی این احترام و دعای خیر در صورت به گرمی پذیرفته نشدن از طرف صاحبخانه از چهارچوب معمول خارج و به طنز و هجو می گرائید. به نمونه‌هایی از این ادبیات شفاهی و گنجینه‌ی غنی سایاها توجه کنیم:

سلام علیک سای بیلر (سلام علیک بیگ‌های سای)
 بیریریندن یئی بیلر (یکی از یکی بهتر)
 سایا گلدی گوردونوز؟ (سایا که آمد، دیدید؟)
 سلام وئردی آلدینیز؟ (سلام که داد، جواب دادید؟)
 آلنی تپل قوچ قوزو (بره چاق و چله)
 سایاچیا وئردینیز؟ (به این سایاچی دادید؟)
 صفا اولسون یوردونوز (خانه‌یتان با صفا شود)
 اولاماسین قوردونوز (گرگتان لال شود)
 آج گئتسین دوشمانینیز (دشمتان گرسنه)
 توخ گلسین چوبانینیز (و سیر باد چوپانتان)
 یا:

اورتوموشدوم سککیده/ اورگیم سکسکیده/ اوچ قیزیل آلما گلدی/ بیر قیزیل نعلبکیده/ ترجمه: (نشسته بودم روی سکو/ دلم در انتظار بود/ در یک نعلبکی طلا/ سه سیب درآمد).

و:

سایا، سایا، سایادان / دامازلیقیم ایادان / بو سایا کیمدن قالیب / آتا بابادان قالیب.
 ...و

از دیگر آئین‌های نوروزی و نوروزخوانان آذربایجان، مراسم بسیار زیبا و جذاب «تکم» و «تکم گردانی» است که در طی قرن‌ها با آداب و رسوم کهن

مردمان آذربایجان عجین بوده است. «تکم گردانی» نیز بازتابی از ادبیات و موسیقی فولکلوریک غنی این منطقه است که ریشه‌ای بس عمیق در فرهنگ کهن آذربایجان دارد.

خاستگاه تاریخی و جغرافیائی، این آئین به طور یقین معلوم نیست، اما طبق منابع و نیز آنچه امروز در دست داریم، بیانگر سابقه و غنای فرهنگ شفاهی منطقه‌ای است که بطور سینه به سینه از نسل گذشته به یادگار مانده است.

با توجه به منابع ادبی و موسیقائی، تکم Təkəm واژه‌ای است ترکی، که از دو بخش «تکه» و «م» تشکیل شده است. «تکه» (به فتح تا و کاف) در زبان ترکی به معنای «بز نر قوی‌هیکل» که همیشه در رأس گله حرکت می‌کند و گله را به چراگاه و محل‌های معین هدایت می‌کند و «م» ضمیر ملکی دوم شخص مفرد است، در واقع «تکم» به معنای «بز نر من» است و به کسی که تکم گردانی می‌کند، «تکمچی» گفته می‌شود.

نکته جالب توجه در این آئین استفاده از عروسک بز است که رابطه تنگاتنگی با مفهوم شروع فصل بهار دارد. بز در فرهنگ باستانی ایران نماد باروری و زایش است. «تکم» عروسک چوبی است به شکل بز که روی آن را با مخمل یا پارچه‌هایی به رنگ قرمز زینت می‌دهند و روی این مخمل یا پارچه را با پولک، زنگوله، سکه و آئینه تزئین می‌نمایند. چوبی باریک به زیر شکم عروسک متصل است که انتهای این چوب هم از سوراخ وسط صفحه‌ای چوبی می‌گذرد. تکمچی به وسیله‌ی این چوب، تکم را به رقص درآورده و ریتم و ضربی هماهنگ از برخورد تکم بر صفحه‌ی چوبی ایجاد میکند. این پیام‌آوران پیک‌های نوروزی و بهاران، با به حرکت درآوردن تکم و با خواندن آواز و تصنیف‌های بهاری و تکرار ترجیع «آیز، ایلیز، هفته‌ز، گونوز مبارک» رسیدن بهار و نوروز را مژده می‌دادند. در اشعار تکمچی، به موضوعات و مناسبت‌های مختلف دینی و اجتماعی اشاره می‌شود.

شایان ذکر است که تزئینات متعددِ تکمِ عروسی چوبین فلسفه و ماهیت مفهومی ویژه خود را داشت: بطوری که می توان گفت زنگوله و سکه ها برای صدا و ضرب آهنگ بیشتر چون چنبر دف بوده است. آئینه به رسم روشنائی و صفا، خبر آمدن سال نو را به مردم می داد، و رنگ قرمز پوشش تکم که همیشه برای پوشاندن بدنه از این رنگ استفاده می شود. بدان علت بود که در پیشینه ی فرهنگی و فولکلور آذربایجان لباس و توری سر عروس به رنگ قرمز بوده و عروس خود مظهر شادی و خوشی است. در مراسم نمایشی تکم، زیبایی خاص آن منوط به بازی فردی و مهارت و شگردهای شخص تکم گردان با تکیه بر حرکات موزون و آواز است.

در لابلای اشعار تکمچی ها، علاوه بر شعرهای توصیفی بهار و نوروز، رد پای مذهب شیعی و مدح امیر مؤمنان - حضرت علی (ع) را می توان دید. در ذیل به نمونه هایی از اشعار تکمچی ها توجه کنیم:

بهار آمد، بهار آمد، خوش آمد
 علی با ذوالفقار آمد خوش آمد
 ادامه اشعار به ترکی:

سیزین بو تازا بایرامیز مبارک . (عید نوروز شما مبارک)
 آیز، ایلیز، هفته ز، گونوز مبارک (ماه و سال و هفته و روز شما مبارک)
 جناب جبرئیل نامه گتیردی (جناب جبرئیل نامه آورد)
 گتیر جگین پیغمبره یتیردی (به محض آوردن به پیغمبر رسانید)
 مبارک قوللارین گوْیه گوْتوردی (پیغمبر دستهای مبارک خود را به آسمان بلند کرد)

سیزین بو تازا بایرامیز مبارک (عید نوروز شما مبارک)
 امیر المؤمنین تخته چیخاجاق (امیر المؤمنین بر تخت جلوس خواهد کرد)
 یزیدون بویونا نوختا ویراجاق (بر گردن یزید لگام خواهد زد)

شیرین شربت سو یئرینه آخاجاق (شربت شیرین به جای آب روان خواهد شد)

سیزین بو تازا بایرامیز مبارک (عید نوروز شما مبارک)

و ...

امید که روزی در مقابل این همه فرهنگ وارداتی و هجمه‌های بی‌امان آن، شاهد احیاء و اجرای آداب و آئین‌های دیرین زیبا سرزمینمان ایران، که تک تک آنها پیشینه و هویت فرهنگی ماست، باشیم.

اود چر شنبه

بايرام آيى نين (اسفندين) ايکينجى چر شنبه سى
 (اود چر شنبه سى) دير. هامينين اورگى اود کيمن
 ايسىتى و ايشيقلى اولسون.
 آتيل، باتيل چر شنبه
 بختيم آچيل چر شنبه
 آغيرليغيم، اوغورلوغوم اودلارا
 منيمله هوپولمايان يادلارا
 آغيرليغيم اود اولسون
 اوددا يانان ياد اولسون
 اود اوستوندن آتدانا ق
 هر جفايا قاتدانا ق
 آتيل، توتول چر شنبه
 چيلله م تۆكول چر شنبه
 بختيم آچيل چر شنبه

فاطمه صفري

- نوروز گونو، آذربايجاندا بايرام سفره سینه برکتلرين
 يئندديسينى دوزر لر:
- ۱- تورپاق برکتى: قوورقا، بوغدا (سمنى)
 - ۲- سو برکتى: باليق، سو
 - ۳- آغاج برکتى: آلماء، ايده
 - ۴- معنوى برکتى: قرآن، آينا
 - ۵- آل - وئر برکتى: پول، سکه
 - ۶- حيوان برکتى: يومورتا
 - ۷- گوئر مگين برکتى: گوئى بئجرتمک (سبزه)

سمنی، نه واخت جوجردیم سنی؟

سمنین پشیرمه سیندن قیسا بیر اؤزت:

خانملار بیر آرایا گلیب، بوغدا حاضرلاییب و اونو جوجردیب (گؤوردیب - فیلیزلندیریب) سونرا جوجرمیش بوغдалاری دارتیب، بیر تیان یا دا قازانا تۆکوب، اود اوستونه قویارلار و دعالار ائدرلر. بو آرادا خانملار سس- سسه وئریب ماهنی، بایاتی و شعر اوخویوب اوینارلار. بو دین اینانجلاریندان بو دور کی، گنج قیزلار و گیلنلرین دیلکلی چین اولسون دئییه سمنینی قاریشدیریب، بئله لیکله گلن ایل باهار، قیزلارین دیلکلی چین اولماسینی آرزو ائدرلر. سونرا حاضر اولان سمنینی قوهوم- قونشو، و یولداشا پای وئرلر.

کبری میرحسینی

سمنى نين پيشيريلمەسى او ايلين بركتلى، باھارين گلەھىنى و اونو نہ قدر مقدس اولدوغونو خبر وئيرير.

سمنى (SƏMƏNİ) بوللوق، ظرفلىك خیرخواھلىق و تمیزلىك سیموولو حساب اولونور.

سمنى جوجرتمك اوچون ساغلام توخوملار سئچيلمەلیدیر. یویاندا سودا باتمايان دنلر ساغلام اولمادیقلاری اوچون آتیلمالیدیر. سمنى ایلک ایکی چرشنه دن سونرا، نووروز بايرامینا ۱۲ گون قالمیش گؤیردیلیر. بايراما قدر بوغدا ۸-۱۲ سم. قالخیر.

— بوغدا تام تمیزلنپ یویولور، سودا ایسلادیلیر.

— تنزیفین ایچینه تۆکولوب باغلانیلیر و بیر گون سودا ساخلانیلیر.

— سحرى گون سودان چىخارديب ریشه آتماسى اوچون ایشیقلی یثره قویولور.

— ریشه سالمیش بوغدانی ایسته نیلن فورمالارا سرمک اولار.

— بوغدانین اوستو قوروماسین دئییه اوزرینه نم تنزیف اؤرتولور، هر گون سو سپیلیلر.

— جوجرتیلر بیر آز

قالخدیقدان سونرا تنزیفی

گؤتورمک اولار.

— واخت آشیری قابی

آیب، سویونو سوزمک

لازیمدیر کی، چورونتو

اولماسین.

نوروز بايرامی و اونا باغلی مراسیملر

نوروز بايرامی نین آذربایجاندا و آذربایجان خلقی ایله علاقه دار یارانماسینا نئچه بؤیوک دلیل ده گؤسترمک اولار:

بو گون بيله آذربایجانین هر یئرینده نوروز بايرامی ایله علاقه دار ائله ائل قایدا- قانونلاری و رسملری بو ائل رسملرینین بیرى «هئیفانا» مراسمی دیر. بو مراسم ایلین دؤردونجو گونو توتولان مراسمی دیر. بو گون، خصوصيله کئچمیشده، آذربایجان کندلرینده عایله لر: بؤیوکلو- کیچیکلی، آروادلی- کیشیلی سحر تئردن ناهار پیشیرمک اوچون لازم اولان وسایطی، ائله جه ده معمول اولان اویونلارا گرک اولان وسیله لری گؤتوروب، چؤله، باغلارا، چشمه باشلارینا - طبیعت قوجاغینا گئدر و آخشاما قدر اورادا یئمک پیشیریپ، یئمک، اگلنمک، چالیب- اویناماق و مختلف اویونلار اویناماقلا مشغول اولاردیلار.

آذربایجانلیلار داخلینده بو گؤزل مراسمی گونه «هئیفانا» دئیرلرکی، «حیف اونا» سؤزلرینین ادغام اولوب، قیسالدىلمیشیدیر. خالق بو گونه «حیف اونا»، یعنی حیف نوروزا- دئییه، بو بايرامین خاطرينه گونوشن و فرحله کئچیردیرلر. کئچمیشده اگر بو گون هاوا سویوق اولسا و شهردن، کئندن کنارا گئتمک ممکن اولماسایدی، گؤستردیگیمیز مراسمی، ممکن اولدوقجا ائوده ائدریلر و هر حالدا او گونو ایشله مز ایدیلر.

نادارا: نوروز بايراميله علاقه دار آذربايجانلیلار داخلينده اولدوقجا گئیش یايلمیش عادت و مراسملردن بیرى ده ایلین سون چهارشنبه سى نین آخشامی اوجا یئرده، دامدا، تپه اوستونده، بعضاً عمومون توپلانديغی یئرده، گور آلاولی اود یانديرماق مراسمی دير. بو مراسم، نئجه دئیرلر بیتمکده اولان ایللی شلیکله یولا سالماق و چاتماقدا اولان ایللی شن قارشيلاماق و اونا حاضریق گورمک کیمیدیر. بو مراسم نوروز مراسمی کیمی طنطنه لی، شن و گوزل ایدی و عایله ده هامی: بویوک، کیچیک، قوجا، جوان، آرواد، کیشی نین اوندا اشتراکی حتمی و لازم ایدی.

آتام سؤیلردی کی، گنجلیکده آل- وئر اوچون گونئی کندلریندن بیرینه گتمیش ایدیم، ایلین سونلاری ایدی، آخر چهارشنبه ایدی. آخشام چاغلاری ایدی، تانیشلارین بیرنین ائوینده قوناق ایدیم. پنجره دن گوردوم کی، عایله عضولرینن هامیسی نردیوانلا دامای چیخیلار. هامی دامای چیخاندان سونرا، اورادا قورو تیکانندان اود یانديرديلار، آلاوی گویه اوجالدى. اوزلری دامای چیخا بیللرین هامیسی دامدا ایدی، قادیلار، اوشاقلاری قوجاقلاریندا، دامای

چیخیمش ایدیلر. بیر ده گۆردوم ۹۰ یاشینا چاتمیش بابالارینی دا کمکله شیب،
داما چیخاردیرلار. ائو صاحابی نین گنج اوغلو گلیب، منی ده نادارایا چاغیراراق
دئدی:

- بویورون نادارایا، ائوده اورتوماغین شو گومو پیس اولار.
من ده گئدیب، نردیوانلا داما چیخدیم. قوجا بابا آلاوین مقابلینده دایاناراق،
الترینی گۆیه ساری قالدیریب، دئدی:

- الله، سنه مین شو کور، بیلدیر بو واخت اون تومن سرمایامیز وار ایدی، ایلی
باشا- باش ایشله ییب، قازانیب، یاخشی دولانديق و اون تومن ده یئرینده دیر.
قوجا سونرا اوشاقلارا اشاره ائدرک دئدی:

- هه بالالار! باشلایین.

اوشاقلار سس - سسه وئررک دئدیلر:

۱-

نادارا ها نادارا

سو گلدی قندهارا،

شاهیم شیروان ایچینده،

اوینار میدان ایچینده،

قیلینجی قان ایچینده،

میدانین آغاجلاری،

بار گتیرمز باشلاری،

آغادایی نین قاشلاری،

هئی دؤیوشر قوچلاری...

ایکی دانا ها ایکی دانا،

ایکی دانا بیر قوش ایدی،

باغچایا قونموش ایدی،

بی اوغلو گۆرموش ایدی،
 اوخنین وورموش ایدی،
 اوخ مندن بئزار- بئزار،
 درین- درین قوی قازار،
 درین قویدا بیر کئچی،
 هانی به بونون قیچی؟
 قیچی قازاندا قاینار،
 پیشیک یانیندا اوینار،
 پیشیگیم هارا گئدیرسن؟
 گئدیرم بابان ائوینه؟
 بابان ائوی ییخیلسین
 قیز گلین آلتدا قالسین

بومتلر و قوشماجالاردان اوزون- اوزادی اوخویاندان سونرا، گنج اوغلان و
 قیزلار بیر- بیرینین آردینجا آلاوین اوستوندن بو طرفدن او طرفه آتلاناراق
 دئیردیلر:

نادارا ها نادارا،
 شاه گلدی قندهارا...

آتام دئیردی کی، کند داملارینین هامیسیندا عینی بو شن مراسم تکرار اولماقدا
 ایدی. بو مراسم کئچمیشده داها طنطنه‌لی ایدی و ایندی ده معین درجه‌ده اجرا
 اولونور.

آتیل- باتیل مراسمی

نوروز بایرامیله ایلگیلی و اونا حاضریق علامتی اولان آخر چهارشنبه گونو

مراسملریندن بیرى ده هامان سون چهارشنبه گونونون سحر چاغى تورا -
 ووردان اجرا اولونان «آتیل- باتیل» مراسمی دیر.

بو مراسم داها چوخ قادینلار و قیزلار طرفیندن اجرا اولونور. ایلین سون
 چهارشنبه‌سی گونو سحر تورا - ووردان قادینلار، خصوصیه یتیشمیش و
 بخت عرفه‌سینده اولان قیزلار، آلدیقلاری تازا ساخسی کوزه‌لرله، منسه،
 یاریم‌سهنک و... ایله سو گتیرمک اوچون بولاق باشینا گئدر، اؤزلریله
 آزاجیق یاشیل لاشمیش بوغدا، قایچی، سورمه و آینا آپارار، اورادا آینایا و یا
 سویا باخیب، گؤزلرینه سورمه چکر، دیرناقلارینی توتار، ساچلارینی دارار،
 گؤیلى قایچی ایله سویا دوغرایار و بو ایشلى قورتاردیقدان سونرا سو
 آرخینى اوتای- بوتایا هوپاناراق دئیرلر:

آتیل- باتیل چرشنه،

بختیم آچیل چرشنه.

سویون باشی بیزیم دیر،

چاخماق داشی سیزین دیر...

همین سحر تورا- ووردان چشمه‌لر باشی ائله شلوغ اولار کی، ایگنه سالماغا
 یئر اولماز و محله‌نین تقریباً بوتون قیز و قادینلاری بولاق باشیندا اولارلار.

جیدیر

آخر چهارشنبه گونو سحر تئزدن، هاوا ایشیقلا نیب، گون چیخماغا بیر قدر
 قالاندا، کندلر و قصبه‌لرین معین کنار میدانلاریندا گنجلر آت چاپار و یاریش
 کئچیردرلر. کند و یا قصبه‌نین اهالیسینین اکثری بو میدانین اطرافیندا توپلانار
 و یاریشا تاماشا اندیب، اونو آلقیشلایار- «آتیل - باتیل» لارینی قورتاریب،
 تازا منسه‌لرده ائولرینه سرین و تمیز ایچمه‌لی سو گتیرن گنج قیزلارین دا
 هامیسی، گؤزلری سورمه‌لنمیش حالدا، بو یاریش میدانینا گلر، قادینلار و

قىزلارلا مەخسۇس اولان يئردە دايناراق، آت چاپان گىنجلەر تاماشا اندرلر. جىدىر مەراسىمى نوروز بايرامى ايله ايلگىلى توتولماسادا، مەخلف تورك خەلقلىرى داخلىندە، او جەملە دە توركىمىلر داخلىندە ان قەدىم دۇرلردن چوخ يايلىمىش بىر ايدمان و اگلنجه دىر.

نوروز بايرامى دىلرىندن اۇرنىكلر

نوروز بايرامى، يعنى تازا ايلين ايلك گونوندا آذربايجان ملتى داخلىندە قەدىم زامانلاردان خەسۇسى رەسىملر، قايدا-قانۇنلار و عادت-عەنەلر اولمۇش دۇركى، بىر چوخو حيات طرزىنن دىشمەسىلە آرادان گىتمىشىدىر. هەلدە آذربايجان كندلىرى و قەسماً شەهلرلىندە داوام ائتمەكده اولان عادتلىرىن آشاغىدا كىلارى گۇستره بىلرىك:

۱ - بوگون سحر تئزدن، آخر چەهار شنبە گونو آلىنمىش تازا ساخسى قەبلاردا: منسە، بختەور، سەنگ، بستى، اوشاقلار ايسە «دنگىلەلرىندە» چشمەدن ائو تازا سرىن سو گىتىرلر و تازا ايلدە بونو آيدىنلىق علامتى سايلارلار.

۲ - هامى و خەسۇسىلە اوشاقلار اۇتن ايلين سونلارىندا تىكدىردىكلرى تازا پالتار و آياق قەبلارىنى گىتىرلر.

۳ - عايلەدە بوتون گىنجلر و اوشاقلار ائوین آغ ساققالى اولان كىشى و آغ بىچكى اولان قەدىنن گۇرۇشونە گىدىب، اونونلا ال وئرىب گۇرۇشر، بايرامىنى تبرىك ائدىب، اونا اوزون عۇمور دىلەير و اونا بىر نارىنج و يا نار وئردىلر.

۴ - خانوادەنن بوتون عايلەلرى افرادى خانوادەنن ياشچان بۇيوك اولان كىشى و يا آروادلارىنن گۇرۇشونە گىتمەلىدىرلر. اوندان سونرا عىنى خانوادەنن مەخلف عايلە عضولرى گۇرۇش اوچون بىرى- بىرىنن ائولرىنە گىتىرلر.

۵ - عىنى خانوادەدن اولان عايلەلرىن عضولرى بىرى- بىرىنن گۇرۇشونە

گئندنه او ائوین اوشاقلارینا دستمال، جوراب، قیرمیزی یومورتا و حتی پول بایراملیق وئردیلر.

۶- عایله‌وی و خانوادگی گؤروشلردن سونرا بوتون کیشیلر بیرى - بیرینین و قادینلاردا معمولاً بیرى- بیرینین گؤروشونه گئدردیلر. بو گؤروشلر معمولاً کیچیک کندلرده تازا ایلین ایکینجی گونو و بؤیوک یئرلرده و قصبه‌لرده سیرایله محله- محله اولاردی. بو گؤروشلرین بؤیوک اهمیتی اوندان عبارت‌ایدی‌کی، اؤتن ایل بویو یارانمیش کدورتلر و حتی دشمن‌چیلیکلر آرادان آپاریلاردی.

نوروز بایرامی گونو و او گونله علاقه‌دار گونلرده اولان گؤستردیگیمیز عادت-عنعنeler، قایدا و رسملر معین شرایطله زامان-زامان قسماً دیشسه‌ده، اونلارین چوخونون کؤکو چوخ قدیم دؤرلردن قالان یادگاردير. بو عادت و عنعنelerین بیر سیراسی اسکی زردشت دینی و اونون روشیملرینین یارانیدیغی میلاددان نئچه ایل مین‌ایل قاباغا، بعضیلری ایسه بوتون تورک ائللری، او جمله‌دن یئرلی تورکلر، اورتا آسیا تورکلری و اورادان آذربایجان و همدان اراضیسینه گلیب یئرلشمیش تورک قبیله و سویلارینین عمومی عادت و عنعنelerیندن قالان رسملر اولموشلار.

دئمک، نوروزلا ایلگیلی اولان عادت و رسملرین کؤکونو یا مرکزی ماد و ماننا اراضیسینده یارانمیش زردشت دینی، اونون حکملری، دینی تصوّرلری و رسوماتیندا، یادا اسکی تورک ائللری، قبیله و سوی بیرلشدیرمه‌لرینده، اسکی تورکلرین حیاتی و عادت-عنعنelerینده آختارماق لازمدیر.

گؤندرن: پروین خلفی- دوغوم ایلی: ۱۳۴۷- دوغوم یئری: مرند- فوق لیسانس ادبیات فارسی

بایرام آیی علیار کندینده

نوت: اکبر حمیدی ۱۳۵۲-جی ایلده قره‌داغ دیزمار ماحالی‌نین (ورزقان شهری خاروانا بخشی‌نین) علیار کندینده آنادان اولدو، ابتدایی تحصیلمی بو کندده و اورتا مکتبی ایسه اورمییه شهرینده بیتیردی، عالی تحصیلاتینی تبریز و تهراندا برق و الکتریک مهندس‌لیگی اوزره تماملادی و ایندیلیکده تهران الکتریک شبکه‌سینده چالیشیر.

اکبر حمیدی علیار

اوخوجولارا آز- چوخ تانیش اولان یزیم کندیمیز
علیاردا بایرام آیی یاخود اسفند آیینا «هفده‌لبوود»
həfdəlbəvud آیی دئیرلر. بو آیین قاری داآز
اولسا سویوغو و شاختاسی کسجی اولار و بئله بیر
دئیم وار کی: «هفده‌لبوودون سویوغو / تندیره
باسار تو یوغو»، یعنی سویوغون شدّ تندن تو یوق
قیزیشماق اوچون گلر گیرر یانار تندیره.

بیرده بو آیین چرشنبه‌لرینین اؤزل آدلاری، دبلی وادیر: خبر چرشنبه- گول چرشنبه- کوله چرشنبه و آخیر چرشنبه.

بایرام آیینین ایلک چرشنبه‌سی خبر چرشنبه‌دیرکی، ائل- اويا و کند اهلی بیر- بیرنه بایرامین یاخینلاشماسینی خبر وئرلر (بو خبری آذربایجانین بیر چوخ بؤلگه‌لرینده تکمچیلر عنعنه‌وی شکیده خلقه چاتدیرارلار) و یاواش- یاواش بایرامی و یازی قارشیلاماغا حاضیرلیق گؤررلر، ایکینجی چرشنبه، گول چرشنبه‌دیرکی، بو چرشنبه‌دن اعتباراً خلق ائولرینی و ائو دؤشه‌نه‌جکلرینی او جمله‌دن فرشلری، خالیلاری، کیلملری، اورتوکلری و ... یویوب تمیزلیرلر، ائولرین و اوتاقلارین ایچ دیوارلارینی آغاردارلار و بو آغارتمانین، آغ تورپاق آدلانان مخصوص و اؤزل تورپاغی وار و مایی (mayı) داغیندان گتیرلر، دیوارلارین قورشاق دئیلن تخمیناً بیر متر اوجالیقدا آشاغاسینی قیرمیزی تورپاقلا بویارلار، بو قیرمیزی تورپاغی ایسه عمومیتده قودئیر (qudeyir) آدلانان کؤوشندن گتیرلر و ائو-ائشیگی گول کیمی گؤزللشدیرلر. اوچونجو چرشنبه کوله (külə) چرشنبه‌دیر؛ کوله‌لنمک ساچلاری قیسالتماق معناسیندادیر و بو چرشنبه‌ده قیز- گلین، اوشاق- بؤیوک ساچلارینی آز دا اولموش اولساگوده‌لدیرلر، ائو اهلیندن باشقا تویوق- جوجه‌نین و مال- قارائین دا قویروق توکونو و یال توکونو کسرلر. دوردونجو چرشنبه آخیر چرشنبه آدلانار؛ آخیر چرشنبه‌نین حرمتی و دبلی سؤزو گئندن اوچ چرشنبه‌دن داها آرتیق‌دیر، آخیر چرشنبه آخشامی اورتا دوغونون چوخلو اؤلکه‌لرینده اولدوغو کیمی، بیزیم کندده ده اود یان‌دیرارلار. علیاردا اود یان‌دیرما مراسمی داملاردا کئچیریلر، گون باتاندا اثرته‌دن داملاردا توپلانمیش اودون، گون، بئنجه و باشقا یان‌جاقلاری یان‌دیرارلار و ائو اهلی بوتونلوقله بو اودون دؤوره‌سینه ییغیشیب شن احوال- روحیه دویارلار و اودون اوستوندن

آتلا ناركن تانريدان ساغليق، ايشيqliق و آيدىنلىق دىلە يرلر و پىسلىكلرىن، چىركىنلىكلرىن، خستەلىكلرىن و قادا- بلالارىن بو اودا تۆكولوب يانماغىنى آرزولايارلار، اود سۇندوكدن سونرا اونون دورەسەنە بىر جىزىق چكىب و يئردە قالان كولون قاراسىندان مال-حيوانىن اوستونە ياخارلار و ائوين بۇيوگو باجadan باشا بىر يا نىچە سكه پول سالار و ائودە كيلر او پوللارى يىغىب صدقە عنوانىندا يوخسوللارا ھدىە ائدرلر، بىر دە بو گىئجە، ئىتى اولانلار شامدان سونرا باجالارا (سۇدوگى آدامىن و يا آغساققالارىن و حۇرمەتلى آداملارىن باجاسىنا) گىئدىب ائودە دانىشىلان سۇزلرە قولاق وئرر و بىرىنجى ائشيتىدىگى جملەدن اۇز ئىتى نىن ياخشى يا پىس اولدوغونو آتلايىب قايدار، بو گىئجە نىن دىلرىندىن بىرى دە قورشاق ساللاما دىيىر، اوشاقلار و گىئجلر تىك- تىك و يا قروپ- قروپ گىئدىب باجالاردان قورشاق ساللايارلار و ائو اھلى قورشاغىن اوجونا يومورتا، ميوە، يىمىش، پول و يا توخونما جوراب و باشقا ائودە اولان نەمەتلەردىن باغلايىب- قورشاغىنى چىك- دئىرلر، ماراقلىسى بو دوركى، بو گىئجە نىشانلى اوغلانلارىن قورشاقلارى بىر تەر تانىنار و چىرشەنەلىكلرى اۇزل اولار!

آخىر چىرشەنە نىن دىلرىندىن بىرى دە چىرشەنە نىن سحرى دىر، صبح آچىلدىقدان سونرا اوشاقلار و گىئجلر، خصوصاً يە قىزلار چايا گىئدىب (آشاغى چاي و يا يوخارى چاي) آخار سودان اويان-بويانا آتلىب گۇزل باياتىلار، كىچىك شەرلر اوخويارلار، اونلاردان بىرى بئلە دىر:

آتىل - ماتىل چىرشەنە

بختىم آچىل چىرشەنە

و بئلەلىكلە تانريدان حياتلارنىن سو كىمى دورو، تىمىز و پاك اولماغىنى دىلە يرلر. چىرشەنە لىرىنىز مبارىك اولسون.

عليار كندی قراداغ ديزمار ماحالى نين (ايندى ورزقان شھرستانى،
 خاروانا بخشى نين) اؤنملى و مشهور كندلريندن دير. عليار تخمينا ۱۱۰ كيلومتر
 تبريزين شماليندا و ۴۵ كيلومتر ورزقانين غربى شماليندا يئرلشیر. واختى ايلابو
 كند او بۇلگه ده علم و بيليک مركزى اولموش، بير چوخ عاليملر، مجتهدلر،
 يازيچى و شاعيرلرى اؤز قوينوندا بسله ييب جامعه يه تقديم ائتميش دير.
 شاه دؤنمينده ۴۰۰ ائولى اولان عليارين اھاليسيندن اينديليكه ده تخمينا ۱۲۰۰
 ائو اورمو شھرينده، ۱۰۰ ائو تبريز و تهراندا، ۴۵ ائو ايسه كندين اؤزونده
 ياشاير.

حقیقت هفت سین^۱

آراز قارا آغاجلو

«هفت سین» ترجمه‌ی اشتباهی از واژه «یئددی سین» به معنای «هفت تا» می‌باشد. در عید باستانی آذربایجان به نام «بایرام» رسم بر این بوده است که هفت چیز از برکت‌های خداوند را در سفره عید قرار دهند:

آب، برکت آسمان

ماهی، برکت آبها

گندم (یا نان)، برکت کشت

سیب یا انار، برکت باغبانی

تخم مرغ، برکت حیوانات

پول، برکت تجارت

سبزه، برکت کشتزار

به همین سادگی و منطق، ولی در پروسه‌ی معادلسازی این جریان دچار تحریف خنده داری شد!

«سین» در ترکی بعد از اعداد برای شمارش ترتیبی قرار میگیرد. مانند th در انگلیسی. و یا حروف «ین» در دومین. ولی به اشتباه «یئددی سین» به معنای هفت تا به «هفت سین» ترجمه شده و این امر مشتبّه شده است.

جالب است که حتی با وجود اینکه سیر و سرکه و سماف و ... به اشتباه وارد سفره عید شده‌اند. هنوز هم ماهی و تخم مرغ و گندم برشته و آب و ... از سفره حذف نشده‌اند. بالینکه اولشان سین نیست، باز به خاطر فلسفه درست و رسم صحیحتر جایگاه خود را حفظ کرده‌اند...

۱- بو تئوری ایلک اؤنجه دکتر ناصر منظوری جنابلاری طرفیندن طرح اولونوب. (ائل بیلیمی)

توی مراسیملری

قندباشی گتیرمه شنلیگی / سوسن نواده رضی. ۵۸

نیشانلی قیزلارین چرشنه خونچاسی / فاطمه صفری. ۵۹

آذربایجانین تویلاری / آیدین ملکزاده. ۶۰

قندباشی گتیرمه شلیگی

سوسن نواده رضی

قاجار زمانی کورکنین گلینه «قندباشی گتیرمه» شلیگی

کله قندباشی گتیرمه، آذربایجانین اسکی توی- دویون عنعنه سی دیر کی، آذربایجانین چوخلو شهرلرینده بو گونه تویدان اؤنجه گلینه قندباشی آدی آلتیندا هدیله لر یوللانیر و یانیندا کورکه نین طایفاسیندان آغساققالار و گنجلر گلین ائوینه کله قندلر ایله گئدر و اوردا نیشان توی مراسمی نین تاریخی و نئجه اولاجاغی دانیشیلار.

اورادا کله قندلرین بیرر آغساققال طرفیندن اورتادان پارچالانیر و او پارچا هانسی گنجین اؤنونه دوشرسه، اونا گلین خانم عایله سیندن هدیله لر وئریلیر.

چر شنبه ليک (نیشانی قیزلارین چر شنبه خونچاسی)

فاطمه صفری

آخر چر شنبه تازا نیشان اولان قیزلارین ائوینه اوغلان طرفیندن خونچا گؤندریلرکی، بونا «چر شنبه ليک» دئیرلر. بو خونچادا، بئجردیلیمیش بایرام گؤیو، بیر نئچه قیرمیزی بایرام بالیغی، چر شنبه یئمیشی، گلین قیزا قیزیل و پالتار، ائوین سائر آداملارینا دا اللریندن گلدیگی قدر پای یولانار. بو خونچا چر شنبه گونو اوغلان ائوی طرفیندن، قیز ائوینه گئدر. اوغلان ائوی بو خونچایا «هفت سین» ده آرتیرارلار. بو خونچالارا آینا، داراق، اوزرلیک، سورمه ده قویارلار.

سوبای قیزلارین اوخودوغو بیر ماهنی:

چر شنبه گونو خونچا گلیر همسایامیز فاطما سورایا

گئدیرم من ده باخام، کؤنلوم آچیلسین

گلن ایل بو واختاجان، بختیم آچیلسین

آذربایجانین بیر چوخ شهرینده و کندلرینده بایرام آخشامی نیشانی قیزلارا خونچا گئدر. همچنین آتالار، قارداشلار، ارده کی قیزلارا، بایرام پایی آپارارلار... بو پایی بیر آغ بو قچایا قویوب، الده گؤتوروب، باجی و یا قیزین ائوینه گئدرلر... چوخ عایله پیلو پیشیریب، بزه ییب پایلا یوللار...

آذربایجانین توپلاری^۱

آیدین ملک‌زاده

«تانیلیق» - آشنایی دختر و پسر

امروزه آشنایی دختر و پسر در مکان‌ها و موقعیت‌های مختلف می‌تواند صورت گیرد. جشن‌ها و مراسم‌های گوناگون و یا محل کار و یا تحصیل و در دید و بازدیدهای اعیاد و در قدیم جوانی که می‌خواست دختری را برای همسری انتخاب کند یک پایش در کنار چشمه روستا بود، «بولاق‌باشی». اغلب به بهانه‌ی آب دادن اسب و دیگر حیوانات بیشتر اوقات سرچشمه «بولاق‌باشی» حاضر می‌شد. خصوصاً در چهارشنبه سوری که همه با لباس‌های نو راهی چشمه میشدند:

^۱ - <http://yoldash65.blogfa.com/post492.aspx>

چرشنه گونونده چشمه باشیندا
 گوزوم بیر آلاگوز خانیم دوشدو
 آتدی مژگان اوخون دیدی سینه مدن
 نازلی غمزه لری جانیم دوشدو
 به جوانانی که زیاد طرف چشمه می رفتند، چنین می گفتند :
 «فلانکسین اوغلو دئیه سن آییلیب!»

وقتی پسری دختر مورد علاقه اش را می یافت، با هزاران حیم - جیم علاقه اش را بر او بیان می کرد. اگر دختر «یاشماق» اش را (روپند زنان قره داغ) کنار می زد، به این معنی بود که او هم علاقه دارد و اگر «یاشماق» اش را سفت می کرد به معنی عدم علاقه و رضایت بود. در بعضی از روستاها دختری که کوزه ی آب در دست داشت، وقتی جلوی خانه ی پسر می رسید، کوزه را به زمین می گذاشت و به این ترتیب علاقه ی خود را ابراز می داشت. بعضاً پدر و مادر از بین دختران اقوام یکی را برای پسر خویش انتخاب می کردند .

سؤز بیلدیرمک

آشنایی دختر و پسر شاید ماه ها طول می کشید. بعضاً حرف و حدیث این آشنایی به دهان ها می افتاد، مثلاً می گفتند : «فلانکسین اوغلونون باشماغی، فلانکسین قاپیسیندا ایتیب!». یعنی کفش فلانی در جلوی خانه ی فلانی گمشده. به عبارتی، این پسر زیاد به اطراف خانه پدر دختر رفت و آمد دارد. یا دستمال دختر از جیب پسر پیدا شده است. در شب عید طبق رسم «شال سالاماق» پسر شال از روزن خانه دختر می آویخت و دختر جوراب و یا بافتنی های نشاندار خود را به دستمال پسر می بست و پسر هم به گونه ای آن را به مادر و یا خواهرش نشان میداد و با این بهانه سر دل خویش را فاش می ساخت .

ائیلچلیک - «خواستگاری»

وقتی پدر و مادر دختر مورد علاقه‌ی پسرشان را شناختند و وصلت را صلاح خانواده یافتند، به نحوی والدین دختر، به خصوص مادر او را در جریان می‌گذاشتند. اگر خانواده دختر رضایت می‌دادند، بزرگان و ریش سفیدان خانواده پسر به خواستگاری می‌رفتند. معمولاً پدر دختر به خاطر احترام میهمانان کنار در می‌نشست و ریش سفید سخن را آغاز می‌کرد:

«الله‌ین بویورشو ایله، پیغمبرین گتیریشی ایله، گل‌میشیک فلانکسین اوغلونو نوکرچیلیگه قبول ائدسن» آن گاه پدر و یا ریش سفیدی از طرف دختر با گفتن کلمات: «الله نوکری، پیغمبر نوکری، علی نوکری»، رضایت خود را اعلام می‌کرد.

در بعضی از روستاها، مکان‌هایی با نام «ائیلچی داشی»، «ائیلچی تپه‌سی»، «ائیلچی آغاجی»، «ائیلچی بولاغی» وجود دارد. در قدیم وقتی کسی می‌خواست به خواستگاری دختر برود، مثلاً می‌رفت روی «ائیلچی داشی» می‌نشست. بزرگ ده و یا کدخدای ده او را می‌طلبید و موضوع را جویا می‌شد. اگر صلاح بود، به طور رسمی خواستگاری می‌کردند و در غیر این صورت باعث شکسته شدن غرور خود نمی‌شدند.

«سۆز کسدی»

بعد از خواستگاری نوبت قرار و مدار می‌رسید. اولین قرار تعیین مهریه بود و بعد تعیین خورد و خوراک «دیش خرجی» و مدت نامزدی و «باشلیق»، که امروزه جلدش عوض شده است.

«قندسیندیرما» - شیرینی خورانی

بعد از گذاشته شدن قرار و مدار، نوبت به شب شیرینی خورانی «قندسیندیرما» می‌رسید. معمولاً نزدیک‌ترین شب اعیاد دینی یا ملی انتخاب می‌شود. هر دو

خانواده اطرافیان‌شان را به این مراسم دعوت می‌کنند. و تمام خرج مراسم بر عهده‌ی پدر داماد است. خانواده‌ی داماد برای عروس و خانواده عروس برای داماد حلقه‌ی نامزدی می‌خرند و در چنین شبی عروس و داماد حلقه‌ها را به یکدیگر هدیه می‌دهند. البته بعد از جاری شدن صیغه‌ی عقد که، در این مراسم خوانده می‌شود. و با مراسم قندشکنی به اتمام می‌رسد. یک کله قند تزئین شده را در سینی گذاشته و اطراف آن را با گل و شیرینی می‌آرایند. و رویش را با شالی پوشانده و به مجلس می‌آورند و جلوی محترم‌ترین فرد حاضر در مجلس می‌گذارند. او هم به آورنده سینی مبلغی پول به عنوان انعام می‌دهد. بعد روپوش را با ذکر نام خداوند بزرگ و پیغمبر و امامان برمی‌دارد و با ذکر اسامی به اهل مجلس اعلام می‌کند که امروز دختر فلانی نامزد پسر فلانی شد و با قندشکنی که در سینی گذاشته شده، بر کله قند می‌کوبد و آنرا می‌شکند. قسمت کله را خود برمی‌دارد و شیرینی‌های داخل سینی را به مجلس می‌پاشد. هر کس مقداری برمی‌دارد. امروز علاوه بر این در چنین مراسمی میوه و شیرینی قنادی و آن هم به نوع گرانث به میهمانان داده می‌شود.

آذربایجانین تویلاری

دوران نامزدی

دوران نامزدی از روزهای به یاد ماندنی عمر هر جوان است. این دوران اصولاً یک سال می‌باشد. گاهی بیشتر و یا کمتر هم می‌شود. در این مدت هر دو خانواده خود را برای عروسی آماده می‌کنند. خصوصاً خانواده دختر، اسباب و اثاثیه جهازیه‌ی عروس را مهیا می‌سازند. در روستاها جوان نامزد در بعضی از کارها به پدر زن خود کمک می‌کند و می‌کوشد توان کاری خود را به خانواده عروس نشان دهد. از سوی دیگر قصد این است که کار برداشت محصول زود تمام شود تا عروسی سر بگیرد. در قدیم داماد نامزد حق نداشت

به خانه‌ی عروس رفت و آمد کند تا روزی که به طور رسمی مراسم پاگشایی انجام گیرد. بعد از پاگشایی «آیاق آجدی»، هم نمی‌توانست همه روزه و هر وقت دلش خواست به خانه عروس برود.

مراسم عروسی

بعد از طی دوران نامزدی و اتمام کارها، خانواده داماد از خانواده عروس اجازه‌ی عروسی می‌خواهد، و بعد از جلب رضایت آنها، روز عروسی معین می‌گردد.

خرید، «بازارلیق»

چند روز مانده به روز تعیین شده، خانواده داماد ابتدا عروس را به بازار می‌برند و برایش طلا و لباس و کفش و لوازم آرایش می‌خرند. تقریباً این خرید مطابق میل عروس باید باشد. عروس هم انتخابش را بر اساس توان خرید داماد و یا پدر داماد انجام می‌دهد. البته چنین خریدی را خانواده عروس هم برای داماد صورت می‌دهند.

خانواده داماد اجناسی را به عنوان «طوی یانا» به اطرافیان داماد و عروس (خواهر، برادران، عمه، خاله و...) که معمولاً پارچه (دونلوق) می‌باشد، می‌خرند. بعد مایحتاج آشپزی را خرید می‌کنند. خانواده داماد باید خرج میهمانان خود و خانواده عروس را تقبل کنند، که به این «دیش خرجی» می‌گویند.

جهاز باخدی

خانواده عروس تمام اطرافیان خود را به این مراسم دعوت می‌کنند و آنها چیزی را به عنوان جهازیه خریده و به مادر عروس می‌دهند، که امروزه اکثراً پول نقد می‌دهند و داماد هم باید چند قلم از اقلام پرقیمت جهازیه را بخرد.

مانند فرش، یخچال، اجاق گاز فردار، ماشین لباسشویی و ... این خرید را می‌توان همان «باشلیق» قدیم حساب کرد.

پارچا باخدی

این مراسم در خانه داماد با دعوت اطرافیان داماد (فقط خانمها) انجام می‌یابد. در این مراسم هر چه برای عروس خریداری شده در یک سفره چیده شده و به میهمانان نشان داده می‌شود. بعد میهمانان هدایای خود را که پول، طلا و یا پارچه است، تقدیم می‌کنند. این هدایا در سینی‌هایی که به آنها «خونچا» می‌گویند، به خانۀ عروس برده می‌شوند. کسانی که خونچا برده‌اند از مادر عروس انعام می‌گیرند.

توی گنجه‌سی (شب عروسی)

پدر داماد چند روز مانده به شب عروسی، تمام دوستان و آشنایان را که به اصطلاح با آنها «خیر و شر» دارد به مراسم دعوت می‌کند. یک گروه موسیقی موسوم به «عاشیق» که شامل: «عاشیق، بالابانچی و قوالچی» می‌شود و یا گروه موسیقی موسوم به «ارکستر» محلی نیز برای اجرای برنامه دعوت می‌شود، فردی از سوی پدر داماد به عنوان «توی بی» انتخاب و معرفی می‌شود و سینی مخصوص که گل و شیرینی در آن جمع‌آوری شده است، پیش او گذاشته می‌شود که رسماً برای حضار معرفی شود. او مسئول پول‌هایی است که در مراسم از سوی مهمانان داده می‌شود. اولین کار او باز کردن ساز عاشیق است. عاشیق در شروع برنامه خود تعلل می‌کند و می‌گوید سازم قفل شده است. «توی بی» مبلغی پول تقدیم ساز او می‌کند و می‌گوید این هم کلید ساز تو این سنت احترام ساز «قوپوز» در بین مردم آذربایجان می‌رساند. قفل ساز که بدین ترتیب باز شد، مراسم و برنامه‌های موسیقی آن رسمیت می‌یابد. همه مهمانان در سکوت کامل به عاشیق گوش می‌دهند. عاشیق اشعار و آهنگ‌هایی در

قلب استادنامه، حکمت و شریعت و طریقت و حقیقت‌نامه می‌خواند. حضار نیز عاشیق را طلبد و درخواست می‌دهند. خود او و یا یکی از همراهان او مراجعه می‌کنند و حضار به طور جداگانه مبلغی پول به عنوان نَمَر و یا طوی یانا می‌دهد. مبلغ شمرده شده و اعلام می‌شود و بعد به «توی ییی» تحویل داده می‌شود. این از رسوم جدید است. ۱۰، ۱۵ سال پیش همزمان برای مهمانان شیرینی می‌دادند و آنها شیرینی را برداشته و پول به جای آن می‌گذاشتند. من در مجلسی شاهد بودم که یک شاخه بزرگ پر از خار «قارا تیکان» وسط اتاق مجلس گذاشته بودند و سر هر خاری یک عدد خرما زده بودند، هر کس وارد اتاق می‌شد، خرمایی برمی‌داشت و مبلغی پول می‌گذاشت. همزمان با این مراسم، برای داماد اتاق دیگری به نام «بی اوتاخی» مهیا می‌کنند.

آسدی کسدی

داماد برای خودش حکمرانی می‌کرد و حاکم میشد. او برای خود یک وزیر و دو نفر گیزیر و دو نفر جلاّد انتخاب می‌کرد. اگر کسی از کس دیگر شکایت پیش داماد می‌برد، گیزیرها به فرمان او شکایت شونده را گرفته و به اتاق داماد می‌آورند و داماد که حالا شاه شده و شاهی می‌کند، او را به پول و شلاق و یا دادن گوسفند و بز محکوم می‌کرد. اگر به شلاق محکوم می‌شد، جلاّد‌ها به شدت هر چه تمامتر شلاقش می‌زدند و فرد محکوم بعضاً با دادن پول و یا گوسفند شلاق را می‌خرد. این رسم تا چند سال پیش در ورگهان و طایفه‌ی کیچیکلو زنده بود.

ساقدوش و سولدوش

به کسانی که در چپ و راست داماد می‌ایستند به ترتیب «سولدوش» و «ساقدوش» می‌گویند. در قدیم انتخاب این دو به صورت مزایده بود. یعنی هر کس پول بیشتر می‌داد، پسرش ساقدوش می‌شد. بعد از انتخاب ساقدوش،

سولدوش هم به این روش انتخاب می‌شد. این رسم در روستای کقالق و اطراف آن هنوز هم زنده است. گفتنی است از طرف خانواده عروس هدایایی به این دو نفر تعلق می‌گیرد.

توره

به اجناسی که خانواده‌ی عروس برای داماد و ساقدوش و سولدوش می‌خرند، توره می‌گویند. برای آوردن توره از خانه عروس به خانه داماد «قاوالچی و بالابانچی» با تعدادی از افراد به خانه عروس می‌روند و خانواده عروس با شنیدن آهنگ مخصوص متوجه می‌شوند که برای بردن توره آمده‌اند. توره را در طبق‌های مخصوص گذاشته و به کسانی از خویش می‌دهند تا پشت سر نوازندگان راه بیفتند و به خانه داماد بروند، آنها که توره را آورده‌اند قبل از تحویل طبق‌ها از خانواده داماد انعام می‌گیرند. داماد با کمک ساقدوش و سولدوش لباس‌های دامادی خویش را می‌پوشد و برای «تعریف» آماده می‌شود.

بی‌ین اوغورلانماغی

ساقدوش و سولدوش باید مواظب داماد باشند تا دزدیده نشود. داماد حق دفاع از خود را ندارد. اگر بچه‌ای هم دست او را گرفت و با خود کشید باید به دنبال او برود. اگر کسی داماد را دزدید، ساقدوش و سولدوش با دادن پول داماد را آزاد می‌کنند. لباس و کفش داماد هم نباید دزدیده شود که همین داستان را دارد.

قای کسدی

وقتی داماد با ساقدوش و سولدوش می‌خواهد وارد مجلس شوند عاشق جلوی آنها را می‌گیرد و رو به مجلس می‌گوید: «آیا اینجا جواز حضور در مجلس

را دارند؟» اهل مجلس می‌گویند: «خیر» توی بیی مبلغی به عاشیق می‌دهد و می‌گوید: «حالا دارند» و داماد وارد مجلس می‌شود.

بی تعریفی

داماد و ساغدوش و سولدوش در طرفین او در حالی که شمع و یا دسته گل در دست دارند رو به سوی قبله می‌ایستند و عاشیق با همکاری قوالچی در تعریف او تصنیف‌های مخصوص می‌خوانند. مهمانان در حالی که اسکناس روی سر و دوش داماد و ساقدوش و سولدوش می‌گذارند - به این پول «بی‌باشی» می‌گویند - قوالچی نام آنها را یکی - یکی می‌برد. مثلاً: انعام وئردی توی بیی ده وار اولسون، قوهوم و اولادی بختیار اولسون.

ساز سیندیردی

وقتی عاشیق تعریف داماد را تمام کرد و همه‌ی مهمانان انعام داماد را به سر و دوش او گذاشتند، عاشیق با دست سازش را به هوا بلند کرده می‌گوید می‌خواهم سازم را بشکنم. یک طرف مجلس می‌گویند بشکن طرف دیگر می‌گویند نشکن باز هم عروسی در پیش هست و در نهایت بعضی از اطرافیان داماد مقدار پولی به عنوان انعام به عاشیق می‌دهند تا سازش را نشکند. در بعضی جاها این انعام را از پول سر و دوش داماد که به آن بی‌باشی گفته می‌شود، پرداخت می‌کنند.

حناخدی

در این مراسم که یک شب پیش از عروسی انجام می‌گیرد، تمام مهمانانی که برای عروس جهازیه خریده‌اند دعوت می‌شوند و تعدادی از اقوام نزدیک داماد هم دعوت می‌شوند. هزینه‌ی این مراسم بر عهده‌ی داماد است. این مراسم معمولاً بعد از رقص عروس و داماد و حناگذاری آنها به اتمام می‌رسد.

در آخر مراسم یک کاسه حنای خیس شده را در سینی آذین شده گذاشته و پیش عروس و داماد می‌آورند و داماد به آورنده‌ی حنا انعام می‌دهد. سپس داماد بر دست عروس حنا می‌گذارد (امروزه رسم شده داماد حرف اول نام عروس را با حنا می‌نویسد و عروس هم حرف اول نام داماد را). بعد حنا را عروس به مهمانان عرضه می‌کند و آنها انگشتی در حنا کرده و به جای آن پول می‌دهند.

گلین چixedی

برای آوردن عروس همه به خانه پدر عروس می‌روند. در حالی که عروس در انتظار داماد است داماد با دسته گلی وارد خانه می‌شود و زنان با «هورا» مبارک‌باد می‌گویند. مردان و جوانان هم در حیاط خانه جمع می‌شوند و نوازندگان قوال و زرنا «چؤلدمی» آهنگهای مخصوص از قبیل «تَرَکمه»، «هئواکلی»، «یاللی»، «دستمالی»، و غیره می‌نوازند و جوانان به صورت دسته جمعی می‌رقصند. بعد از رقص، آهنگ‌ها عوض می‌شوند. آهنگ‌های حماسی از قبیل «جنگی»، «مصری» و غیره نواخته می‌شود و مردان به کشتی‌گیری می‌پردازند. آیین کشتی کم و بیش در عروسی‌های منطقه همچنان وجود دارد.

وقتی عروس و داماد در کنار هم جای گرفتند، داماد شال قرمز و یا چادر سفید را به سر عروس می‌اندازد. البته این کار امروزه در آرایشگاه‌ها انجام داده می‌شود. برادر کوچک داماد و یا پدرش کمر عروس را می‌بندد که به این «بئل باغلادی» می‌گویند. بدین شرح که کسی که کمر عروس را می‌بندد، او دو سر یک روسری را گرفته از سر عروس انداخته و از زیر پای او بیرون می‌آورد. دو بار این کار را تکرار کرده و بار سوم به کمر عروس می‌بندد و هر بار که شال را می‌اندازد این شعر را می‌خواند:

گلین گلین قیز گلین ال ایایی دوز گلین یئدی اوغلان ایسترم سون بئشگین قیز گلین

وقتی کمر عروس را بست باید مواظب باشد که به سر و رویش آرد پاشیده نشود بعد پدر عروس و داماد وارد می شوند با ورود اینها خانمها سکوت اختیار می کنند بعد از سکوت خانمها از پدر عروس می خواهند تا به دخترش «خیر و دعا» بگویند. پدر هم شروع به دعا می کند:

«الله سیزی خوشبخت ائله سین. قوشا قاریاسیز. وارلی دولتلی اولاسیز. اوغوللو- قیزلی اولاسیز. چؤرکلی- چیراقلی اولاسیز...» و بعد به عروس می گوید:

قایین آنا و قایین آنا سؤزونده اول. سنی اولارا، اولاری سنه تاپشیرام. بو گوندن آتان، آنان اولاردی» بعد دست عروس را می گیرد و به دور سینی که در آن نان، نمک، قرآن و آب قرار داده شده، می گرداند. سه بار این کار را می کند و هر بار می گوید «قرآن اوستونده یار اولسون، تندیریندن چؤرک اسکیک اولماسین، نامرده محتاج اولمویاسان و...» بعد دست عروس را در دست داماد می گذارد و اجازه خروج می دهد. و اما مادر عروس پیش می آید و می گوید «من سالها به این عروس شیر داده ام.» پدر داماد مبلغی به عنوان «سوت پولو» و به پاسداشت زحماتش به او تقدیم می کند. باز موقع خروج عروس از درب، کسانی از اطرافیان عروس مانع می شوند. (به این عمل قاپوکسدی می گویند.) وقتی پول گرفتند، کنار می روند. عروس که به حیاط خانه آمد حاضران پول (به عنوان باش پولو/ باشلیق) به سر عروس می گذارند. امروزه سوار ماشین تزئین شده می شوند و قدیم عروس سوار اسب می شد. و افسار اسب را «جلودار» به دست می گرفت.

تصنیفی در این ارتباط وجود دارد:

اوجان چایلارین قوروسون

یئرینده شوخوم وورولسون

جلودار الین قوروسون

آپاردی سئلر سارانی

بیر آلاگوزلو بالانی

وقتی عروس سوار اسب می شد پسر بچه‌ای سوار ترکش می کردند، به یمن اینکه اولین فرزند او پسر باشد و بدین ترتیب عروس به طرف خانه داماد (بخت ائوی) حرکت می کرد. نوازندگان آهنگ‌های مختلف می نواختند و هر وقت که خسته می شدند، جلودار با صدای بلند می گفت: «بر جمال محمد صلوات» و همه صلوات می فرستادند و باز با صدای بلند می گفت: «ائیلین ائلیلیگینه، حققین بیرلیگینه، دوستون دوستلوغونا، دوشمنین کورلوغونا صلوات» و باز همه صلوات می فرستادند. وقتی عروس به جلوی خانه‌ی داماد می رسید، داماد با ساقدوش و سولدوش به پشت بام می رفت و هر یک سیبی به طرف عروس می انداختند. سیب‌های انداخته شده توسط افراد چابک و زرننگ در هوا گرفته می شد. شاهد بودم که در روستای آغ‌بولاق دوستم آسلان سیب داماد را گرفت. و با پرداخت پول سیب را از او خریدند. گفتم برای چه می خرید، گفتند زن فلانی بچه‌دار نمی شود، برایش می بریم تا شاید بچه‌دار شود. بعد گوسفندی را جلوی پای عروس قربانی می کنند و با رقص و پایکوبی عروس را به منزل می برند. موقع ورود از اولین درب قوالچی قوال را بالای سر عروس نگه می داشت و بعد از گرفتن انعام قوال را برمی داشت. عروس بعد از ورود به منزل نمی نشست و هر چه التماس می کردند، قبول نمی کرد تا پدر داماد را می آوردند، عروس چیزی از او به عنوان «دیز دایاغی» می گرفت و می نشست.

آذربایجان مطبخی

قدیم سفره و یئمک فرهنگیزدن / علیرضا صرافی. ۷۴

قوناق سئورلیک یوخسا شهرت بازلیق / گونش امانی. ۷۶

نزیح (نزیک) / سوسن نواده رضی. ۸۰

تهیه «قووورمالیق» در وایقان شبستر / دکتر حسن امین لو. ۸۲

مئشین کندینده یئمکلر / حسین محمدخانی (گونئیلی). ۸۵

قدیم سفره و یئمک فرهنگیمیزدن

علیرضا صرافی

قدیم زامانلار سفره دن دوز چؤرک اسگیک اولمازدی، بو آچیلان سفره نین ان واجباتیندان ایدی. یئمکدن اول بسم الله دئییب، یئمگه باشلاردیلار، یئمک سونا چاتدیقدان سونرا دا اللهـا شکر ائدیپ، دعا اوخوردولار.

سفره باشیندا اوتوروب- دورماغین آدابی وار ایدی، داها ایندیکی کیمی قاچا- قاجدا، آیاق اوستو بله- بؤیورد ائله مزدیلر. آیاق اوسته یئمگی عیب و مان بیلردیلر.

خانیملارین نذیر سفره لری اولاردی. هر نذیر سفره سی نین اؤزونه گؤره مخصوص یئمکلری، ناغیل لاری وار ایدی. سفره لرین ان مشهورو «حضرت ابوالفضل» سفره سی و ان ساده سی «حضرت رقیه» سفره سی ایدی.

قدیم ائولردە قاب- قاشیق آز اولاردی. عموماً ایکی نفره بیر قابدا یئمک وئردیلر. قورو یئمکلری ال ایله، سولو یئمکلری (مثلاً سوپ یا بورشو) قاشیقلایچر دیلر. بو حالدا دا ایکی نفره بیر قاشیق وئردیلر، بیر قاشیق او ایچیب، بیر قاشیق دا بو ایچردی.

یئمگین سونوندا بیر تیکه چۆرک ایله یاغا باتمیش بارماقلاری، دوداقلارین دورەسینی تمیزلر؛ او بیر تیکه چۆرگی ده یئیپ، «الله چوخ شوکور» دئیر دیلر. دولتی ائولرین قوناقلیقلا ریندا یئمکدن اۆل و بیر ده یئمکدن سونرا آفتاف- لگن گتیریب، اللرینی مختصر یوواردیلار.

قوناقلیقلا ردا ائوصاحبی سفره نین آشاغی باشیندا، قاپیا یاخین یئردە ایلشیب، قوناقلاری دا یوخاری باشدا ایلشدریردی، اوشاقلار دا عموماً سفره نین بوجاقلاریندا اوتوردار دیلار.

آذربایجان سفره سیندن مربالار اسگیك اولمازدی، بو، ات یئمکلریندن سونرا سوپوقلوغو آرادان آپاران ایستیلیک ساییلاردی، هم ده یاددا قالان ان سون مزه شیرین اولمالی ایدی.

یئمکدن سونرا سفره ده قالان چۆرکلرین قیراق- قوراقلارینی نارین- نارین دوغراردیلار، ائوده تویوق- خوروز اولسایدی سپردیلر اولار دَئله سین، تویوق- خوروز اولماسایدی، سپردیلر سترچه لره.

باتیق قابلاری درحال ییغیشدیریب، حووض باشیندا چوغانلاییب، یوواردیلار، چکه لره قویاردیلار سولاری سوزسون.

سفره نی ده قیراقلاریندان یاواش-یاواش ائله ییغاردیلار کی، ایچینده کیلر فرش اوسته تۆکولمه سین، سفره نین ایچینده قالان زیلی (آشدان قالان و درده دیمز خیریم- خیردالاری) کردیه تۆکردیلر کی، طبیعتدن آلدیقلا رینی یئنه ده طبیعته قایتار سینلار.

سفره و یئمک عادت- عنعنه لریندن باشقا بیر چوخلو آتا سۆزلریمیز و دئیملریمیز و لطیفه لریمیز وار.

قوناق سئورلىك يوخسا شەر تبالق

گونش امانى

تبریزلی لر اوقدر بو سؤزو ائشیدیلر کی، اوز- گؤزوموز
اؤرگه شیب. دوغرودان بیز هانسی خصیصه میزه
باخاراق «شهرت باز»- لیق صیفتینی آلمیشیق؟
بو خصلتی سئومه دیگیم اوچون آزما چوخ آراشدیرماغا
باشلایب، نهایت ده تبریزلی لرین قوناغا چوخ حرمت
ساخلاما غیمیز و یا هر هانسی بیر مراسمه اشتراک
ائندنه و یا بیر مجلسه چاغریلاندا اورایا یاراشیقلی
گئتدیگیمیز، ییزی بو سؤزون منفی معنادا آماجیندا
قرار وئریب، بیلدیم.

تبریزلر بیرینی قوناق چاغیرسالار و یا هر بیر سببه
بیر عده نین قوناق گلدیلرینی سئون و قارشیلایانی
اولساق او مراسمین اؤزونه عاید حاضرلیقلار آپاریب،
چاغیردیغیمیز قوناق و یا بعضاً چاغیرمادیغیمیز، اما بیزه
دیر وئریب مراسمیمیزه گلن کیمسه یه باشاردیقجا
حرمتله یاناشاریق.

تبریزلیر باشلارینی، یاسلاریندا آغلایب، یاس توتماغا و تویلاریندا چالیب اویناماغا قاتیب قوناقلارینی اونودمازلار.

قوناقلیق؛ ائوده اولسا، اؤنجه دن ائو- ائشیک میزله ییب سهمانلارلار و بیرعه نین گئجه ده قالماقلارینی نظره توتوب یاتاقلارینا یئر و یورقان دوشک حاضیرلارلار. حتی اگر قوناق صاحبی نین یئر آزا اولسا قوهوملار کؤنوللو اولاراق قوناقلاردان بیر نئچه سینی ائوینه آپاریب دینجمله لرینه امکان یارادارلار. قادینلار دا چالیشارلار یئمکلر دادلی - دوزلو و قوناقلار لازیم اولان نسنه لر (یورقان، دؤشک، ملفه لر، خانملار اوچون چادرا و آغالارا راحت شالوار) تر - تمیز اولسون.

قوناقلیق تالار و یا رستوراندا اولسادا یئنه گؤزل رنگلی دسرلر، عطری حالوالار، دادلی مربالار و ... سوفره لر یزر. اوروجلوق قوناقلیقلا ریندا میزین اوستونده کسین چای قویارلار. یعنی سؤزون اصل معناسیندا قوناغین حرمتی تبریزلیره بام باشقادیر، الله جه ده بیر تبریزلی قوناقلیق گئندنه باشاردیقجا گئیملی، یاراشیقلی، تمیز و ادب - ارکانلی گئندر. بیز تورکلرده بیر آتا سؤزو وار: بیر ایشی یا اؤزونه لایق گؤر یا دا طرفه لایق. تبریزلیر بیر ایشی گؤرنده هم اؤز لرینه لایق همده طرفه لرینه لایق گؤرورلر.

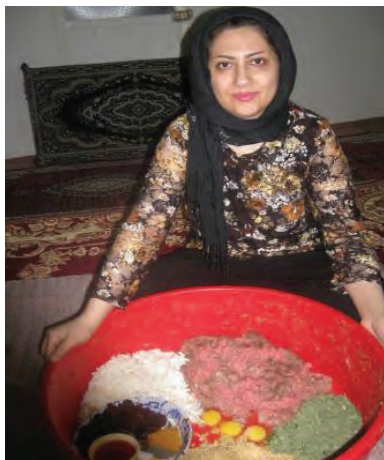
آخی انصافی بونون آدینی «شهرت بازلیق» قویاق؟

بو مقدمه یه دایاناراق ایستیرم سیزه تبریزلی لرین قوناقلیقلا ریندا پیشیریلن بیر یئمک دن ده سؤز آچام. بیلدیگینیز کیمی تبریز قوناقلیقلا ریندا کوفته نین اؤزل یئر و ار. حاضیرلایب، پیشیر - دوشورو چوخ چتین اولدوغونا راغماً تبریزین سلیقه - سهمانلی خانملاری قوناقلارینا کوفته پیشیرمکدن ارینیب چکینمز لر، البته کوفته نین قازان ایچینده آچیلما سی نین دا هؤیوشنه سینی جانا آلارلار!

بو شکیل لری اؤز قوناقلیغیمیزدا قارداشیم خانیمی و عمیم قیزیملایرلیکده کوفته سالاراق چکیب، سیز ایله پایلاشیرام، داش توخماق آنامین داش توخماغی دیر، اما داها ایندی اتی، کوفته ماشینا سالیب ازیب کوفته دوزلدر. اوشاقلیق چاغلاریمدا ایستردیم من ده

ات دؤیم اما آنام: قیز اتی چوروده سن، قوش باشی ائله سن، کوفته لر آچیلار- دئییه، منه ات دؤیمگه اذن وئرمزدی. گیزلتمگه گلمز قوناقلیغیمیزین اتینین بیر آزینی شکیلینی چکیم دئییه داش توخماقدا دؤیدوم اما قالانینی کوفته ماشینا سالدیم. او بیر آزاتی داشدا دؤیمگیمه گؤره ایکی گون قوللاریم آغرییردی! کئچمیشده (البته ایندی ده آزاراق) تبریز کوفته سینی چوخ ایری (بؤیوک) سالارمیشلار. کوفته نین ایری اولوب اما قایناياندایا آچیلما ماسی باجاریق سایلارمیش. ایری دئینده او قدر بؤیوک کی، کوفته نین یوموروسونون ایچینه بیر تویوق یئرله شرمیش. بو کوفته نی آچیلما سین دئییه تنزیفه بوکوب، دویونله ییب قازانا سالارمیشلار. کوفته سالماغی (کوفته پیشیرماغا همیشه کوفته سالماق سؤزونو ایشله دریک) عهده لنن خانم اتی داش توخماقدا دویوب یئیشدیرندن سونرا

معین مقداردا لپه، دوگو، یومورتا و ادویه‌لر قاتیب سونرا اوندان بیر مقدار گؤتوروب اونون ایچینه دوزلتدیکلری چاشنی کی؛ زنجفیل، هل، دارچین و گاهدان تمری هندی و یا لاواشادان عبارت دیر، گیردکان، شور یومورتا (سودا پشمیش یومورتا) قویوب کوفته‌نی یومورولویوب، یاغ ایچینه قیزاردیب، نهایتده یاغ - سوغان، زعفران و رب ایله قاینایان سویون ایچینه سالیب پیشیرمیشلر.

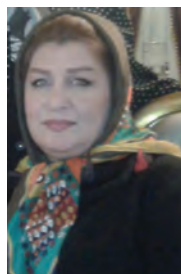
آنچاق ایندی کوفته‌لری چوخ یثرده بالاجا- بالاجا سالیر، اونو بالا قابدا یاغ- سوغان و گیردکانلا بزه‌یب بیر نفر اوچون حاضیرلایرلار.

نَزِيح (نَزِيك)

نزيك اهرين سنتى چۆركلريندندير كى، اون،
ياغ، سوت، دوز و زنجفيل ايله ۴ - ۳ ساعات
قاليب يوغرولموش خميردن پيشيريلر. خمير
اۋزون تاپديقدان سونرا (خمير گلندن سونرا)
اوندان گيردكان يئكه ليكده كونده لر ساليب،
وردنه ايله آچيب، ياغلايب، ۷ دانا اوست -
اوسته قويوب، محكم قاتلايب لوله لرلر. سونرا
اونو ۳ يا ۴ يئره پيچاقلا بۆلوب، اويان - بويانين
قاتلايب، تاپدانلا دۇيوب آچارلار. تاپدان، بير
هونگك دسته سى كيمي نسنه دير كى، تاپدالايان
يئرى هونگك دسته سيندن داها ائىلى دير. نزيگين
خميرى آچيلاندان سونرا يومورتا سارى-سنى
چاليب اوزرينه ياخاندان سونرا، بير چاتال
(چنگال) ايله خميرين اوستون باجا- باجا
ائديب، كئچميشده تندير و ايندى داها آرتيق فر
ايچينده پيشيرلر.

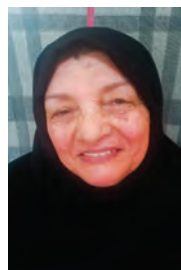
اهر- ده بير «گلين نه زيبى» دئيه، دب وارايدى،
ايندى ده آز- چوخ بو دب وار اولماقدادير.

سوسن نواده رضى

قايناق شخص:

عزيزه حكمت. دوغوم
يئر و ايلي: اهر ۱۳۳۰.
ساواد: ۵ كيلاس.
۳۶ يلدير تبريزده ياشاير.

اۋولرە اوچ نفر چۆركچى گتيرردىلر. بو اوچ نفر، بىرى وردنەچى، بىرى اوخلووچو و بىرى دە تىندىرە ياپاندان عبارت ايدىلر. نزيك ياپيلان زمان خانملاردا بىر يىره يىغىشىب، چال- اويناسين ائديب، چۆركچىلرە انعام، خلعت و پول وئردىلر. قوهوم- قونشونون هر بىرى بىر شىئى انعام گتيرىب «گلين نزيكى» ياپيلان گون شىليك ائدردى.

قىز ائوى آداخليلق زمانى ايكى دفعە نزيك پيشيرىب، اوغلان ائوينە

آپاراردىلار. بىر يول كىين كىسدىنين صاباحىسى گون، نزيكلىرى پيشيرىب، بولودا يىغىب، بىر مس قابلامايا شان بال دولدوروب، دۆرد، بىش نهرە كرە- سىنى دە آيرى قاپا قويوب، اوستونو گول ايله بزەيب، خونچا دوزوب، اوغلان ائوينە گۆندرددى. بو خونچانى چۆركچىلر آپارارمىش و نزيكلىرى اوغلان اۆز يار- يولداشينا پايلاردى. اوغلانين آناسى دا چۆركچىلرە انعام و خلعت وئرىب گلىنە دە قىزىل سكه و اوزوك و اليندن گلنى يوللاردىلار. ايكى آى سونرا يىنە دە قىز آدمى نزيك پيشيرىب، سايبى يوزدن آرتىق نزيك يىغىب اوغلانين خريد خونچاسى ايله بىرلىكدە كى، يىخدان، كت شالوارلىق، باشماق، كۆينك، آلت پالتارى، اصلاح جىبەسى، حوله و... اولاردى آپاراردىلار. بو خونچادا اوغلانين آتا و آناسىنادا خلعت قوياردىلار. اوغلانين عايلهسى «بويون اوغلوما نزيك گلىب» دئىە، نزيكلىرى قوهوم - قونشويلا پايلار و خونچا گتيرنە انعام، قىز ايله عايلهسى اوچون دە خلعت، قىزىل و... قويار. نزيك ايندى اهر شىرىندە بوتون شىرىنى ساتانلاردا پيشيرىلىپ بو شىرىن بىر سىتى شىرىنى و چورگى كىمى ساتىلير.

تهیه «قوورمالیق» در وایقان شبستر

دکتر حسن امین لو

در ایام سابق اکثر اهالی وایقان دو یا سه شیشک یا اویج در تابستان تهیه می کردند و با دادن علوفه مقوی مانند یونجه و جو آن ها را چاق می کردند. در فصل پاییز آنها را ذبح می کردند و برای آذوقه زمستان «قوورمالیق» می کردند.

برای قوورمالیق کردن دنبه گوسفند را پس از خرد کردن حرارت می دادند تا تبدیل به روغن شود. آنچه از تکه های دنبه پس از خارج شدن روغن باقی می ماند به آن «جیزلاق» می گفتند «جیزلاق» وقتی گرم بود با نان خورده می شد و پس از سرد شدن نیز به غذاها مخصوصاً آش می ریختند. روغنی که به طریق فوق از دنبه حاصل می شد تکه های گوشت را در آن می ریختند و

حرارت می دادند تا کاملاً سرخ شود به گوشتی که بدین ترتیب سرخ شده بود «قئله» می گفتند. «قئله» ها را در کوزه های مخصوص از جنس سفال لعابی می ریختند. و سپس روغن مذاب را به کوزه اضافه می کردند تا «قئله» ها در روغن غوطه ور شود. اگر روغن حاصل از دنبه گوسفند، کوزه قوورما را کاملاً پر می کرد، می گفتند که «قوورما باسدی» یعنی روغن، کوزه قوورما را لبریز کرد. لبریز شدن کوزه قوورما برای خانوار بسیار خوشحال کننده بود. این مورد منشأ ضرب المثلی شده است بدین مضمون که می گویند «فلانی نین قوورماسی باسیدی» کاربرد این ضرب المثل در جایی است که شخصی در کاری منفعت زیادی حتی بیش از انتظار خود ببرد.

قئله ها وقتی در روغن غوطه ور شدند تا چندین ماه سالم باقی می ماند چون روغن نه تنها خودش فاسد نمی شود بلکه مانع رسیدن هوا به «قوورما» می شود و آن را از فاسد شدن محافظت می کند. خاصیت فاسد نشدن روغن منشأ ضرب المثلی است بدین مضمون که: «اصل ایتمز یاغی یتمز» یعنی کسی که اصل و تبار خوب داشته باشد اصلش گم نمی شود همانگونه که روغن فاسد نمی شود. کاربرد این مثل در جایی است که می خواهند با کسی معامله کنند یا همسر برای خود یا فرزندشان انتخاب کنند می گویند که باید دنبال اصل و نسب رفت چون کسی که اصل و نسب خوب داشته باشد اصالت مانع از انحراف وی می شود و می شود به او اطمینان نمود.

خانواده ها در فصل زمستان برای تهیه غذا مثلاً آبگوشت یا خورشت از قوورما استفاده می کنند.

روز قوورماکشان برای خانواده روز شادی بود و هنگامی که گوشت ها در روغن حرارت داده می شد از آب آن برمی داشتند و به این آب «اشکنه» می گفتند. اشکنه بسیار غذای لذیذی بود و علاوه بر اینکه اعضای خانواده می خوردند به همسایه ها و فامیل های نزدیک نیز می دادند. البته این کار به

صورت معوض بود یعنی همسایه یا فامیلی که اشکنه گرفته بود او نیز روز قوورماکشان جبران می‌کرد. در ایام قوورماکشان اکثر روزها در خانه‌ها اشکنه بود یا اشکنه خودشان و یا اشکنه‌ای که از همسایه یا فامیل آمده بود. روز قوورماکشان بچه‌ها بیش از همه خوشحال بودند چون علاوه بر اینکه اشکنه می‌خوردند دو تا اسباب بازی یعنی «آشیق/قاب» و «قویق/بادکنک» از گوسفند نصیبشان می‌شد. قویق مثانه گوسفند است چون حالت ارتجاعی دارد مثل یک بادکنک با دوام است. بنابراین بچه‌ها دوست داشتند آن را باد کرده و با آن بازی کنند. معمولاً موقع ذبح گوسفند بالای سر قصاب می‌ایستادند تا به محض اینکه گوسفند ذبح گردید آن را بگیرند. گاهی بین بچه‌ها بر سر تصاحب آن دعوای کودکانه اتفاق می‌افتاد که با وساطت بزرگترها فیصله پیدا می‌کرد.

قاینق: <http://vayghan-shabestar.blogfa.com>

شېسترين مئشين كندينده يئمك لر

حسين محمدخانی
(گونئیلی)

بو كنددن او كنده، بو شهردن او شهره بير سيرا يئمكلر
فرقلنمه سه لر ده، بير سیراسی فرقلی اولور، هابئله بير
سیراسی همان يئمك اولور سا دا، بعضا آدی فرقله نیر.
مئشینده چؤرك اصلى يئمك سايلاراق، بوتون
يئمكلرين يانیندا اولمالی دیر. حتّی بير يئمك ايله
مثلا دويو يئمگی ايله چؤرك يئيلمه سه ده سوفره
چؤرك سیز اولمالی دیر. هر حالدا بو كندده يئیلن
يئمكلر بونلاردان عبارت دیر:

سحر يئمكلى:

چؤرك، پنیر، قاتیق، کره، سود اوزو- قیماق
(قایماق)، بال، چشیتلی میوه لرین مربّالاری، سود و

.....

گون اورتا يئمكلى:

كنچمیشده گون اورتا (ناهار) يئمك لرینی آرتیق
آشلار تشکيل ائدردی، او جمله دن:
آیرانلی آش، یارما آش، سؤیوق یارما آش (یارما و

«لپه خیرداسی»^۱ چوخ سالینان آش، شیله آشی، آغ اریشته آشی، قیرمیزی اریشته (قوورولموش اریشته) آشی، میرزه خسی آشی، اوماج آشی، سودلو آش، سود و

گنجہ یئمکلی:

قووروما^۲ شورباسی^۳، ات شورباسی، کله جوش (آیران آرتیریلیمیش قووروما شورباسی)، پیلوو، سودلو آش و ...

سوپ، ماکارونی و سالاد دئییلن یئمکلر، یئمکلرین یانیندا یئییلن شورلار، تورشلار، شور خیار و کئچن اون ایللیکلرده بو کندین یئمکلرینه آرتیریلیمیشلار.

کئچمیشده بو کندده تانینان تورشو یالئیز اوزوم تورشوسو ایدی. اونو دا برک یئتیشمه میش اوزوملردن قویاردیلار.

اوزوم تورشوسو «تین وورموش»^۴ آداملارا خئییرلی اولوردو. اونو ایچن کیمی حالی دوزلیردی.

۱- نوخودلاری دیرمان ایله دارتیب لپه ائله ینده، اوولان لپه لری غریلدن الهیب لپه دن آیراراق لپه خیرداسی، و اوئو دا الکن الهیب، اونونا «لپه اونو» دئیرلر. لپه اونونو کوفته یه قاتارلار، لپه خیرداسینی سوپوق بارما آشینا.

۲- بو کلمه مئشینده «قاویرما» ایشله نیر.

۳- فارسجاسی «آبگوشت» دئییلن بو یئمک بیر سیرا یئرلرده شوربا، مئشینده داها چوخ «شورا» آدلانیر.

۴- الف) اودو چیی یانمیش، کامل یانمامیش کورسوده یاتاراق، اونون توستوسو و یا اییی ایله زهرلنمیش آدام. ب) کورسو قورولان گون اونون اوزونه و اوستونه سالینان یورغانا اودون ایستیزی دیدیکجه اوندان قالخان زهرلی بوخار ایله زهرلنمیش آدام.

اینانج آتالار سۆزو تاپماجا

اینانجلارا دایر / زکیه ذوالفقاری. ۸۸

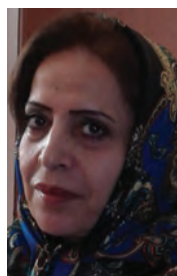
فولکلور خزینه سیندن تاپماجالار / رضی حسینی. ۹۰

«حامام سویو ایله دوست توتماق» / دکتر حسن م. جعفرزاده. ۹۳

جین گیر / زهرا آبدار. ۹۵

آتالار سۆزو و دئیملر / زهرا آبدار. ۹۶

اینانجلارا دایر

زکیه ذوالفقاری

آتا باباسۆزلرینین بیر سیراسینی اؤز زامانیندا یارانماسی و دئیلمهسی چوخ نورمال گؤرونسه ده بو گونکو یاشامدا دیرینی الدن وئیر، اونلارا اینانیب عمل ائتمک ممکنسوز و یرسز گؤرونور. اونلاردان بیر نمونهسی ده صیرر گلمکدی...

بیر ایش گؤرنده بیر آسقىرسا دئیرلر صیرر گلدی، بو بیر «دور!» دئمه علامتی کیمیدیر! بو ایناما گؤره او ایشی گؤرسن زیانینی گؤررسن! اگر اصرارلیسان او ایشه، اوندا دایانیب اوچ دفعه صلوات چئویریب ایشوی گؤره بیلرسن! آما بیر دفعه ده آسقىرسان اوندا صیرر جوت اولدو، جوت صیرر گلدی دئییب، ایشینی گؤره بیلرسن!- دئیرلر. بیلدیگیمیز کیمی آسقىرماق بیر خسته لیگین، سو یوق دیمگین نشانه سیدی، بو بعضا آلرژى علامتی ده اولور.

منجه آسقىرماقدان سونرا دايانيب بونون ندننى يوخلاماليسان؛ آلرژى اولسا آلرژى وئرندن اوزاقلاشيب يا دا بير درمان آليب يولا دوشوب ايشيوى گورمليسن. اما آتا- بابالار بونو ايضاح ائتمه ييب و بير باشا دايان دئيلىر. بو دا زامان ايچريسينده بير ايناما چئوريليپ و صلوات چئويرمكده دايانيب حضور تاپيب و سونرا يولا دوشمك، دئمكدى..

بیر ماراقلی خاطره.

گئچن گونلرده بير ائوده قوناغيديم. يئيب ايچديكدن سونرا دوردوم گلگه، ال آتديم مانتوما بيلمه ديم ندن آسقىرديم... اوردا كيلار هاميسى بير سسله «قىز صبير گلدى اوتور يئر» دئيلىر... بيرى دئدى: اوچ دانا صلوات چئوير، گئت... او بيرى: يوخ ها گئتمه! ضررين چكرسن! - دئدى. من ايسه آغيزلارا باخا- باخا قالميشديم. كوچه ده يولداشيم (حيات يولداشيم) الين قويوب زيله چكمير! عصبلىريم پوزولور ياواش- ياواش... گوردوم ايش بئله گئتمه بيريله داوا ائتمه ليم. اوزوم يالاننان بير دانادا آسقىرديم... دئديم آهان با جوت گلدى، ايندى اوچ دانادا صلواتينان بيردانا آيت الكرسى اوخويارام هئچ نه اولماز... باشلاديم اوخوماغا...

ماشينا اوتوراندا گوردوم قير قولايدي، كيشى ده منيم گئجيك مگيمه گوره حوصله دن چيخيب... دئديم: جانيم بيلدين نولدو آخى؟ نئجه گله يديم، چيخاندا بيردانا بتر صبير گلدى، منده دؤزمه لى ايديم دا... بونو دئمك همان تئر جيينه آل آتدى. بيردانا بئش مينلىق چيخارتدى، دئدى: خيردان وار؟ دئديم: يوخ نئينيرسن؟ تصدق چيخيرام. دئديم: ائله اونو چيخدا! اولماز- دئدى، تصدق خيردا پول اولار... من بيردانا مينلىق چيخارديپ وئرديم. آليب پولو منيم باشما دولانديردى سونرا اؤز باشينا سونرا ايسه فرمائين باشينا! قويدو تصدق يئرئنه!...

بلى بئله اولدو كى بيز قادا بالادان قورتولدوق...

تا پماجالار

رضی حسینی

۱-

آغاچا چیخدیم آداملا
بیر نعلبکی باداملا
نه دیلی وار نه آغزی
دانشیر گولور آداملا

«کتاب»

۲-

اذان وئرر ناماز قیلماز
آرواد آلار کین سالماز

«خوروز»

۳-

آغاچ باشیندا بوقچا
نه بوقچادی نه تاقچا
«قوش یوواسی»

۴-

الی یوخ قاپینی آچار
قانادی یوخ، گؤیلره اوچار

«یئل»

۵-

اونه دیر ایگنه سیز زادسیز چتیر توخور
چترینه دوشن زابل سئگاه اوخور

«شیطان تور و میلچک»

۶-

بالالارین ییغار دؤره سینه
حزین - حزین سزیلدار

«سماور»

۷-

بیز، بیز ایدوخ
یوز قیز ایدوخ
آخشام اولجاق دوزولدوق
سحر اولجاق سوزولدوق

«اولدوزلار»

۸-

بازاردا اولماز
ترازیدا دورماز
اوندان دا شیرین اولماز

«یوخو»

۹-

بیر حیوان وار سئومه لی
اوستو قیزیل دویمه لی
هر کس اونو تاپماسا
بیر جوت ماچی وئرمه لر

«بالیق»

۱۰-

تاقچادان دوشدی تاپ ائله دی
گول صنم اونو هاپ ائله دی

«سیچان پیشیک»

۱۱-

توی دویونه چرشابلی گئدر

«یارپاق دولماسی»

۱۲-

بوردا ووردوم قیلینجی
باغداددا اوینار اوجی

«ایلدیریم»

«حامام سويو ايله دوست تو تماق»

دکتر حسن م. جعفرزاده

اسکيلرده اينديكى كيمي ائولرده حامام يوخ ايدى. اونون اوچون ده جماعت شهرين عمومى حامامينا گئئردى. توفارقاندا عمومى حاماملاردا گنج قادينلار يا قيزلار بؤيوك و آغ بيرچك خانملارا راستلايان زمان بير مشقفه ايليق سو دولدوروب حورمت اوچون ياشلى و آغ بيرچك خانمين چيگينلرينه توكرديلر. يانى نئجه بؤيوكون آياغينا قالماق حورمت حساب ائدليلر و كيچكلر بؤيوكلرين آياغينا قالمالار، ائله جه ده توفارقاندا قادينلار ايچينده بؤيوكون چيگينه بير مشقفه ايليق سو توكمك حورمت حساب ائدليلر.

ايندى بو اورتادا بعضى قادينلار آيرى قادينلا تانيش اولوب دوست اولماق اوچون يا بعضى بير قادينلار قيزلارينا ار تاپماق اوچون بير مشقفه ايليق سو دولدوروب، تئز فيلان ماللى - مناللى حاجى

خانیمین یا فیلان آدلی-سانلی کیشی نین آروادی چینگینه تۆکوب، اؤزونه بیر دوست قازانار. بو موفته سودان قازانیلان دوستلوغا «حامام سویو ایله دوست توتماق» دئییلیر.

ایندی بیر موفته یا باشقاسینا عایید شئی ایله منفعت قازاناندا یا بیر آیرسی نین امتیازی ایله بیر یی ایله دوست اولان زمان بو سؤز ایشه گلیر.

دیرلی یازیچیمیز ساین اسماعیل اولکره گۆره بو آتا سؤزو آذربایجانین اورتاق آتا سؤزلری داغارچیغینا داخل دیر.

اؤرنکین، تیکان تپه ده قدیم حماملاردا بیر- بیر یی ایله تانیش و دوست اولماق اوچون آیاغا یا دا چینیه سو تۆکر میشلر.

یا، باهار شهرینده ده حماملاردا حؤرمتم گؤستمک اوچون بیر- بیرینین چینینه سو تۆکر میشلر.

جین گیر

کیم دئیر کی، دنیانین مهم علملری ریاضیات و یا خود فیزیک علملری دیر؟ منجه دنیانین ان یوکسک علمی جین گیرلیک علمی دیر! ائله بو ایناملا کئچن هفته اون-اون اوچ نفرله بیر جین گیر علمیندن فایدالانماق اوچون، اونون لابراتوارینا گئتدیک. قاپیدان ایچری گیرن کیمی اونون احوالاتینا حیران قالدیم. قاپ-قارا شوه ساققال، اوزون ساچ، اون بارماقدا اون بئش عقیق اوزوک، تسبیحین بیرى الینده، بیرىسی بونوندا، بیرى قولوندا! قاشلارینی دوگونله ییب گویا درین دوشونجه لره دالمیشدی. لاپ ائله ییل انیشتین بورنوندان دوشموشدو!

چوخ تمکیلله بیر میزین دالیندا اوتورموشدو. لابراتواردا بیر-ایکی شمع، بیر آز کول، بیر-ایکی

قارا پارچا واریدی.

بیر آزدان سونرا شمعلى يانديرديلار، چيراغلارلى سۇندوردولر. عجيب، روحانى بير فضا ياراندى.

جين گير ديل - دوداغى نين آراسيندا نسه بير شئيلر ميزيلدايىردى. آرا بير ده اللرين آشاغى - يوخارى آپايرىردى. بعضاً ده يثره - گۆيه پوفله يىردى.

بىز، هرهمىز دۇردگۇز ده بورج ائله يىب، جين آختاريرديق. ياريم ساعاتدان سونرا جين گيرين دستورى ايله چيراغلارلى يانديرديلار. جين گير دئدى:

جين هامىزا مخصوص سلام يئتيردى، بويوردو كى، گلن هفته سه شنبه يه دك باشيم قاريشىقدى گلنمرم، خانىملار و آقالار بويورسونلار گلن هفته آدينا

آخشامی گل سینلر.

قاپیدان چیخاندا اؤز- اؤزومه فیکرلشیردیم: گؤره سن جینین مرخصیسی یوخدی کی، گلمدی! یوخسا چکلرین رد ائتمگه یول آختاریردی! بلکه ده بیزیم اداره لریمیزین مدیرلری کیمین گلن هفته یه دک یا جلسه ده دیر، یا دا مامورینده اولاجاقدی.

بیر ده جین گیرین لابر اتوارینا قایتدیم. دئدیم:

-سن الله ایندی بؤیوک جینین باشی بتر قاریشیقدی، گؤر بیزیم الیمیزدن نه ایش گلر، اونو گؤرک؟
جین گیر بویوردو:

-سیزین الیزدن بیر ایش گلمز، فقط کیسه نین باشینی بوشال دین!
اؤز- اؤزومه فیکرلشیرم، بو لابر اتواردان جین چیخماسادا، جین گیره یاخشی ایش چیخار. ائله بونا گؤره ده علمدن حمایت ائتمسک ده، جین گیرلیکدن حتماً حمایت ائله یک! ...

«آتالار سۆزو و دئيملر»

زهرآ آبار

- ۱- آرشينا باخ بئزىنى آل، آناسينا باخ قىزىنى آل
- ۲- يئته نه يئتىر، يئتميه نه بير داش آتير
- ۳- دل يه فئل وئر، اليه بئل وئر
- ۴- آبرىنى يئيب، حيانى بئلىنه باغليب، او دا نم هاردا
دوشوب ايتيب
- ۵- آغير اوتور باتمان گل
- ۶- قلمه اولوب گؤيه گئتمه، قره آغاج اول كؤلگه سال
- ۷- الله داغينا باخار قار وئر
- ۸- كىمين اولى، كىمين آخىرى
- ۹- قارانلىق گئجه نىن ايشىقلى گوندوزو وار
- ۱۰- هر نه توكسن آشوا او چىخار قاشىقوا
- ۱۱- آياغيم هارا، باشيم دا اورا
- ۱۲- ايت ايتلىغىندان ال چكسه، سومسونماغىندان ال
چكمز
- ۱۳- آرپايا قاتسان آتيمز، سومويه قاتسان ايتيمز

- ۱۴- ایت هورر کروان کئچر
- ۱۵- لپه‌نی دئمه دو یونو دئ، دوننی دئمه بویونو دئ
- ۱۶- کیشی قیزی اولمیه سن، کیشی آروادی اولاسان
- ۱۷- آروادی یار ساخلار، بوستانی وَر
- ۱۸- قیز آغاجی قوز آغاجی، گلن ده داش آتار، گئدن ده
- ۱۹- دیرمانین بوغازینا اؤلو سالسان دیری چیخار
- ۲۰- دوه نظرم، بئله گزرم
- ۲۱- تولکو سوواخلی باغا گیرمز
- ۲۲- آلمالار باری، حیوانلار ناری، هرکس ده دئسه، سن دئمه باری
- ۲۳- گئچمیش خرم‌نلری سوورما
- ۲۴- باغین یاراشیغی قوناقدی
- ۲۵- سو، سوسوز یئره لازیمدی، نور قارانلیق یئره
- ۲۶- سو بیر یئرده قالسا ایله‌نر
- ۲۷- ایش ایشدن کئچیب
- ۲۸- دوز یئرده یئریه بیلیمیر
- ۲۹- سوغان یئمه‌میسن نیه آجیشسان
- ۳۰- سؤزو آت یئره، سؤز صاحبی گؤتورر
- ۳۱- یئر برک اولاندا اؤکوز اؤکوزدن گؤرر
- ۳۲- آغیز دئییه‌نی قولاق ائشیتیمیر
- ۳۳- ایت اییه‌سین تانیمیر
- ۳۴- قینیندان چیخیب، قینینی بیه‌نمیر
- ۳۵- داغ - داغا راست گلمز، آدام - آداما راست گلر
- ۳۶- ائله بیل کاسیب ائوینه گلین گئدیر
- ۳۷- گلین اوجاغا گلر

- ۳۸- گلین اویناماق باجارماز، دئیر اوتاق ایریدی
- ۳۹- بیزیم گلین بیزدن قاچار، باشین اؤرتەر، گک... آچار
- ۴۰- آرواد وار ائوی ییغار، آرواد وار ائو ییخار
- ۴۱- همیشه ترازینن آغیر کفهسی آپارار
- ۴۲- داش ترازى هئچ کسدن اوتانماز
- ۴۳- حیرص گلر گؤز قارالار، حیرص گئدر اوز قارالار
- ۴۴- قونشویا اومود اولان گئجه شامسيز قالار
- ۴۵- باغدا اریک واریدی، سلام علیک واریدی، باغدان اریک قورتولدو
سلام علیک قورتولدو
- ۴۶- باغ وقتی باغبانین قولاغی آغیر ائشیدر
- ۴۷- سن آقا، من آقا، اینکلری کیم ساغا؟!
- ۴۸- جهنمه گئدن اؤزونه یولداس آختارار
- ۴۹- سن اوخویانی من توخوموشام
- ۵۰- سن آینادا گؤرنی، بیز چیی کرییجده گؤرریک
- ۵۱- دمیر قاپی نین تخته قاپیا ایشی دوشر
- ۵۲- سنه گووندیگیم داغلار سنه ده قار یاغدی
- ۵۳- دوهیه دئدیله بونون ایریدی، دئدی هارام دوزدی؟!
- ۵۴- آغیز دئیینهنی قولاق ائشیتیمیر
- ۵۵- دالدان آتیلان داش توپوغا دیر
- ۵۶- ساخلا سامانی، گلر زمانی
- ۵۷- کئچی جان هایندا، قصاب پیی آختاریر
- ۵۸- آغزیمی یاندیران آش اولسون، باشیمی یاران داش اولسون
- ۵۹- باشیوا کول تۆکورسن، اوجا یئردن تۆک
- ۶۰- خوروز یوخودو سحر آچیلمیردی

اوشاقلار

اوشاقلار يميز اوچون / فاطمه صفري. ۱۰۲

قوش گۇرستىدى اويونو / هاوار عبادى حاجىلى لو. ۱۰۶

اوشاقلاریمیز اوچون

* اوشاقلیق خاطره لری

بایرام آیی نین اوّللریندن جیب خرچلیکلریمیزی ییغماقلا حاضرلانا ردیق. آخر چرشنبه بازارینا. آخر چرشنبه آخشامی، تک گونو (سه شنبه)، آنام ائو ایشلرینی قورتاریب، بیز ده اونونلا برابر محله میزده اولان سووزی میدانینا گئدردیك. قونشولاریمیز دا اؤز اوشاقلارینان اورادا قوروولان چرشنبه بازارینا گئدردیله. بیز حکم آواردا یاشاردیق. حکم آوارین بیر- بیرنین دالیسیجا دؤرد میدانین واریدی کی، بونلاردان عبارت ایدیله:

- ۱- حاج حیدر میدان؛ اورادا ماشینلار ساخلاردی و حکم آوارا گلنلر اورادا ماشیندان دوشردیله.
- ۲- آرا میدان؛ اورادا دا مسجد، حمام و بیر ده دکتر واریدی کی، محله نین «عایله دؤهتورو» ساییلاردی.

فاطمه صفری

۳- میرده شیرخانا میدانی؛ اورادا دا بیر حمام و میرده شیرخانا واریدی.

۴- سووزی میدانی (گۆی میدانی)؛ بو میداندا دا ترهوز ساتیلاردی.

آخر چرشنه بازاری سووزی میداندا قورولاردی و اورادا بایراما و چرشنه گونونه عاید اولان اشیالار، یئمه لیلر و اوشاقلار اوچون اویونجاقلار ساتیلاردی. بیزاؤزوموزه قولچاق و پلاستیک سماور و قاب- قاجاق آلاردیق .

او زمان بؤیوک قولچاقلار اولاردی کی، قول- قیچی ترپشردی. همیشه اونلاردان بیرى منیم اولسون دئییه آرزیلایاردیم... آنامین دا آلدیققلاری اشیالارین ایچینده اوچ شئی مطلق اولمالی ایدی: چرشنه سوپورگهسی، چرشنه اوزرلیگی، چرشنه آیناسی. آدی چکیلن اشیالار ان اؤنملی آلینمالیلاردان ایدیلر.

بوگونون آلیش- وئریشی سحردهن آخشامادک سورردی. اوشاقلار، میدانی دولانیر، پوللارینا گؤره اویونجاقلار دیلار.

* اونودولمایان گؤزل اوشاق ماهنیلاریمیزدان

جوح جوح جوجهلیریم

جوح جوح جوح جوح جوجهلیریم

منیم قشنگ جوجهلیریم

تو کو ایپک جوجهلیریم

جوح جوح جوجهلیریم

جوح جوح جوح جوح جوجهلیریم

گؤزله بیرم سیز گلہ سیز

گؤی چمنده دینجهله سیز

آی منیم جوجهلیریم

آی منیم جوجهلیریم

جوح جوح جوجہ لیریم
 جوح جوح جوح جوجہ لیریم
 منیم قشنگ جوجہ لیریم
 اوچ جوت - بیر تک جوجہ لیریم
 جوح جوح جوجہ لیریم
 جوح جوح جوح جوجہ لیریم
 منیم قشنگ جوجہ لیریم
 تو کو اییک جوجہ لیریم
 نہ دئسہ نیز من وئرم
 سو وئرم، دن وئرم
 آی منیم جوجہ لیریم
 آی منیم جوجہ لیریم
 جوح جوح جوجہ لیریم
 جوح جوح جوح جوجہ لیریم
 منیم قشنگ جوجہ لیریم
 تو کو اییک جوجہ لیریم

* جسارتلی جوجہ

بیری وار ایدی، بیری یوخ ایدی. بالاجا یومورتانین ایچینده بالاجا بیر جوجہ یاشایردی. یومورتانین ایچینده جوجہ نین هر شئی وار ایدی. یئمگی، اونو قورویان آغ دووارلار، ایستیلیق، راحتلیق... جوجہ یومورتانین ایچیندن خوشبخت ایدی. جوجہ بو دنیانی سئویردی. او سئوینیردی کی، قارانیق بیر دنیادان بئله گؤزل آغ دووارلی بیر دنیا یا گلیب. جوجہ نین اؤز ائویندن، اؤز عالمیندن چوخ خوشو گلیردی. آما گونلر کئچدیکجه، جوجہ بؤیویوردو،

اٲوى ايسه، داريسقاللاشيردى. بير گون جوجه او قدر بۇيويور كى، آرتيق يومورتانىنى ايچينده ياشايا بيلمير. جوجه نين اورگى سكسكه يه دوشور. ايچيندن بير سس دئير كى، قير بو ديوارلارى!

جوجه فكرلشير كى، آخى بو ديوارلار منيم دنيا م دير، منيم اٲويم دير، من اونو نئجه قيريم؟ ايچينده كى سس گننه دئير: «قير بو ديوارلارى!»

يئنه جوجه قورخور، آخى بو ديوارلارى قيرسا اونا سويوق اولار، هميشه اونو قورويوب عزيزله ين، راحت اٲوينى نئجه قيرسين؟

ايچينده كى سس يئنه دئير: «هئچ نه يى دوشونمه، قير ديوارلارى». جوجه اؤرگشديگى قايدالارلا يئىليك آراسيندا قالير. سونوندا گوجونو ديشينه ييغيب اؤزو - اؤز اٲوينى قيرماغا باشلاير، اؤزو - اؤز دنياسينى ديمديگى ايله پارچالاير. اونو قورويان، عزيزله ين، دوغما ديوارلارى سينديرير. يومورتادان چيخميش جوجه ائله بيلير كى، آرتيق اؤلوب. ايندى اونون عذابلارى گله جك. اما جوجه اؤز آناسينى گورور، سونرا اؤزو كيمي يوموشاق، تمير جوجه لرى، سونرا يام «ياشيل چمنليگى، سونرا پارلاق گونشى. بوتون بو جئتى گورندن سونرا سئوينير. سئوينير كى، اورك ائله ييب، اؤز اٲوينى سينديرا بيلدى. يوخسا عؤمور بويو داريسقال ديوارلارين آراسيندا بوغولا جاقدى.

قوش گۆرستىدى اويونو

هاوار عبادى

بو اويوندا ايكي چمبر (دايره) جيزگى چكىلىر. بىر چمبر يئىكه بىر خىردا، اونون اورتاسىندا چكىلىر. بىر قايش، گۆز باغلاماق اوچون ده بىر دستمال اولماليدىر. اويونچولار دۇرد نفر دن چوخ اولماليدىر، هر ايكي طرف برابر اولماق اوچون ان آزي دۇرد اويونچو لازىمدير. اويونچونو سايى هر نه قدر چوخ اولسا، اويون بىر او قدر شيرين اولار.

خىردا چمبرين ايچينه بىر قايش قويوب، سونرا بۇلوشمىك اوچون تكمىن جوت گلرلر. هانسى قروپ چىخسا يئىكه چمبرين ايچينه او يان - بو يانا آتىلىپ قارشى طرفده گۆزونو باغلاليان اويونچونو كارىخديرارلار.

قارشى طرف گۆز باغلى اويونچوسو چاليشلار اورتا چمبرين ايچينه قويولان قايشى تاپىب اونلارى وورسون. اۇنجه دن بللى اولان بىر زامان سورەسىنده قايشى تاپا بىلمزسه اونلارين قروپلارى اويون اودوزموش اولار. گاهدان اويون اوزانىب شيرىنلشسين دئيه ايلك گۆزو باغلانان اويونچو چوخ چاليشىب قايشى تاپا بىلمزسه اونون گۆزونو آچىب باشقا هالاييلاردان بىرىنن گۆزونو باغلايىب اويونون آردىنى توتارلار.

هر هانسى قروپ اويونو قازانسا، هر بىر نفر قارشىداكى اويونچولارين قولاغىندان يايىشىب اونلاردان ايسترلر بللى بىر سايدا گۆيده اوچان قوش گۆسترىنلر، قولاق بورما بىتديكده، اويونو اودان قروپ اودوزان قروپلا يئرلرني دئيشىب اويون يئنى دن باشلانار. بو اويون اوشاقلار يورولونجا ادامه تاپار.

قايناق شخص:

جمشيد دادور ممقانى،

۶۱ ياشىندا، ساوادى

آلتى كلاس، ايندى

ماماغاندا ياشاير.

توپلاما تارىخى:

۹۳/۵/۲۰

توپلاما يئرى: تيريز-

امام رضا خسته خاناسى

ناغیلار

من دندیم آدام اولماسان / تیسین اوغلو . ۱۰۸

صداقتلی آرواد / فریدون پور حسن . ۱۱۰

گونچی و قیزیل قوش / ملکه نعلبندی . ۱۱۳

کچلین ناغیلی / احد فرهمندی . ۱۱۷

من دئدیم آدام اولماسان^۱

وقتی ایله بیرکۆیلونون (کندلینین) مغرور بیر
اوغلو واریمیش، باباسی نین تاریمچیلیق حیوان
بسله مه سینی بگنزمیش. گۆزو بؤیوکلوكده
ایمش، بو اوزدن ده باباسینا ایشینده یاردیم
اائمزمیش. بو حالی گۆرن بابا هر زمان اوغلونا:
«سن آدام اولماسان» دئیرمیش.

اوغلان مکتب تحصیلینی آلیر، آلدیقدان سورا
باباسینی ترک ائدیپ، باشقا بیرشهره گئدر و
اوردا دولت ایشینده مأمور اولوب چالیشمایا
باشلار. گون گلر، گون گئدر...

تیسین اوغلو

Tisin Oğlu

(عراق تورکمنلریندن)

۱- <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=۸۳۷۲۲۶۶۳۴۲۵۲۱&set=gm.۱۵۷۴۰۳۷۱۳۲۸۷۴۷۹۶&type=۱&theater>

اوزون ايللر كئچر، بو اوزون زماندا نه باباسىنى سوروب نه ده بير خبر گۇندىر.
 اما ايشينده مرتبهسى آرتار تا بير گون باباسى نين شهرينه والى تنسيب اولونار.
 گلر واليلىك كۆشكونده اوتورار، باباسى نين «سن آدام اولماسان» سۆزونو
 خاطىرلار. همن امر ائدر: «گئىدىن فلان ذاتى (باباسىنى) گتيرين!»
 ژاندارمه لر گئىدىب كۆيلونو قورخو-هوركو ايله گتيرلر، سنى يئنى والى
 ايسته ييب، دئيه.

زوالى آدامى، يوز فكر ائده-ائده والى مندن نه ايسته يير، دوشونوركى،
 گتيرلر والى نين حضورونه. آدام ايجه باخار گؤرر والى اوغلو ايمش!!
 والى غروردان سوروشار: تانيدىن من كيمم؟
 بابا دئير: بلى تانيدىم، اوغلو مسان.

والى دئير: خاطيرينده دى منه دئيردىن آدام اولماسان؟! گؤر نئجه والى
 اولموشام، سنى ائويندن بورا گتيرتميشم؟!
 بابا دئير: دوغرو دور، من ايندى ده سۆزومدن دؤنمورم. من سنه دئمەدیم
 والى اولماسان، من دئديم آدام اولماسان^۱. ذاتاً هله آدام اولمويوبسان، چون
 آدام اولسايدىن من كيمى بير كؤيلو بابايه بير آز حؤرمەت ائدردين، ژاندارمه
 گؤندريب منى قورخويلا بورا گتيرمزدىن، سن هله آدام اولمويوبسان!

صداقتلی آرواد^۱

فریدون پور حسن

بیری وار ایدی، بیری یوخ ایدی، بیر ار-آرواد وار
ایدی بونلار چوخ مهربان ایدیلر. بیر-بیرینه جان
دئییب جان ائشیدردیلر. کیشی سحر آچالیندان
آخشاما کیمی چۆلدۀ اکینجیلیک ائله یردی.
آروادی دا ائوده یون آیریب، شال توخویوب،
ائو ایشلری گۆرردی. آروادین عاغلی-باجاریغی
کند جماعتینی حیران ائله میشدی. هامی اونو
تعریفله یردی. گون دولانندی، آی کئچدی
آروادین شهرتی هر یئره یاییلدی.

گونلرین بیرینده بو سراغی کندخدانین آروادی
ائشیتدی، آز قالدی حیرصیندن چاتلا سین کی،
اونون مندن هاراسی آرتیق دیر؟! نییه هامی اونو

۱- «آذربایجان ناغیلاری، قیزلارین ناغیلاری» / ترتیب ائندن:

تعريفله يير؟! اۋلسم ده قالسام دا گر ك گنديم اونو گۇروم. كندخدانين آروادى فرصت آختايردى كى، كندخدا بير نىچە گونلويە شەرە گندەسى اولدو. كيشى گئدن كيمى، آرواد دا پالتارينى ديشيب باشلادى تعريفى گۇيە چيخان آروادى آختارماغا؛ بو قاپى منيم او قاپى سنين، آختارا- آختارا آخيرا كليب تاپدى. كندخدانين آروادى اۋزونو ديلنچى يئرئە قويوب، قاپينى دۇيوب پاى ايستەدى. آدى ديللرە دوشموش آرواد ديلنچيە بير آزشى وئردى.

سونرا گنديب يئرئە اوتوردو. كندخدانين آروادى حيطە باخيب، گۇردو كى، آرواد قاباغيندا جەرە، گونون آلتيندا يون آيرير. يانيندا بير پارچا قورو چۆرك، بير قاب دا گونون آلتيندا ايسينميش سو وار. آرواد دئدى: -آى باجى! حيطيندە گۇزل آغاجلار وار. نيه اونلار ين كۇلگە سيندە اوتورمورسان، كليب گونون آلتيندا ايشلە ييرسن؟ آرواد دئدى:

-چونكى منيم اريم بو ساعت چۇلدە گونون آلتيندا تاخيل ييچير. اونون كۇلگە لنمگە يئرئە يوخدور. من اوندان آرتيق ديلم كى، يانيندا بير قورو چۆركلە گونون آلتيندا ايسينميش سودان باشقا هيچ نە يى يوخدور. او نە جور ايشلە ييرسە من دە ائلە ايشلە ييرم. من بئلە ائلمەسم اريمين چكديكى زحمتين قدريني ييلمم. اريم دە منيم صداقتيمي گۇروب، منى چوخ ايستە يير. كندخدانين آروادى اونون عقلينى يوخلاماق اوچون دئدى: -باجى من نە ائلە ييم كى، اريم منى دە سنين كيمى چوخ ايستە سين؟ آرواد دئدى:

سن منە ايكى- اوچ شۇر تو كى گتيرە بيلسن بو سيررى سنە اۋيردرم. كندخدانين آروادى او گوندن شۇر آختارماغا باشلادى. آخردا كليب پادشاهين شۇرلر ساخلانان حيوانخانا سينا چيخدى. گۇردو بورادا پولاد قفسين

ایچینه ائله شئرلر وار کی، آدام باخاندا آز قالیر باغری چاتلا سین. آرواد
چوخ گۆتور- قوی ائله دی.

آخیردا قراره گلدی کی، هر گون شیرین یئمگینی وئریب، قاباغینا سو قویسون.
اونون بوینونو اوخشیایارق قورخا- قورخا قفسین آراسیندان قویروغونو بئلینی
تومارلایاردی بیر خیلی مدتدن سونرا شئرین باشینی سیغاللادی اونونلا خوش
رفتار ائله ییب، اؤزونو اونا تانیتدی. گونلرین بیرینده شئرین باشینی سیغاللادی
یئرده بیغلاریندان اوچ توک قوپاردی. کندخدانین آروادی گلدی همین
آروادین یانینا توکلری اونا گؤستردی.
آرواد دئدی:

-دئنه گؤروم شئر کیمی وحشی حیوانین بیغلارینی نئجه قوپارا بیلدین؟
کندخدانین آروادی شئرین توکلرینی قوپارماق اوچون اونلا نئجه رفتار
ائله دیگینی باشدان آياغا جان سؤیله دی. آرواد دئدی:
-باجی سن شئرین توکلرینی قوپارماق اوچون اونونلا نئجه رفتار ائله دینسه،
گئت اریله ده خوش رفتار ائله. اوندا او سنی اینجیتمز. چوخ ایسته یر.
-کندخدانین آروادی همان گوندن اریله آرواد دئین کیمی رفتار ائله دی. اری
اوندان چوخ راضی قالدی. کندخدانین آروادی ایناندی کی، همین آرواد
دوغرودان دا چوخ عقللی ایمیش.

گؤنדרن: زهرا آبدار

گونچی و قیزیل قوش

بیری وار ایدی بیری یوخ ایدی. الله دان
سووای کیمسه یوخ ایدی. بیر قوجا کیشی
وار ایدی. او هر گون سحر تزدن یوخودان
دوروب، کولونگون گؤتوردی و گون
یغماغا گئردی و هر آخشام یورقون
اؤه قئیدردی و گونلری ساتیب اونون
پولونان اهل عیالینا چؤرک قازاناردی.
گونلرین بیر گونی، گون درنده بیر قوش
گوردی کی، گونین اوستونده یاتیب. قوش
گونچی نی گورجک اوچدی گئندی. بیر
یومورتاسی قالدی. گونچی آخشام چاغی
بو یومورتانی ائوینه گتیردی و آروادینا
وئردی. صاباح اولدی، گونچی گئندی
گون یغماغا، اوشاقلاردا مکتبه گئتدیلر.
آرواد یومورتانی گؤتوروب بازارا گئندی.
بازاردا بیر یهودی وار ایدی، یومورتانی
آروادین الینده گورجک مشتری چیخدی.
اونا یاخشی پول وئریب دئدی: هر گون بو

ملکه نعلبندی

قایناق شخص: بییم بامشاد.
دوغوم و اولوم ایلی:
۱۳۶۱ - ۱۲۹۷، دوغوم
یئری گنجه. ایرانا کؤچندن
سونرا بورادا ابتدایی
مدرسه نی قورتاریب.
ناغیلین سؤیله دیگی ایل:
۱۳۳۹

يومورتادان منه گتيرسن ياخشى پول وئىرم. آرواد آخشام كيشى يە دئدى: كيشى ھەر گون بو قوشون يومورتاسين منه گتير، گتيرمەسم ئاۋە گلەمە. قوجا كيشى ھەر گون گئىردى او گونين اوستوندىن يومورتانى گۆتوروب آروادىنا گتيردى. آرواد دا يھودى كيشى نىن آرانى سازلامىشىدى و تاماھ آروادى يولدان چىخاتمىشىدى. بىر گون يھودى كيشى آروادا دئدى: اگر كيشى بو قوشون اۋزون گتيرە، سىن باشىن كىسىب مىنى قوناخ ئاىلىيەسن، سىنى دۇنيا مالىندىن بىنىياز ائىلرم. آرواد آلداندى. قوجا كيشىنى زورا باسدى، گرەھ بو يومورتالارنى تويوغون منه گتيرەسن يوخسا ئاۋە قويىمىياجاغام. گونچى چۆلە گئىتى، آخشا ماچان چالىشىدى بو قوشو توتدى و ئاۋە گتيردى. آرواد سئوينىچ قوشو آلىب سېد آلتىنا قويدى. سحر اولدى، ھەر كىس اۋز ايشىنە گئىتى. آرواد قوشون باشىن كىسىب پىشىردى و بازارا گئىدىب يھودى كيشىنى قوناخ چاغىردى. اوشاخلار مەكتىدىن چىخدىلار، گلدېلر گۆردولر نەلرېنىن قوناغى وار، چۆلمە دە اوجاغىن اوستونە قاينىر. چۆلمگىن آغزىن آشدىلار، بۇيوك اوغلان قوشون جىگرىن گۆتوردى اوتدى، بالاجا اوغلان دا اورگىن اوتدى. نەلرى گلدى غذانى چكدى تا قوناغىنا وئرسىن، يھودى كيشى گۆردى كى، بو قوشون اورك - جىگرى يوخدى. آروادا پىرت اولدى، آرواد دئدى حتماً بالاجا ئۆكرىرىن بىلمىيىب، يىيىلر. آروادا دئدى: اوندا گرەك اوشاقلارى اۋلدورم بو قوشون اورك - جىگرىن اولارنى قارىنىنان چىخاردام، يوخسا سىنى دە اۋلدورە جىيىم. اوشاخلار بو سۆزى ائشىدىب ائودن چىخدىلار، قاچدىلار، شەردن چىخدىلار. آز گئىدىلر، چوخ گئىدىلر. آخشام اولدى بىر آغاجىن آلتىندا باشلارنى قويوب ياتدىلار. سحر قوشون سىيىنە آيىلدىلار. بالاجا قارداش گۆردى، بىر كىسە پول باشىنىن آلتىندا وار. بو پولو گۆتوردولر، يولا توشدولر، بىر شەھرە يئىشىدىلر، بىر آز يئىمەك - اىچمەك آلدىلار، يئىدىلر. بىر مسافر خانا توتدولار و گئىجەنى ياتدىلار. گئىنە سحر تىزدن بالا قارداشىن

باشی نین آلتینان بیر کیسه پول گۆتوردولر. مسافر خانانین پولون وئریب یولا توشدولر. بیر نچه مدت بئله قالدیلار. گونلرین بیر گونی بیر شهره یئتیشدیلر. گۆردولر جماعت ییغیشیب، سوروشدولار نه اوچون بورا ییغیشیسیز؟ دئدیلر بیزیم مملکتین شاه ی اولوبدی، بیر گۆورچین اوچوردا جاخلار هر کسین چییننه قونسا او آدمی شاه ائده جکلر. بو ایکی قارداش جماعتین یانیندا دوردولار. بیر مدت گئچدی، مأموررار بیر گۆورچین اوچورتدولار، گۆورچین گلیب بؤیوک قارداشین چینینده اوتوردی. جماعت ال چالدیلار و بو قارداشی شاهین قصرینه آپاریب و بو مملکتین شاه ی ائله دیلر. بالاجا قارداش شاهدان خدا فطالشیب یولا توشدی. گئتدی بیر آلاهی (باشقا) شهره یئتیشدی. بو شهر بیر آباد و گۆزل شهریدی. اوغلان شهرده گزیردی، بیر مسافر خانان گوردی، چوخ قشنگ، گیردی ایچری، گوردی بیر گۆزل خانیم ایله شیب، دئدی: من گئجه نی بو مسافر خانادا قالمخ ایستی ییرم. خانیم دئدی: بورانین پولی باهادی، هر آدم بوردا قالا بیلمز. اوغلان دئدی هر نچه اولسا اولوب، من وئره بیلرم. خانیم مونا بیر قشنگ اتاق وئردی، اوغلان بو مسافر خانادا قالدی یندی، ایچدی، اؤزونه خوش گئچیتدی. گئجه لر بورانین مسافری ییغیلیب بو خانیمینان نر تخته اوینیوب، یئیب، ایچیب، خوش گئچیردیلر. بیر زمان گئچدی، بو خانیم گوردی اوغلان نه ایشه گئدیر نه پول قازانماغا گئدیر، آما هر گون مسافر خانانین پولون وئریر. بیر گئجه بو اوغلانین اوتاغین گوددی، گوردی سحر باشی نین آلتینان بیر کیسه پول گۆتورور و بو خانیم وئریر. خانیم بیلدی کی، بو اوغلان قیزیل قوشون قلیبن اوتوبدی. گئجه اولدی، خانیم اوغلانین غذا سینا بیر ماده قاتدی، اوغلانین اوره گی بولاندی و حالدان گئدیپ قوسدی. قیز تنز الین آتیب قوشون اورگین آغزینا قویوب اوتدی. سحر اولدی، اوغلان یوخودان آییلدی، آلین باشی نین آلتینا آپاردی، گوردی پولدان خبر یوخدی. بیر گون - ایکی گون

مسافر خانانین پولون وئره بيلمه‌دی. بو خانیم اوغلانا آجیق‌لاندی و انشیکه سالدی. اوغلان ملول - موشکول مسافر خانادان چیخدی، گلدی قارداشی نین یانینا و داستانی قارداشینا دئدی. پادشاه بیر نچه نفرده نوکر، نایب گؤتوروب قیزین مسافر خاناسینا گلدی. گئجه - گوندوز بو خانیم چوخلی پول وئریر و گئجه‌لرده نرتخته اونیویور. تا اینکی، بیر گئجه خانیمی بی‌هوش ائلییر، قوسدورور و قیزیل قوشون اورگین قارداشینا وئریر و تاپشیریر کی، اوزوندن گرک چوخلی مواظب اولاسان.

سیزه دئییم گونچیدن. گونچی اوشاقلارینین آیریلیغیندان او قدر آغلامیشدی، کور اولموشدی. بیر گون شاهین باشی آچیلیمیشدی، آتاسی یادینا توشدی، قارداشین چاغیریب دئدی: بیز اؤز ویلا تیمیزه گئتمه‌لیک. یولا توشدولر. یورولموشدولار، بیر سویون کناریندا، آغاجین آلتیندا یاتدی‌لار، باشلارینین اوستونده بیر سس گلدی: باجی بیلیرسن بو اوغلانلار کیمدی یاتیب‌لار؟ دئدی: کیمدی؟ دئدی: همان گونچی‌نین اوغلانلاریدی جالای وطن اولدولار. دده‌لری آغلاماقدان کور اولوب. اگر بو آغاجین یارپاغیندان گؤتوروب، آپاریب سویون آتالارینین گؤزونه سالسالار، گؤزو آچیلار. پادشاه گؤزون آجدی باشلارینین اوستونده ایکی گؤورچین گؤردی، گؤورچینلر دئییب، اوچدولار. اوچاندا ایکی یارپاخ یئره توشدو. پادشاه بو یارپاغی گؤتوروب جیبینه قویدو، ایکی قارداش یولا توشدولر، گئتدیلر تا اؤز وطنلرینه ییتشیدیلر. گوردولر آتالاری آغلاماقدان کور اولوب. یارپاغی آزیب سویون آتالارینین گؤزونه سالدی‌لار، آتالاری گؤزون آچیب اوغلانلاری قوجاخلادی. اوغلانلار باشلارینا گلن ماجرانی آتالارینا دئدی‌لر. یهودی‌نی محاکمه ائلیب اؤلدوردولر. ننه‌لرین باغیشلادی‌لار و پادشاه اؤز قصرینه آپاردی و قارداشین اؤزونه وزیر ائیلهدی و بیر عؤمر خوش یاشادی‌لار. سیزه خوش یاشاین

کئچلین ناغیلی

(ناغیل معیار دیلده یازیلیب)

کئچمیش زامانلاردا، شاهین بیر قیزی
وارایدی، اونو لاپ جانا گتیرمیشدی.
وزیرینه دئدی:

- بیرینی تاپاق سس سیز بو قیزی اره
وئرک باشیمیزدان اولسون.

- قوربان وئر بیر جار چکدیر. جارچیلار
دئسینلر هر کس سوبایدی، شاه اونو
اؤلندیرجک. بوتون سوبایلار بورا
یغیلاندان سونرا، بیر-بیر چاغیریب
قاباقلارینا بیر کاسا دوز قویاریق، شرط
اٹله یریک هر کس بو دولو کاسا دوزو
یئیب قورتارا بیلسه شاه قیزینی اونا
وئرہ جییک.

احد فرهمندی

قایناق شخص: کریم گلبازی
مهدی پور، دوغوم: ۱۳۱۹،
دوغوم یثری: بستاناوا
باغلی اولان آلانا کندی،
ساوادیسیر. یاشادیگی یثر:
تبریز. قیده آلینان یثر و
تاریخ: تبریز - ۸۶/۹/۵

شاه، وزیرى نين سۆزون قبول ائديب جارچيلار خبرى شهردە يايانندان سونرا،
چوخلو سوباي اوغلان آياق قاباغا قويوب راضىلىق ائله دير. هر كسيمه نين
قباغينا بير كاسا دوزو قويدولار، اونو بوتون يئنه بيلميردى. سوبايلارين
ايچيندن بير كئچل اوغلان گليب اوتوردو. شاه سوروشدو:

- اوغول سن نه اوچون گلميسن؟

- شاه ساغ اولسون گلميشم دوزو يئيپ، قىزى آلام.

- اولسون؟ باشلايى، هاميسىنى يئنه بيلسن قىز سىندير.

كئچل اوغلان بارماغىنى آغزىنى سويو ايله ايسلادىب كاسادا اولان دوزا
باسىپ، بارماغىنى يالايدان سونرا دئدى:

- من دوزو يئديم!

- قاباق كى ائلچيلر قاشيق - قاشيق بو دوزدان يئيبلر اما قورتارا بيلمه دىكلرينه
گۆره قىزى آلا بيلمه يبلر. سن بير بارماق دوز يالاماقلا ايسته يرسن اونلاردان
قباغا كئچىپ قىزى آپاراسان؟

- شاه ساغ اولسون منيم نظرىمده بير هوندور دوز داغىنى يئمك ايله او داغدان
بير داديم دادماغين هئچ فرقى يوخدور. من دوز يئمگين دىرىنى بيلسم بير
بارماق يالاماق يئتر. اما بيلمسم بو كاسانى بوتون يئسم ده، يئنه بيلمه يجه يم.

شاه اوزون توتوب وزيره دئدى:

- بو اوغلان درين فيكىر آدامدير، منيم قىزيم دا ياخشى ساخلايا بيلر. قىزى وئر
بو اوغلانا، ياشاملارى اوچون هر نه ده ايسته ييرلر وئر آپارسينلار.

فولکلوریک خاطره‌لر

پیچاق ایتیلدن / سوسن نواده‌ی رضی. ۱۲۰

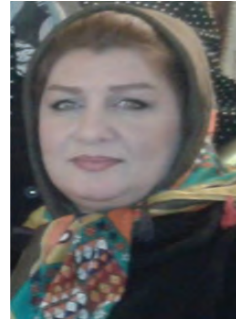
ایلمه چیلر / رقیه علیقلیان (لاله). ۱۲۳

پیچاق ایتیلدن

پیچاق ایتیلدن کوچه میزه گلنده، تپه م اوسته قاجاردیم ائممیزه، قاپینی آز قالا چرچوواسیندان چیخارداردیم کی: «پیچاق ایتیلدن گلیب!» اننهم بیر بو عما چیخاردیب: «ائوین تیکلمه سین دئدیم بس باش گتیریبلر» دئیردی.

«تنز اول، قئیچی- پیچاقلاری وئر آپاریم» دئییه، تلسدیرردیم بيله سینی. «یاریمچیلیق قالمیش، کیریخدیрма گؤروم نه غلط دارتمالیم آخی! به نییه به غرق ائلیسن آدمی؟»، دئییب، دئینردی اننهم.

پیچاق ایتیلدن گلیب، دؤرد باجیلارین قاپیسیندا دایاناردی. چونکی کوچه میز اوردا اوج یولا آیریلاردی و بیر آز گئیشلیک ایدی دربندیمیزین

سوسن نواده ی رضی

اوراسی۔ گوندوز، ناھارا آز قالا گلردی ہمیشہ۔ دوروب، سسینی آتاردی
باشینا، «قئیحسی - پیچا» اقا ایتلدریم» دیردی۔ قئیچی - پیچاق دئندہ
ساغ الین قویاردی قولاغی نین دیبنہ، وار گوجویلہ باغیراردی، أما ایتلدریم
دئندہ سسینی گتیرردی آشاغیا، عیناً ئوئیمزده کی خوروز کیمی!
قیشدا گلمزدی نم نیہ۔ بلکہ ده پیچاق ایتلدن دستگاہینی کوچہ- کوچہ
سوروتلمک چتین اولاردی قدیمین قارلی- قیروولو خیابانلاریندا۔ یایدا
گلردي، بیزیم کوچہ- باجادا اوینادیغمیز واختلار۔ من تلسردیم هامیدان

قاباق آپارام پیچاقلاری وئرم کیشیه. نم نئچه یول دئیشدیم: «عمی! قوی من ده ایاغیمی باسیم او تختیه»، بیر آزارت آجی، بیر آز قئیقاجی باخیب: «سن باشارماسان» دئیشدی. «اونهدی کی باشارمیام؟ قوی بی دفعه ایاعمی باسیم، سن ده پیچاغی جیزیلدات دااا...، انهمین ده چرخین من فیررادارام» دئدیم. هویو خوب سوروشدو: «مه یه انهن پیچاق ایتیلندی؟» دئدی.

قیریلدیم گولمکدن، «یوخ بابام! خیاطدیخ چرخین دیرم بااا...» بیرنی نین سو یونو دیرسه ییندن قولونون آغزینا کیمی چکدی کوتونون قولونا، «قوی ایشیمیزی گؤراخ! پیچااااق قئیچیسیی ایتیلدیرم...»

آیاغینی باساردی تخته ایاق یئرینه، قئیش تسمه سی اولان بیر گیرده چرخ فیرلاناردی، چرخ فیرلاناندا زومباتا داش فیرلاناردی. پیچاغی یا دا قئیچی نین آغزینی توتاردی فیرلانان او ایتیلدن داشا، و هئی ایاق ویراردی. ظرافتله پیچاغین آغزینی او داشدا دبردی، قووزایب دقتله باخاردی. دمیر داشا توخوناندا جیززاجیز سس وئردی، دمیر قیزیشیب، چاققاق قور داشلاناردی هر طرفه. و دقیقاً منیم لاپ کئف ائله دیغیم منظره ایشین بو قسمتی ایدی.....

یاواش - یاواش خانیملار چادیرا باشلاریندا، اللرینده آشپزخانا پیچاغیندان، قئیچیدن گلیب ییغیشیب، ازدهام ائلردیلر دؤرد باجیلارین قاپیسیندا. بعضاً کیشیلر ده اره، بالتا، قند سیندیران زات دا گئیردیلر.

-چکیلین اود داشلانار اوست باشیزا.

-قیز چکیل قور آتیلار اته ییوی یاندرار.

من کیشی نین ال - ایاغینین آلتیندان چکیلن دئییلدیم. آز قالیردیم باشیمی قولتوغوندان اوزالدام باخام او جیز یلتیا جیز زرزرز جیز زرزرز...

ایلمه چیلر

رقیہ علیقلیان (لالہ)

کنچمیشہ باخاندا، قیرخ ایل بوندان اؤنجه بیر قونشونون یاشامی هله ده اورگیمی یاندیریپ یاخیر. بیر کُنددن گلُمیش عایله کی، بئش باش ایدیلر. بؤیوک اوشاق «اکرم» آدیندا بیر قیز ایدی. دوققوز یاشیندا اولاردی. او عایله لاپ الی یالین کُنددن کؤچوب، تبریزه گلُمیشدیلر. اکرمین آتاسی بیر قوروموش عاجز کیشی ایدی و فهله لیگه گُندردی. بیر گون ایشلردی، ایککی گون ناساز اولاردی. اونلارین داوارانیشی چوخ چتین ایدی. ائله اولدو کی، ائو کیراسی وئرنمه دیلر. بیر قونشو او قیزین الیندن توتوب، آپاریپ کدخدا کارخاناسینا ایلمه سالماق اوچون تاپشیردی. بیر کهنه داخما ائو واریدی، کدخدانین بونلارا رحمی گلیب، وئردی اونلارا کی، اوردا کیراکئش اوتورسونلار. اکرم ده اونا

ایشله ییب، آتاسی دا کدخدایا قوللوقچی اولسون، ائوین کیراسی نین عوضینده. قرار اولدو اکرم اوردا سحر تئزدن گونباتانا قدر ایلمه سالسین.

کارخانا بیر قارائلیق اوزون کالاوا ایدی کی، تورپاقلیق ایدی و سو سپردیلر توز اولماسین. اکرم بیر آز یاواش ایشله سئیدی خَلْهَ لَر آرخاسیندان بیر اوخلو و چکردیلر و او آغلایا- آغلایا ایلمه سالاردی. کارخانادا نئچه دانا خیردا بویلو قیز و اوغلان اوشاغی ایشله ییردیلر. اوشاقلار ایپ قیران پیچاقلا بارماقلارینین باشینی کسئیدیلر، او گونون مزدو یئتیشمزدی اونلارا و ائولرینه گؤندرردیلر. او گون آنالاری اولاری ووروب چؤرک ده وئرمدی یئمکلرینه. بونلار جمعه لر حاماما گئدردیلر و بیر آز دینجه لر دیلر.

یاندیریجی قیشین سویوغوندا اکرمین قالین پالتاری اولمادیغی اوچون هئی ناخوش اولاردی و آناسی چاراسیزلیقدان ساواشاردی کی، دور گئت ایشیوه، گؤرمورسن کئچینه ییلمیریک؟ بئش باش ائوده آجیم اول-اولا بو گون سحر

بیری ده گلیر، من باشی داشلی ئئینیرم آخی اوشاغی؟! آتان دئیر بلکه اوغلان اولدو، مندن سونرا سیزه کمک اولار. آپچیلان سحرده گئد ایشیوه ها!! زاوللی بالا او جانيله دوروب گئدردی ایشه. بیر گون خلفه لرین بیری گوردو اکرم اؤسگوردو و آغزیندان قان گلدی. آتاسینی چاغیریب، دئدی: قیزین قان قوسور. او دئدی بیلیرم بابا، چوخدان دیر، هئچزاد اولماز. بیز یوخسوللارین جانی درده اورگه نیب، نیله مک؟! قیز آخیندی آتاسی قیزی دالینا آلیب، گئیردی ائوه. اکرم بیر ده قان قوسدو. داها جانیندا هئی قالمادی. آپاردیلار حکیمه و او دئمشدی کی، قاب قاشیغیزی بوندان آیرین، «سیل» مرضی توتوبدو بو قیز. ائوه یئیرن کیمی آتاسی دئدی: «اؤل باشی داشلی، ایشله مه یین دردیندن هر پئشه گتدین باشیما».

هاوا آلاتورانیلیغیدی، قارلی کولک یامان اسیردی. بونلارین یانا جاغی دا یوخودو. یوخسوللوق غم سازینی چالیردی. بیردن گوردوک هارای قوپدو، چیغیرماق- باغیرماق سسی محله نی بورودو. گئدیپ گوردوک اکرم گیلین قاپیلاری شولوقدور. مسجیدین میجورو، «مشهدی یوسف» بیر تابوت گئیریب، اکرمی قویدولار اونون اوستونه. بو زاوللی قیز گؤدک یاشامیندا نه یئدی؟ نه گئیدی؟ نه دولاندی؟ قارا گونلر بو غوب توپراغا تاپشیردی.

یوخسوللوق الیندن اؤلنلر چوخودو، تک اکرم دئیلدی. بیرسی دام کوروننده دامدان دوشوب اؤلردی، بیرسی قیرخ آفاق چشمه ده دوشوب بوغولاردی و مینلر اونلارا بنزر یوخسوللوق الیندن اؤلنلر. سیل نوخوشلوغو، ذات الریه نوخوشلوغو، چیچکدن، قیزیلجادان اؤلن اوشاقلار داها دا چوخودو. بئله دورومدا یاشام سورمک چوخ چتین ایدی.

او گونون اومیدله کی، خیردا اوشاقلار ایشه گئتمه ییب، درسه گئدیپ، شن یاشاسینلار. من اکرم له دوست اولماغیما گؤره کؤره لیب، آشاغیدکی بایاتیلاری یازدیم:

خالیڻ ڌارڌان ڪسیلڌی
مئنه وارڌان ڪسیلڌی
داخما ایشیق گورمهڌی
ایم یارڌان ڪسیلڌی

ایلمه سالڌیم قارادان
آل- قیرمیزی بویادان
سؤیله گوناھیم نڌیر
یئری گؤیو یارادان؟

ایلمه سالڌیم بوتامڌان
ایم ڪسر توتانڌان
اوخول یولون ڌیشڌیم
داخما یولون توتانڌان

آه چکڌیم فغان اولڌو
تئلیریم یان- یان اولڌو
کؤ ڪسوم درڌی ڌئشیلڌی
خامالار آلقان اولڌو

گؤز آچڌیم ڌاری گؤردوم
آغ گولو ساری گؤردوم
ظالیم فلڪ الینڌن
غمی قوباری گؤردوم

گل آنا ییزلره باخ
حسرتلی گؤزلره باخ
آرخامدا خلفه ویرمیش
اوخلوولو ایزلره باخ

تبریز فرشی ایپکڌن
دفعه ووردوم اورکڌن
درڌلی چنگی چالمادان
قولوم دوشڌو بیلکڌن

آغیزلارڌا سؤز اولڌوم
تاڌدالانمیش ایز اولڌوم
یاشامدا بوی آتمادیم
قورا کن مویز اولڌوم

(۹۳/۹/۲۷)

ایلمه چیلر توخودو
دارڌا بولبول اوخودو
آیاق گزر آل یئریں
هئچ خیریم یوخودو

عمومی فولکلور

قایانا ایله گلین / سوسن نواده رضی . ۱۲۸

درمان در زمان قدیم / خانم شهرک . ۱۳۱

قیش مراسملری چیلله گئجه سی مناسبتیله / زهرا آبدار . ۱۳۳

بایرام سیل سوپورو / زکیه ذولفقاری . ۱۳۹

قاینانا ایله گلین

سوسن نواده رضی

قاینانا- گلین آراسینداکی رابطه، اولوملو یا دا اولومسوز، همیشه عایله لر ایچینده دانیشلیب دانیشیلاجاقدیر دا. حتی بو رابطه لر گولمه جه لر، آتا سۆزلری، مثل لر، ماهنیلار، اثرلر، فیملر و س... اوچون ده موضوع اولموش، فولکلوروموزدا قالارقیلاشیبدیرلار.

قاینانا ایله گلینین آراسینداکی رابطه نین یولوندا اولماماسی نین چوخ سببلی وار. ان اؤنملی سبب بلکه ده، جماعت آراسیندا قاینانا اوبرازی نین قیزلارا هله عایله قورمامیشدان اول منفی شکیده تانیدیلماسی دیر. شعور آلتیندا اولومسوز بیر اوبراز کیمی جانلاندیریلان قاینانا یا قارشى مبارزه هله قیزلار عایله قورمامیشدان اؤنجه باشلاییر. بو خانملار هله بیلمیر کی، قایناناسی کیم اولاجاق، نئجه اولاجاق، هله تانیمادیغی قاینانانی آسیب- کسمه یه باشلییر.

بو سوال آدامين ذهينه گليز كي، نئجه اولور اوغلو ياخشى اولور، آناسى پيس؟! بونو اونودمامالى ييق كي، هر بير قاينانا ايلك اؤنجه آنادير و آنالار عزيزدير لر.

عايله اولماغين ايلك شرطى قارشيليقلى آنلاشما و گذشت ائلمگى باشارماق دئمكدير. بو مناسبتلري حرمت، صميميت و محبت چرچيوه سينده ساхлаماق اوچون ده گرک طرفلر بير بيريني تانيماغي اؤيرنسين. فولكلور و موزدا گلين - قاينانا رابطه سيندن نمونه لر:

آزاد مع الصلواتى:

قاينانام چؤرك ياپير

اوزو قاپيا باخير

قورخورام بير سؤز دئيم

ايت كيمي منى قاپير

...

قاينانامين آدين قويدوم سكيه

ناخوشلادى آپارديلار حكيمه

قارقيشلاديم بير داها قايتيميا

حكيم دئدى سال قوينون تكيه

...

مينرم آغ ماشينا

چيخارام داغ باشينا

توتارام قاينانامى

داشى ساللام باشينا.

فاطمه صفرى:

قاينانا ظالم قاينانا

اوغلووى اليندن آليم قاينانا

اؤزووى چؤللره ساليم قاينانا

...

كرديده مرزه قاينانا

دانيشما هرزه قاينانا

اوغلون ووروب باشيم سينيپ

دورگنڭداخ عرضه قاينانا

زكيه ذوالفقارى:

دامدا ديرك قاينانا

پيه ده كورك قاينانا

اوغلو ائوه گلنده

هاميدان زيرنگ قاينانا

قاينانامى باغدا ايلان وورايدى

قايناتاما مكه قسمت اولايدى

تیسین اوغلو (عراق تورکمنلریندن):

فولکلور و موزدا قایین آنا ایله گلینین آراسیندا هر زمان چیخان قاوغالار، اؤزونه مخصوص یئر آلیبدیر. اونلارین دیلیندن ائشیدک:
قایین آنا دئییر:

بویو بویلاردان اوزون
نه دادین وار نه دوزون
یوزونو دؤندر گؤروم
عزراییل یومسون گؤزون

شیروانلی:

قایینا :

ائل اتکلی گلین
باشی ساچلی گلین
سن ده می آدام اولدون
باستون باجاقلی گلین
سن ده می آدام اولدون
چئیش باجاقلی گلین

گلین :

آمان - آمان - آمان قاینانا
دیشلری دوشن قاینانا
آمان - آمان - آمان قاینانا
بیر آیاغی شیل قاینانا
اوغلون چیت گتیردی،
سنسیز یئدیم قاینانا
اوغلون کباب گتیردی،
سنسیز یئدیم قاینانا

گلین دئییر:

قایین ننه دلدی
دلی لیگی بللی دی
عزراییل آلسین اوزون
او چوخ یامان دیلیدی

قایین آنا اوغلونون اوشاغینا دئییر:

صامیر ساغیم سوغانیم
یاد قیزینان دوغانیم
باباوا جانیم قوربان
ننه اولسون قوربانیم

گلین دئییر:

مردیوه نه چیخسان
سییر یلاسان دوشه سن
اوغلون ایشدن گلینجه
تپه کیمین شیشه سن

درمان در زمان قدیم

سوختگی کودک و افتادن ناف و جلوگیری از

عفونت ناف

به دنبال موضوع راههای درمان سوختگی کودک و افتادن ناف و جلوگیری از عفونت ناف در زمان قدیم بودیم و به سراغ خانم گلابتون جباری رفتیم.

- گلابتون خانم لطفا خودتان را معرفی کنید.

اینجانب گلابتون جباری در تاریخ ۱۳۱۵ در قریه ودیق بدینا آمدم قریه ودیق ۱۵۰ کیلومتر با مرند فاصله دارد. نام پدرم نجف و مادرم تمام می باشد. در ۱۳ سالگی با اصرار پدر و مادرم با یک فرد ۴۰ ساله ازدواج کردم. اسم شوهرم میرحیدر بود و شغلش چرچی (دوره گرد) بود که از این روستا به آن روستا می رفت و وسایل مورد نیاز روستاییان رو می فروخت. قبل از ازدواج با من شوهرم زن داشت که مرده بود و من ۷ سال صاحب فرزند نشدم و شوهرم با زن دیگری ازدواج کرد و من چون حال

فاطمه پورطهماسب
شهرک

گلابتون جباری

و هوای بچگی در سر داشتم از وجود گونو(هوو) در خانه خوشحال بودم و بعد از یک سال من و هوویم صاحب فرزند شدیم و من حدود ۱۰ فرزند بدنیا آوردم که ۵ فرزندم فوت کردند و ۵ فرزند دیگرم در قید حیات هستند و هوویم نیز صاحب ۷ فرزند می باشد. شوهرم هم ۱۳ سال است که فوت کرده است.

- گلابتون خانم در زمان قدیم برای رفع سوختگی و چرک نکردن ناف نوزاد چه کارهایی انجام میدادید؟

ما نوزاد را به مدت دو سال قنداق می کردیم و در ۲۴ ساعت دو بار جایش را عوض می کردیم. وقتی پاهای بچه می سوخت از دیوار خاک می کندیم و بصورت پودر درمی آوردیم و یا قوش پوخی (فضله پرنده) را بصورت پودر درآورده و لای پاهای بچه می مالیدیم و یا گیل را خیس می کردیم و به جایی که سوخته بود (زیر بغل یا لای پا) می مالیدیم. ناف نوزاد وقتی می افتاد گوی آرقاچ (تار یا پود فرش) را می سوزاندیم و خاکسترش را جای ناف می گذاشتیم و یا پونه را با شیر با شیر می جوشاندیم و به ناف نوزاد می مالیدیم.

- اگر خاطره‌ای مربوط به دوران نوزادی بچه هایتان دارید لطفاً برایمان تعریف کنید.

یادم می آید یک بار که حامله بودم و وقت زایمانم بود و با شوهرم سر زمین رفتیم که گندم درو کنیم. من دردم گرفت به شوهرم نگفتم یواشکی رفتم پشت بوته‌ها و بچه بدنیا آمد، نافش را بریدم و خودم را جمع و جور کرده و رفتم پیش شوهرم تا کمک کنم. وقتی کارمان تمام شد رفتم بچه را برداشتم و راهی خانه شدم در راه شوهرم پرسید اون چیه بغلت. گفتم بچه هست. به خانه که رسیدیم هوویم یک کاسه قویماخ با روغن حیوانی درست کرد و خوردم.

قیش مراسملری، چیلله گنجهسی مناسیتیلله

زهرا آبدار

قاریش- قاریش وطنیمیزین اوزون
کئچمیشلردن گلیب ییزه چاتان ائل عادت و
عننه لریندن سایلان «چیلله گنجهسی» ائل
ایچره بیر بایرام کیمی مرسوم دور. بو مراسیم
هر شهرده مختلف شکیلده باشلانیب، بیتلیر.
بنله دئمک اولار کی، بو شنلیکلی گنجهنین
داها آرتیق گؤزل توتولماغی هر شهرین اؤز
ائلی نین عادت و فرهنگینه باغلیلیغی چوخدور.
اؤرنک اولاراق خراساندا چیلله گنجهسی نین
آدی «چیلله زری»یه معروف اولوبدور و
اؤزونه گؤره باشقا مراسیم ایله توتولور. آیری
شهرلرده چشیدلی آد قویوب، بو گنجهنی
شنلیکله باشلارلار. بو گنجهده ایستر اسکی
تورکلرین شامانلیق اینانجلاریندا، ایستر سه ده

زرتشت دیننده، اود و اوجاق مقدس و قودسالدیر. بونلارین هر ایکسینده ایشیق و ایستی و گوندوز خئیر؛ قارانلیق، سویوق، قیش و گئجه ایسه شر ساییلیر. نئجه کی آتالاریمیز «قورخ گئجه شربندن» دئیشلر.

چیلله گئجه سی هم ایلین آن اوزون گئجه سی دیر، هم ده قیشین ایلک گئجه سی. کندلیلر بئله دئیرلر: قاباق قیشدیر، کیم نه بیلیر نه قدر مال - داوار پیه لرده قیریلا جاقمیش؟ نئجه سودا مر کور په لر بله گینده دوناجاقمیش؟ کیم بیلیر بو ایل قیشی نه تهر باشدان سوواجاییق؟

قیشین قره قئیدی هر کسین جانین آلدیغنا گوره طبعی دیرکی، بیر شادلیق مراسیمی توتماقلا بو گئجه نین شرینی بیر تهر باشدان آشیریپ و قارا قیشین قارشیسینا گوجلور روحیه ایله چیخماق لازمدیر. چیلله گئجه سی مراسیمی ده ائله بو اوزدن یارانمیشدیر. ایل تقویمینده، اساس قیش یئتمیش گوندن عبارت دیر: ۴۰ گون بؤیوک چیلله دیر، دی آیین اوللیندن بهمنین اونونا کیمی. ۲۰ گون کیچیک چیلله دیر، او دا بهمنین اون بیریندن سونونا کیمی. ۱۰ گون ده قاری ننه چیلله سی، او دا اسفندین بیریندن اونونا کیمیدیر. قاری ننه چیلله سینده هم قارنین دوه سی قیزار هم ده جیتدادان گلر و دئیر:

جیتدادان - جیت

چیلله چیخیب بایراما اوچ گون قالیر

پیتی آروادلار قوورمانی قورتاریب

گوزون تکیب گودولده یارماسینه یارماسینه

آذربایجان نسبتاً سویوق اؤلکه دیر. قارلارا وئریلن آدلاردان دا همین مسئله آیدین اولور. آذربایجاندا قارا وئریلن آدلار بئله دیر: قار، قیروو، سولو قار، آلاچلیوو، قوش باشی، بئچه باشی، کئچی قیران، دانا قیران، ائشک قیران و..... اسفند آیین قارلارینا دا «قار یئین» دئیرلر، چونکو بو آیداکی قارلار بیر-ایکی گوندن چوخ داوام گتیرمز و آرییر، گندر و اریدیکجه ده اؤزوندن

قباق ياغان قارلاری اريدِر. قار يئين قارلارين دا هرهسی نين بير آدی وار. موشتولوقچو قار، بيلديرچين قاری، قاراقا قاری، سئرچه قاری، چرشنه قاری. محض بو قدر قارلی قيشلار گؤرن آذربايجانيميزدا طبعی ديرکی، بير چوخ قيش مراسيملری ده اولسون. داها دوغروسو قيش کولتورو باشليغی آلتيندا دانیشاجايميز چوخلو سؤزلروار. بو مسئلهنی آيدینلاشدیرماق اوچون خالق ادبیاتیمزدان بير نئچه مثال وورورام:

اوچو بیزه ياغیدی (ياغی = دشمن)

اوچو جنت ياغیدی

اوچو ييغار گتيرر

اوچو وورار داغیدی

تاپماجادا قيش فصلی بیزه ياغی و دشمن کیمی و ياز جنت ياغی کیمی گؤستریلمیشدی.

بير نئچه مثال دا آتالار سؤزوندن:

قيش گلدی، قيليش گلدی (قيش سازاغينين قيلينج کیمی کسديگينه ايشارتدير).

قيش گلر گئدر، اوزو قاراليق کؤموره قالار.

بير آيریسی دا:

قيشدان سوروشدولار هاردا قيشلادين؟ دئدی: اوشاقلارين جانيدا، چون قيشدا اؤلن اوشاق چوخ اولار. گؤروندوگو کیمی بوتون بو آتاسؤزلرينده قيش گوجلو بير شر و انسانلارين دشمنی کیمی گؤستریلمیشدير.

بعضی قيش عادتلی

قيشا گيرمزدن اول قيش تداروکی گؤرمک لازيمدير. بير چوخ يئرلرده بوتون پاينز آيلاری قادينلارين اساس فعاليتلری قيش زومارينا کئچيريلر. قووورما، تورشو، لاواشا، دن-دؤش، يئرآلما-سوغان، قورو گؤی، روب و.... بو کیمی

یئمکلری حاضیرلایب، قیش زوماری ائدرلر. بونلارین ایچینده بیر ده چیلله قارپیزی اولمالیدیر. بؤیوک چیلله باشلانان گئجه یعنی چیلله گئجه سی هامی بیر- بیرنین ائوینه ییغیشار و بیر چوخلو قورو یئمیشلر، قووورغا، گیرده کان، بادام، پاخلا، لبللی، پشمک، میلخ، آلماء، آرمید، هئیوا، اییده، قووت، بعضا ده نار و بو کیمی یاش میوه لردن قوناقلار اوچون گتیرلر. آن سون دادا چیلله قارپیزی دایم- دایم کسب، هامیا پایارلار. چیلله قارپیزی هامی یئمهلیدیر. بیرسی ائوده اولماسا دا پایینی ساخلارلار و بئله ایتارلار کی، چیلله قارپیزی یئسه لر اونلار سویوق دیمه جک. مثلا سربازین آناسی کی، بالاسی یانیندا دئیل بئله سؤیلر:

قوجاق بالام گلمه دین

حسرتیمی بیلمه دین

چیلله م ایشیق گؤرمه دی

قارپیزدان یئنه نمه دین

چیلله گئجه سیندن بیر گون قاباق گلین گئدن قیزلار دا دده ائویندن خونچا آپارارلار. آداخلی قیزلار دا بیر گون قاباق، چیلله خونچاسی آر ائویندن گلر. هر مئوه کی، بو گئجه یئیلر اونلار دا گؤندرلر.

هر مئوه کی، بو گئجه یئیلر بیر سمبولیک معناسی واردیر. مثلا چیلله قارپیزنین اوستونون گؤی اولدوغونا گؤره بولودلار بزه ییشی واردیر و ایچنین قیرمیزیلیغی گونشه بزه ییشی واردیر، توخوملاری دا بار وئرمک، یارانیشین چوخالماغی و حیاتین داوامی دیر. نار دا هم بیرلیک و هم ده یارانیش گؤستریر (نار دانالارینا گؤره)، قیرمیزیلیغی دا گونشه بزه ییشدیر، چون تام قیرمیزیلار گونشدن آیریلیدیر.

چیلله گئجه سینده فال دا باخارلار. آذربایجان کندلرینده و ائلات ایچینده آن یایغین فال، بایاتی فالی دیر. بو گئجه هر حالدا خوش دئییب، خوش دانیشماق لازمدیر تا گله جک آیدین اولسون.

خالق ايچىندە بۇيلە روایت واردیر کی، بۇیوک چیلله ایله کیچیک چیلله ایکی باجیدیلار. بیر گون بونلار ایده آغاجینین آلتیندا اوتوروب دانیشیردیلار. کیچیک باجی بۇیوک باجیدان سوروشار کی، سن گئتدین نئیلەدین؟ بۇیوک باجی دئیر: من گئتدیم هامی نین آلرین تندی رین اوستونه سالدیم، دوندوردوم، اوشوتدوم و ناخوشلاتدیم گلدیم. کیچیک باجی دئیر: بونلار بیر ایش دئیل کی، من گتسم قاریلاری کور کدن، لوئیینلری لولو کدن، گلینلری بیلکدن، کورپهلری بلکدن ائلم. بۇیوک باجی دئیر: سن ده بیر ایش گۆره بیلمز سن چونکو قاباغین یازدی، عۆمورون آزدی.

چیلله گنجەسی اوزون اولدوغونا گۆره هم جاماعات یئیب، ایچیب، آییق قالار، هم ده اوجاقلاردان، پنجرهلردن نور پارلاماقلا گنجەنی کورادیب، گلەجگی ایشیقلا ندیرارلار. آرزوم بو دور ایللر بویو اوجاغیز اودسوز و چیراغیز نورسوز اولماسین... بو گنجە خاطیرینه بیر نئچه ائل بایاتیسینی سونورام:

چیلله نین خونچاسیندا

پاییزین بو قچاسیندا

آنام یئمیش ساخلا ییب

ائویمیزین تاخجاسیندا

قیزیل گول قونچاسیندا

شە دوندو قونچاسیندا

سؤگیمه نار گۆندر دیم

چیلله نین خونچاسیندا

اوغورلا ییب اولدوزو

آنامین گۆزل قیزی

گۆی، گۆیدن گونش آلیب

چیلله میزین قارپیزی

نارلارین دانالاری

گؤستریر بالالاری

حایاتا نفس وئیریر

یوردومون آنالاری

هر يئر دوندو، سريندى
قار كؤوشنه سريلىدى
چيلله نين خونچاسينى
دؤشه ميشم گل ايندى!

مىلاخلار شيرينلشيب
شنليك دئيىب، بيرلشيب
هيم بير اولوب پشمگه
اوتوروم شيرينلشيب

باشلادى قار بولودلار
سسلهدى هاى بولودلار
دئين يارما گلسين
چوخ سؤزوم وار بولودلار

اوجاقلار گور-گور يانير
آلوان آلو قووزانير
قارا بولود داليندان
شن گونشيم بويلانير

الرين سازا بنزر
بويون گولنازا بنزر
بير كره سنى گورسم
چيلله ده يازا بنزر

گؤزومده تام آرزىلار
گيزله نيب تام آرزىلار
هامى شنليك ائندنه
نه ائدر تامارزىلار

پاييز گئتدى قيش گلدى
سونا گئتدى قوش گلدى
بيلمه ديم نه دانيشديم
سؤزوم سنه خوش گلدى

اوجا داغلار هره سى
قالدى كهليك فره سى
سوگيم بيزه گلئيدى
قيشين اوزون گنجه سى

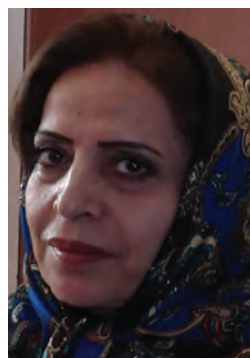
بؤيوك چيلله گلنده
ساختا سوموك دلنده
يوخسولون جاني چيخدى
كولك قاپى دؤينده

چيلله گلسين خوش گلسين
قار تارلايا توش گلسين
آغير قاردان بركت
شهرميزه خوش گلسين

بايرام سيل سوپورو

«بو يازى دانىشىق دىلى ايله يازىلىب»

نوروز بايرامى ياخىنلاشدىقچا خانىملارنىڭ ال
گىرير اۋركلرىنە، ئاتۇ تۈكمىگىن قرەقشىدى
جانلارنىنا دوشور. ايش بىر اولسا، گۇرماغا نە وار؟
درد بىر اولسا چىكمگە نە وار آخى؟!
دئىرلر: دىندىر مە دمىر چىنى، درد آلىب ايچىنى...

زكىه ذولفقارى

قدیم ایکی اوتاق- بیر دهلیز ایدی، اونو دا آخر چرشنه تۆکوب جیزالاییب، اوتوراردیلار. هرکسین دامی چوخ قاری دا چوخدی دئیلر. دئین اولسا آی بالا، منیم اوتوردوغوم بیر متیر یئر، گئیدیغیم ایکی متیر بئر، یئدییم بیر ال چؤرک. نه دامینی ایستیرم نه قارینی... آما هئئی... نه قویموسان نه آختاریسان؟ آدین قویدون دیرمانچی، چاغیر گل سین دن کوراوغلو. جانین بوینونادی، گۆرمه لیسن!..

هرگون بایرام چیخاردانا لعنت اوخورسان، قان ترین ایچینده آت کیمین
چاپیرسان...آما نه حاقددا اولور نه میتنده. دئین یوخدو بالام بایرامدا حالوا
پایللارآخی!!! بایرام دا بویری گونله تای بیر گوندو دای! هم ده بو ایشلر
خانیمین بویونا بیچیلیب سانکی... چونکی، اثوین کیشیسینه قالس، هر یئر گول
کیمیدی دئییب، اوتورار. چوخ دئینده دئیر: بیرینی توت ایشله سین... ها

دئنه، اۆزگه اۆزگه نين ايشيني او....- او... را گۆرر!... هم ده هره اۆز ائوينين
 قىبله سىنى اۆزو بىلر، بور - بوجاغى بيرينه گۆرستمك اولمازكى...
 نه ايسه... سۆز چوخدى قورخورام بيردن سۆز - سۆز گتيره، آرشين بئزى! ائله
 بارا قويارام كى، يووا بىلمرم، سورا كۆرپو قالارسويون او تايندا... كاشكى بئله
 اولمازدى... كاش بيز قادينلار دا بايرامين گليشىنى سئوينجله قارشىلياردىق...
 كاش...
 «قىز ايدىم سلطان ايدىم، نيشانلاندىم قول اولدوم، بيرين دوغدوم، آستانايا
 چول اولدوم»؛ چوخ دوغرو دئيىلر واللاهى...

گۆروشلر

دیدار از خانه‌ی پروین / نیلوفر احمري. ۱۴۴

موزه شخصی آقای رضا سراپی / قاسم تورکان. ۱۵۰

دیدار از خانه‌ی پروین

نیلوفر احمری

طی نشست‌های ماهانه‌ی هیئت تحریریه‌ی بانوان ائل بیلمی بر آن شدیم بازدیدهایی میدانی از آیین‌ها، مراسم و آداب و رسوم مناطق مختلف آذربایجان داشته باشیم. این کار علاوه بر اینکه به مقالات و مستندات ما جنبه‌ی علمی می‌داد برای بالا بردن روحیه‌ی تعاون و کار جمعی نیز بسیار شمر ثمر بود. از آنجایی که انجام چنین کارهایی مستلزم هماهنگی بسیار می‌باشد، تصمیم گرفتیم بازدیدهایمان را پله پله و از همین تبریز خودمان شروع کنیم.

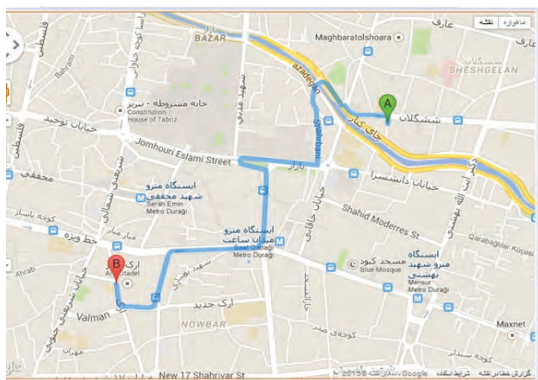
نخستین بازدید خود را به گونه‌ای ترتیب دادیم که در نگاه نخست جنبه‌ی فولکلوریک آن کمرنگ می‌نمود اما در نهایت از این منظر برای ما بسیار مفید واقع شد.

بازدید از خانه‌ی پروین اعتصامی بانوی شعر و ادب و عرفان در روز ۱۷ اسفند ماه مصداق با ۸ مارس و روز جهانی زن. پروین را برای این انتخاب کردیم که بانویی بود آذربایجانی، اهل شعر و ادب که در نتیجه‌ی ازدواج ناموفق و نافرجامش مورد اجحاف قرار گرفته و بیدادهایی که بر او رفته بود را در دیوان سراسر اعتراض خود بر گوش اجتماع فریاد زده بود. شعرهای این بانوی تبریزی علاوه بر عبرت آموزی، دادنامه‌ای است برای همه‌ی انسان‌های

درد کشیده و در لایه‌های پنهانش دادنامه‌ای برای زن درد کشیده. شعر زیبای فرشته‌ی اُنس پروین اعتصامی را در نظر گرفته و در روز جهانی زن از منزل این بانوی بزرگوار دیدن کردیم و به این ترتیب سرآغازی برای دیدارهای بیشتر فلوکلوریک خود نیز نمودیم.

در آن سرای که زن نیست انس و شفقت نیست
در آن وجود که دل مُرد، مرده است روان
به هیچ مبحث و دیباچه‌ای قضا ننوشت
برای مرد کمال و برای زن نقصان

منزل پروین اعتصامی
در منطقه‌ی چایکنار
تبریز، کوی ششگلان،
کوچه‌ی پروین اعتصامی
واقع شده است.

این خانه از جمله خانه‌های تاریخی شهر تبریز است که قدمتی نزدیک به ۱۴۰ سال دارد. پروین اعتصامی در این خانه متولد شد و بعد از سن ۴ سالگی همراه خانواده به تهران مهاجرت کرد. بعد از مهاجرت خانواده‌ی ادب پرور مرحوم یوسف اعتصامی (اعتصام الملک) به تهران، این خانه نیز در تملک شخصی بود. تا اینکه در سال ۱۳۸۶ هجری شمسی توسط سازمان میراث فرهنگی خریداری شده و به میراث گرانبار فرهنگی شهر تبریز افزوده شد و به‌رغم مرمت و بازسازی هیچ گونه تغییر و دگرگونی در زیرساخت و معماری خانه ایجاد نشده که بسیار قابل تقدیر می‌باشد.

خانه‌ی پروین اعتصامی خانه‌ای با حیاط بزرگ و کرت‌های متعدد و درخت و گل و گیاه است. پله‌هایی به زیر زمین و پله‌هایی در حیاط به طبقه‌ی دوم از ویژگی‌های این خانه می‌باشد. با راهنمایی‌های متصدی مربوطه بازدید خود را از زیرزمین شروع کردیم. اتاق‌ها و دالان‌هایی تو در تو و بسیار خنک با

سردابه‌ای از زیرزمین هم پایین‌تر. هنگام بازدید سرکار خانم سوسن نوده‌ی رضی با توضیحات خود ما را با کاربرد اتاق‌ها، رف‌ها و تاقچه‌ها آشنا کردند. سپس همراه هم از طبقه‌ی اول که در واقع نشیمن و محل زندگی خانواده بود دیدار کردیم. این طبقه اکنون تبدیل به نمایشگاهی شده که با توجه به نیاز و تقاضای شهروندان، سازمان میراث فرهنگی در اختیار شهروندان قرار می‌دهد. متصدی مربوطه طی صحبت‌های خود خاطر نشان کردند روز ۲۵ اسفند، مصادف با بزرگداشت پروین اعتصامی ویژه برنامه‌هایی از سوی ارگانهای مختلف در این محل اجرا می‌شود که علاقه‌مندان می‌توانند در آن حضور به هم رسانند.

این بازدید در حدود ۲ ساعت بطول انجامید و برای ما بسیار لذتبخش و مفید بود، چراکه علاوه بر دیدار از منزل این بانوی پرافتخار آذربایجان، آمادگی ما خانم‌ها را برای برگزاری بازدیدهای بعدی، به ما نشان داد.

دریچه‌ای بر تبریز قدیم

فرازی بر مجموعه‌ی با ارزش آقای رضا سرابی

هر آبادی و شهری برای مردم خویش قرب و منزلتی به‌سزا دارد. مردمی که در پهن‌هاش چشم به دنیا گشوده‌اند، مستنداتی برای فخرفروشی به زادگاه خویش داشته و دارند، اما در این میان شهرهایی هستند که در پهنه گیتی و طی اعصار همواره حیاتی راز و رزانه داشته‌اند. شهر من از شمار آن اندک شهرهای پهنه گیتی است که علیرغم بی‌مهری‌ها و نامرادی‌ها، درطول حیات رشک‌انگیز خویش مردان و زنانی در سینه پردرد خویش پرورده است که، با عشقی نامیرا در دل، از همین تبریز بارها به خاکستر نشسته، حیات دوباره سمندروار به کوی و برزن خویش بخشیده‌اند تا جهانی را به حیرت بنشانند.

قاسم تورکان

در استمرار این قاعده کهن، هنوز هم مردان و زنان عاشق، در همین کوچه پس کوچه‌های از رمق بازمانده محلات کهن شهر من، ناآشنا با بیم و پروا، دست رد بر سینه ستر زوال و غبار نسیان میزنند.

از مدتها پیش بر این باور بودم که، تندیس کلنل محمدتقی خان پسیان در جاده سنتو و تندیزی از مبارزان مشروطه در مقابل کاخ استانداری، طرح‌های متفاوتی در عرصه مجسمه‌سازی تبریز است. با خالقان این آثار آشنایی نداشتم، تا اینکه خانم سوسن نواده رضی طی تماسی گفتند؛ روزپنجشنبه ۲۰ آذر رأس ساعت ۴ بعد از ظهر با جمعی از دوستان در راسته کوچه، روبروی بازار مشروطیت کوچه بلوری به دیدن آثار برادران سرابی اقدام خواهیم رفت. راسته کوچه علیرغم آسیب‌های جدی و مهملکی که بر پیکر کهن خویش متحمل شده است، در میان دود و دم اتوبوس‌های شرکت واحد، و ازدحام و ترافیک، باز در میانه کوچه پس کوچه‌های خویش، رنگ و بوی دیرین تبریز را ارزانی رهگذرانی میسازد که، دیدگان پرتمنایشان در پی یادگارانی از گذشته‌هایی نه چندان دور، هر در و درگاهی را می‌کاود و در پی نظارهی خانه‌هایی است که گویی در این هوای پس، از نفس می‌افتند، و گمان می‌رود دیر یا زود تن به چنگال بیرحم و سرد بولدزرها بسپارند. ناخودآگاه یادگفته پیر فرزانه، استاد سیدجمال ترابی طباطبایی میافتم که می‌فرمودند، همه جا به کنار، آخر راسته کوچه با دو مسجد قدیمی خود چه باری را به گردن حضرات سنگین ساخته بود که یک محله کهن را با آن‌همه ابنیه قدیمی و بافت تاریخی در هم کویدند و با سلب آرامش نهفته در کوچه پس کوچه‌هایش، بازار مکاره ساختند؟!

رأس ساعت ۴ سر کوچه بلوری خانم نواده رضی و خانم نگار خیایوی با چند

تن از اصحاب «اثل یلیمی» منتظر دیگر دوستان بودند، من نیز به جمع پیوستم. درون کوچه بلوری مقابل دری با پلاک ۱۰ ایستادیم، وقتی کوبه آهنی در چوبی قدیمی را به صدا درآوردند و در گشوده شد، برای ورود به حیاط از دو پله پایین رفتیم، حیاطی از جمله حیاط‌های پیشین تبریز که در میانهاش یک عرّاده توپ جنگی آدمی را غافلگیر و به اعماق تاریخ مملو از آتش و خون قیام مشروطیت پرت میکرد. حیات یک خانهدار قدیمی و یک عرّاده توپ جنگی؟!

آذربایجانیه‌ها، بویژه تبریزیان با توپ و توپخانه الفتی به درازای پدیداری سلاح توپ در تاریخ جنگ‌های پرکشاکش صفویان و عثمانیان در پهنه نبرد چالدران دارند. چنان که در ایران کهن در عصر اوزون حسن، تبریزیها نخستین ایرانیان آشنا با تفنگ به شمار می‌آیند. در جغرافیای تاریخ تبریز نام «قورخانه» در جنوبی‌ترین نقطه تبریز و در دامنه کوه یانیق حکایتگر پیشین‌های پربار اما گرفتار به غبار نسیان تحمیلی است.

در محله کهن مارالان خاندان معروف قورخانه‌چی جایگاهی محترم و پایگاهی معتمد داشته و دارند. اگرچه در تاریخ‌نگاری ایران معاصر که آبشخورش از بنیاد پهلوی است، در اغلب پهنه‌ها سعی در زدودن نام آذربایجان، به ویژه تبریز و تبریزیان میرود و گویی ایران در پیشینه خود جز اصفهان و سپس تهران و اقمارش ایالتی نداشته است. باری بارقه‌هایی رهایی یافته از دل این خاکستر مهیا گشته، حکایت‌ها از آتشی فروزان، اما نهان برملا می‌سازد.

آری، در میانه حیاط یک عرّاده توپ، دیدگان هر تازه واردی را به سوی خویش جلب میکرد، به حدّی که حوض خالی قدیمی ساخته شده از سنگ اسپراخون و باغچه‌های پاییززده پیرامونش، در سایه‌ی هیبت توپ، از دیده‌ها نهان می‌ماند. باغچه‌هایی که بر زیر رسمی‌های چوبی خزان‌دهای آرمیده بودند. رسمی‌هایی که شاخه‌های بی‌بار و برگ و تکیده تاک‌ها را بر فراز خود نگاه

داشته بودند تا آوازه انگور تبریز در زیر چرخنده‌های بیرحم زمان از خاطرها زدوده نشود، انگورهایی که شاهزاده فرهیخته نادر میرزا، انواع آن را پنجاه الی شصت نوع میخواند، آوخ که از آنهمه دیگر نشانی چندان بر جای نمانده است.

حیات مفروش با آجرهای مربع شکل را طی کردیم، که جای‌جایش به اشغال اشیایی چون چرخ گاری‌های بازمانده از دهه‌هایی نه چندان دور و غیره

درآمده بود، از چند پله سنگی بالا رفتیم و با گذشتن از دری، وارد دهلیزی شدیم که در دو سویش، چند لته در قدیمی با گردی به تن، دیوارها را تکیه گاه خود ساخته بودند، همانند گریختگانی به مأمن رسیده، گریختگانی از دست چپاول بی‌رحم زمان‌های قدار، گویی خستگی ایام را از تن به در می‌کردند و به این باور رسیده بودند که، هر چند بی‌درگاه، اما رسته از زوال، به حیات خویش ادامه خواهند داد. در آن دهلیز بالای درهای تکیه داده به دیوارها تابلویی چشم‌ها را به سوی خویش فرا می‌خواند و ابتدا سایه‌ای از تردید بر دل می‌نشست، آیا در این دهلیز دری به داروخانه‌ای به نام شفا گشوده می‌شود؟!

کفش‌ها را درآوردیم وارد اتاقی مفروش شدیم که دور تا دورش آکنده از اشیا و اسناد قدیمی بود. به حدی که محیطی میانه موزه و یک عتیقه‌فروشی

شلوغ را در ذهن تماشاگر تداعی می کرد تا یک مکان مجموعه دار شخصی که به تصور عامه می بایست پولش از پارو بالا میرفت و اتاق هایی از کاخ گونه مکانی را به آن همه اشیا و اسناد اختصاص میداد. دربالاسر اتاق عکسی از فرهیخته مرد آذربایجان، حاج محمد آقا نخجوانی جلب توجه میکرد. وجود این عکس در میان آن همه اشیا، تداعی گر این واقعیت است که صاحب مجموعه الفتی با کتاب و پژوهش دارد.

شایان ذکر است که، شخص اول اثر مانای خانم نواده رضی با عنوان «آنمه منن من»، یعنی «آنمه»، خواهرزاده زنده یادان حاج محمد و حاج حسین نخجوانی است. ناگفته نماند که، خاطرات شیرین و پربهایی که خانم نواده رضی از «آنمه»ی خود منتشر کرده اند، بخشی از خلاء بیکران فولکلور تبریز را از زوال و نسیان رهایی بخشیده است.

اتاق شاید به عرض ۴ متر و به طول شش متر باشد، یا کم و بیش. سمت چپ در ورودی اتاق یک پنجره چوبی از دیوار مشرف به حیاط، روشنایی اتاق را تامین می کند، اما لنگه پنجره‌هایی منقش به این پنجره تکیه داده‌اند. یک پنجره‌ی دو لته با فرازی محرابی و دو لته دیگر که به نظر میرسد هر یک از اروسی جداگان‌های بازمانده‌اند. شانه ترازوهای آویز قدیمی که به جای طناب یا زنجیرهای حامل کفه، فانوس‌هایی کهن را آویز خویش ساخته‌اند. در آن میان یک ترازوی آویزان نسبتاً کوچک نمادی از همه آن ترازوهای آویزان، به چشم می خورد. زنجیرها و کنده‌هایی آهنین که یادآور محبس‌های دیرینند و دیگر ابزار و ادواتی پیرامون پنجره‌ها را فرا گرفته‌اند. درست در بالای در (از توی اتاق) تابلویی به خط خوش نسخ که یادآور خط زنده‌یادان حاج حسن هریسی یا میرزا طاهر خوشنویس و اقمار ایشان در ذهن هر بیننده‌ی می‌باشد، جلب توجه می کند؛ «امشب این داروخانه برای رفع احتیاجات اهالی تا صبح باز است» در طرفین این تابلوی سفید فلزی فانوس‌هایی زیبا و قدیمی گویی به مثابه کشیکچیان و القای شبانه‌گی پیام، رخ می‌نمایند. متن ساده و بی‌ریای تابلو نشان از حضور صداقت در ابتدای شکل‌گیری پهنه اطلاع‌رسانی و عرصه تبلیغات است. درست در روبروی در، بوفه‌ای چوبی قرار یافته است و در بین بوفه و دیوار مشرف به حیاط ابزار آلات درودگری و انواع ارّه‌ها، مته‌ها، گیره‌ها و ادوات نجّاری به چشم می‌خورد. درون بوفه قفل‌های قدیمی و در بالای آن پنکه‌های برقی قدیمی جا خوش کرده‌اند.

به نظر می‌رسد، اشیاء این اتاق می‌تواند به تنهایی ملزومات موزه‌های فراخ را فراهم آورد.

هر یک از این اشیاء داستانی شنیدنی دارد. دردا که ما در ثبت این همه تسامح‌گری بیش نیستیم که اگر اهل ثبت بودیم، به یقین میراثمان به یغما نمی‌رفت و دچار زوال نمی‌شد. نسل حاضر در آن‌سوی گسل عریض و

عمیقی واقع شده است که دنیای رایانه و ماهواره‌هایش را داده‌های غریب و هویت‌زدای غرب بی‌رحم آکنده است. گاهی با خود می‌اندیشم که نسل من چه بار گرانی بر دوش خویش حمل می‌کند. آیا نایره آتش این عشق به فردها نیز ساری خواهد بود؟!

آقای رضا سرابی با قدم در کنار میز تحریرش با لباس کار و در عین بی‌تکلفی به وارد شوندگان خوش آمد می‌گوید. لحن و رفتار وی حکایتگر درونی بی‌آلایش است، درونی که در کنه ناپیدایش عشقی بیکران به فرهنگ، تاریخ، نشانه‌ها و گواهی‌های معیشت و سیر تمدن، به ویژه در ارتباط با دیرینه این آب و خاک و بیش از همه تبریز کهن و مردان و زنان سرنوشت ساز آن نهفته است.

هر آنچه از دیروزها بازمانده است و توان برقراری پیوندی برای نسل حاضر و نسل‌های آتی با گذشته‌ها به شمار می‌آید، از دید تیز این مرد عاشق دور نمی‌ماند.

وقتی نگاهم به مردنگی کنار میز تحریر آقای سرابی اقدم می‌افتم، مرغ خیالم پر می‌کشید به شب‌هایی که در اتاق‌هایی از طنین حنجره‌ی بی‌قرین اقبال‌السلطان شیشه‌هایی از همین مردنگی‌ها ترک برمی‌داشت. به روایت آقای اصغر فردی، آن حکایتگر تاریخ هستی معاصر شهرم، هر گاه اقبال آواز را می‌آغازید، در زمستان و تابستان از بیم شکسته شدن شیشه مردنگی‌ها، پنجره‌ها را باز می‌کردند.

صدای آقای سرابی اقدم رشته خیالم را از هم می‌گسلد تا واقعیتی را شاهد شوم که در روزگاران بعد، خود خیال و افسانه‌ای دل‌انگیز خواهد شد:

آن که می‌بینید در حدود پنج درصد اشیایی است که طی ۳۰ سال جمع کرده‌ام، گاهی برای خودم نیز حیرت‌انگیز می‌شود، چطور این همه اشیاء را توانسته‌ام گرد آورم؟! نود و پنج در صد اشیا و اسناد در موزه‌ها نگهداری می‌شوند. ما در این مکان مسئله امنیت داریم. دغدغه حفظ این اشیا را داریم

...

در میان آن همه اشیاء افکار جمع پیرامون عرّاده توپ میانه حیاط غرق شده است، گویی دیوار فراخ زمان آوار شده است و گذشته غرق در آتش و خون شهر بلا دیده من،

سمندروار در میانه این خانه، رخ نموده است. حرص عجیبی در میان جمع لانه کرده بود، حرص و آزی برای دریافتن راز یکایک آن همه اشیاء، اما زمان، در آن بعد از ظهر پاییزی قرین به شامگاه مجال شرح راز و حدیث آن همه را از ما دریغ می داشت. یکی از جمع حرف دل همه را بر زبان آورد:

- آن توپ وسط حیاط واقعی است؟!

و آقای سرابی به شرح پیرامون آن اراده توپ پرداخت: خیر، آنچه در میان حیاط می بینید، تندیس از یک عرّاده توپ جنگی زمان مشروطیت است که خوشبختانه اصلش نیز پیش ماست. البته، ما آن عراده توپ را به خانه ستارخان هدیه کرده ایم. اما این توپ داستانی شنیدنی دارد، در جنگ های مشروطیت، توپ و توپخانه حرف نخست را می زد، برتری طرفین با توپ و توپخانه بود. بعد از مشروطه وقتی روس ها تبریز را تخلیه می کنند هر چه توپ در تبریز بود با خود می برند الا یک عرّاده که ظاهراً معیوب بوده است. بعد از سالیان سال آن توپ به دست ما افتاد.

من آن عرّاده توپ را به پول قابل توجهی خریدم و آوردم در اینجا به مدت سه سال روی آن کار کردیم و این توپ بازسازی شد، وقتی خانه ستارخان را افتتاح کردند، بردم، اهدا کردم به خانه ستارخان و حالا در آن خانه از آن عرّاده توپ نگهداری می شود. من برای این توپ در حدود ۱۵ میلیون تومان هزینه کردم. اول باید بگویم وقتی نیت خیر باشد، کارها بر وفق مراد پیش می رود. تقریباً در سال ۱۳۸۴ بود، در خیابان دانشسرا یک مغازه عتیقه فروشی بود که، از او وسایلی می خریدم، موقع رفتن برایش یک مجسمه کوچکی از ستار خان بردم. در آن مغازه عتیقه فروش یک مرد بسیار پیر و سالخورده ای نشسته بود. من داشتم یک شمشیر قدیمی می خریدم که این پیرمرد از من پرسید تو این شمشیر قدیمی را برای چه می خری؟ گفتم؛ من علاقه دارم و

اشیاء قدیمی را جمع آوری میکنم. گفت: بچه‌های من اینجا نیستند و اصلاً به اینجا هم نمی‌آیند، در خانه ما مقداری وسایل هست که اگر من بمیرم بعد از من این وسایل از بین میرود، فردا بیا برویم این وسایل را به تو بدهم. فردا من رفتم در حدود ۲۷ عدد فشنگ تفنگ بازمانده از دوران مشروطیت بود. بگذارید نمونه‌ای از این فشنگ‌ها را برایتان نشان بدهم که اینها خود حکایتگر بخشی از تاریخ تبریز ماست و در عین حال جزء اشیاء نادر است که، در هیچ جا پیدا نمیشود. قطار فشنگی که ستارخان و یارانش به صورت حمایل و یا به کمر می‌بستند، حاوی این فشنگ‌ها بود. نکته مهم و قابل توجه این فشنگ‌ها نوع دست‌ساز بودن و قابل استفاده چندین باره‌گی این‌ها میباشد. در آن کوران مبارزه که تبریز در محاصره به سر میرد، در محله سهراب تبریز کوچه‌های بود به نام «باروتیز» که هنوز به همین نام وجود دارد. زنان تبریز در این کوچه برای کمک به مجاهدین جمع می‌شدند و سرپرستی زنان را دختر علی مسیو عهده‌دار بود.

آقای سرابی اقدام سخنانش را ادامه می‌داد، تبریزیها در خیزش‌ها چه بهایی‌ها گزاف که نپرداختند؟ آقای سرابی اقدام می‌گفت و من غرق صدایی که هنوز هم در گوشم طنین‌افکن است؛ نه نمی‌خواهم بینمت، برو... این بار من بودم و خیابان‌های تهران که غریبانه در میانه هیاهوی آن شهر پر دود و دم، چشمان خیسم را از رهگذران پنهان می‌داشتم. صدای آقای سرابی اقدام مرا به آن اتاق باز می‌گرداند. فشنگ هنوز در میان انگشتانش هست:

زن‌های تبریز در پوکه این گلوله‌ها با دست باروت پر میکردند و گلوله را سر پوکه می‌گذاشتند. برای درزگیری و مهار گاز باروت، کاغذهای نازک روغنی را با دست تا کرده و در درز مخزن و پیرامون گلوله می‌گذاشتند و با ظرافت تمام دورش را با چکش‌های ظریف کوبیده و لبه‌ها را چفت می‌کردند. در این کوچه کارخانه‌های نیز برای تولید باروت وجود داشت

به همین خاطر در همین کوچه باروت تهیه و به واسطه دستان غیرتمند زنان تبریزی در پوکه فشنگ‌ها ریخته میشد. تا قطار فشنگ فدایی‌ها خالی نماند. پدر آن مرد سالخورده که از مبارزین مشروطه بود، در خانه خود مقداری اشیاء از دوران مشروطه نگهداری کرده بود، این عَراده توپ را نیز تَکه تَکه کرده و نگه داشته بود. این اشیاء را آن زنده‌یاد به ما داد، این‌ها (فشنگ‌ها) را هدیه داد ولی برای توپ مبلغی پرداخت کردیم و چنانچه گفتیم، آوردیم، بعضی از جاهایش فرسوده شده و از بین رفته بود آن قسمت‌ها را از روی عکس‌های بازمانده از دوران مشروطیت بازسازی کردیم. البته این را هم بگویم که تمامی کارهای ما بر اساس مستندات صورت گرفته است، به اصطلاح عامّه کار الله بختکی نداشته‌ایم.

آقای سرابی اقدم در ادامه توضیحات خود به سوی قفسه مملو از کتاب واقع در پشت سرش برمی‌گردد و از میان کتاب‌ها یک جلد کتاب خارجی نفیس درمی‌آورد و در میان صفحات مصورش با اندک تعللی عکسی از یک عَراده توپ مشابه تندیس واقع در حیاطشان را پیدا می‌کند و خطاب به حاضرین می‌گوید:

عکسی از این توپ را در این کتاب می‌توانید مشاهده کنید، من کتابخانه‌ای نسبتاً غنی دارم که دارای قریب به دو هزار جلد کتاب خارجی رفرنس یا باصطلاح مرجع می‌باشد. کتاب‌هایی در مورد انواع تفنگ‌ها و سلاح‌ها، انواع فانوس‌ها و دیگر موارد در میان کتاب‌های من به وفور پیدا می‌شود.

در صدد پرسیدن نام آن مرد سالخورده بودم تا در فاصله شنیده شدن صدای در که حاکی از آمدن و پیوستن آقای علی برازنده به جمع حاضر بود، نام آن پیر مرد را پرسیدم و آقای سرابی توضیح دادند که:

نام آن نیک‌مرد سالخورده، آقای بختوری بود. البته سَجَل خود را عوض کرده بودند. مرحوم پدرش که از مبارزین مشروطه بود، حاج احمد نام

داشت. خودشان نیز از اهالی باغمیشه بوده‌اند. ما همین‌ها را توانستیم از ایشان به دست آوریم و بعد از اندک مدتی یعنی به فاصله دو یا سه ماه متأسفانه آقای بختوری فوت کردند.

من در اندیشه این بودم که زنده یاد بختوری و پدرش زنده یاد حاج احمد آقا در دوران بعد از مشروطیت، سپس پهلوی اول و دوم و بعد از انقلاب اسلامی با چه شوق و آمال آمیخته به رنج و هراس، آن اشیاء و یک عرّاده توپ را قریب یک قرن نهان از انظار در اندرون خانه خود پاسداشته و سرانجام به دست مردی سپرده بودند که در حمیت برای نگهداری از آن اشیاء، قلبی تپنده، همسان قلب خودشان در سینه‌ای به پهنای بی کرانها دارد.

باز صدای آقای سرابی مرا از وادی خیال به پهنه واقعیت می‌کشاند:

تویی که ما از مرحوم آقای بختوری خریدیم، ساخت اطریش بود و عکس‌ها و توضیحات مفصل از این نوع عرّاده توپهای آن کارخانه در این کتاب موجود است. کتاب حاوی تصاویر و توضیحاتی از توپ مذکور را به حضّار نشان می‌دهد. و سخنان خود را با استناد به تاریخ ادامه می‌دهد:

ناصرالدین شاه در سفر فرنگ خود وقتی به کارخانه کروپ اطریش وارد میشود، به افتخار ورود ایشان به کارخانه یک گلوله توپ شلیک می‌کنند و یک عرّاده توپ نیز به شاه ایران هدیه می‌دهند. ناصرالدین شاه از آنجا به فرانسه می‌رود و در فرانسه، به وزیر صنایع خود می‌گوید: برگرد اطریش و چهار عرّاده از آن توپ‌ها را خریداری کن.

وزیر برمی‌گردد و چهار عرّاده از آن توپ‌ها را می‌خرد و جمعاً با هدیه‌ی کارخانه کروپ می‌شود، پنج عرّاده توپ. در بازگشت از فرنگ و گذر از تبریز، شاه دچار کسالت میشود و حدود پنجاه روز در باسمنج اقامت می‌کنند. دستور می‌دهد، توپ‌ها را در قورخانه تبریز بگذارند. شاه یک عرّاده از این توپ‌ها را با خود میبرد، در شهر ری قطعات آن عراده توپ را به دقت از هم جدا می‌کنند،

و بر اساس کپی از قطعات مزبور شروع به ساختن توپ می‌کنند. البته ایران دارای سابقه نسبتاً درخشانی در حوزه ریخته‌گری توپ بوده است به ویژه به همت شاهزاده دانشمند فقید عباس میرزا.

آقای سرابی باز برای اثبات گفته‌های خود دنبال رفرنس می‌گردد و با استناد به کتابی در باره موزه‌های ایران، عبارتی مبنی بر توضیح یک عرّاده توپ در یکی از موزه‌های تهران چنین می‌خواند:

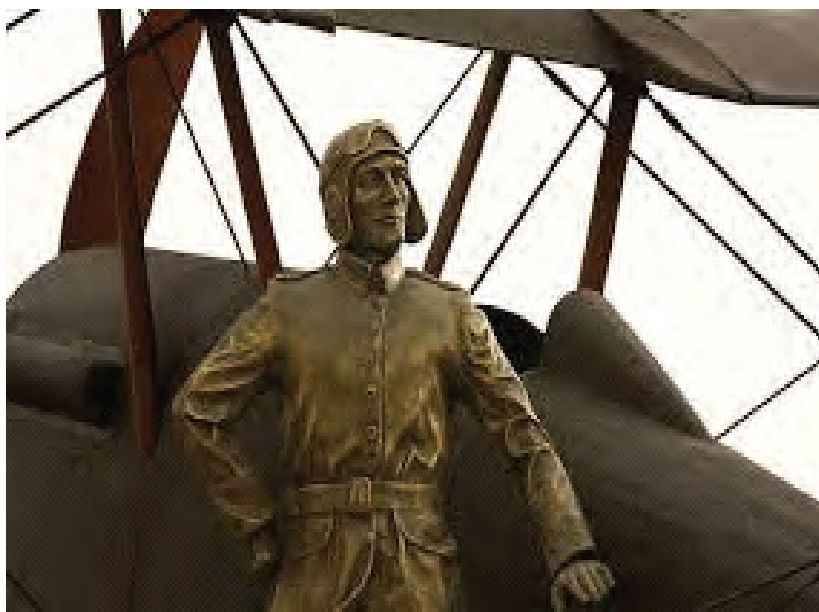
در دارالخلافه تهران در قورخانه مبارکه خاصّه ابواب جمعی سلطان... عمل استاد محمد تبریزی.

در صفحه ۱۳۹ چاپ چهاردهم «جامعه شناسی نخبه کشی» آقای علی رضا قلی می‌نویسد؛ مهمات سازی زمان او (امیرکبیر) رشد بسیاری کرد، در تهران، ماهی ۱۰۰۰ تفنگ و در اصفهان ماهی ۳۰۰ تفنگ می‌ساختند و توپریزی و باروتسازي تبریز که یادگار عهد عباس میرزا بود، دوباره رونق گرفت.

اکثر اساتید توپریزی قورخانه شاهی در تهران نیز از صنعتگران تبریزی بوده‌اند. همان پروردگان دانش و تهوّر نایب‌السلطنه عباس میرزا که در قورخانه تبریز فنون توپریزی را فرا گرفته بودند. بر اساس آن پیشینه بود که در تهران اقدام به تولید کپی توپ‌های آن زمان می‌کردند. البته این روند آزمایشی تولید توپ در ایران ابتدا چندان هم موفقیت‌آمیز نبوده است چون وقتی برای آزمایش به تبریز می‌آوردند و می‌خواهند از خلعت‌پوشان، موضعی از تبریز را هدف قرار داده و شلیک کنند، حین شلیک، توپ خودش منفجر می‌شود. البته این تجارب تلخ در خود اروپای آن زمان نیز رخ می‌دهد.

آقای سرابی اقدام برای اثبات ادعای خود در پی سند و رفرنس باز در پی کتابی نفیس و تاریخی در باره صنایع توپسازی می‌گردد و عکس‌هایی با توضیحاتی به زبان آلمانی برای حضار نشان می‌دهد که حکایتگر انفجار عقبه عرّاده توپ به خاطر عدم کفایت ضخامت و مقاومت بدنه توپ در قبال انفجار

باروت بوده است. در این انفجارها متأسفانه خدمه توپ نیز جان می‌باختند چون هنوز استانداردهای لازم در عرصه صنعت توپریزی رایج نشده بود. توپ‌های مختلفی در تبریز بود، برخی در جنگ‌ها به غنیمت گرفته شده بود، برخی از کارخانه کروپ اتریش خریداری شده بود و برخی در تبریز و تهران ریخته شده بود. من طرحها و نقشه‌های ساخت اینها را از رفرنس‌های مختلف جمع کرده‌ام. و در مرمت آن عراده توپ بر اساس اطلاعات جمع آوری شده عمل کرده‌ایم. ما همین شیوه را در ساخت هواپیمای کلنل محمد تقیخان پسیان نیز عملی کردیم. نمی‌دانم در باره آن هواپیما چقدر اطلاعات دارید. منظورم تندیس هواپیمایی است که برای مجسمه کلنل محمدتقی خان پسیان ساخته‌ایم.

هواپیمایی که ما بازسازی کرده‌ایم هواپیمایی است که اولین خلبان ایرانی یعنی کلنل محمدتقی خان پسیان با آن پرواز کرده است. ساخت این تندیس

خالی از حواشی نبود. برخی از مسئولین شهرمان هنوز نمی‌دانستند که این مرد بزرگ و بلندآوازه در خیابان عارف همین تبریز چشم به جهان گشوده است. شهدی‌ها مدعی بودند که قبرش در مشهد است. کلنل در خراسان مبارزه کرده و به شهادت رسیده است. قرارداد ساخت تندیس را با ما منعقد کنید و بسازید ما در مشهد نصب کنیم. اما ما بدون عقد قرارداد این تندیس را برای شهرمان ساختیم. باید بگویم که ساخت یک هواپیما در اندازه یک و یک یا طبیعی کار بسیار حساس و مشکلی است. اما، ساختیم بدون اینکه یک تن از مسئولین از ما حمایت بکند. در مورد هواپیمای کلنل ما حدود ۷ سال تحقیق کردیم. تندیس هواپیما را در این حیاط ساختیم، این تندیس کل حیاط را فراگرفته بود، نشریه حیدربابا در آن زمان نوشته بود که، هواپیمای کلنل محمدتقی خان پسیان در راسته کوچه پشت خانه مشروطیت فرود آمده است. در اینجا باید بگویم که متأسفانه نظرات مخالف و بسیار توانمندی با تفکر و ایده‌های ما وجود دارد. اگر ما با این ایده و تفکر در شهری از دیگر استان‌های کشورمان فعالیت میکردیم، برای ساخت این هواپیما یک سوله بزرگی در اختیار ما می‌گذاشتند تا ما طرح خود را در آنجا پیاده و اجرا می‌کردیم. برای نقل و انتقال آن جرثقیل و دیگر امکانات لازم را در اختیار ما می‌گذاشتند. اما ما بدون هیچ امکاناتی در میان حیاط همین خانه طرح را پیاده و اجرا کردیم و برای درآوردن و انتقال هواپیمای به آن بزرگی از این خانه و کوچه، مجبور شدیم ساخته خود را به مثابه گوشت قربانی، ۱۱ قسمت کرده و از این خانه خارج و در محل تندیس دوباره این یازده قسمت را به هم متصل و نصب کنیم.

یکی از حضار می‌پرسند: آیا ساخته شما در اندازه واقعی آن دقیقاً یک هواپیما بود؟

آقای سرابی با اطمینان پاسخ می‌دهند: ما این هواپیما را به قدری دقیق و مبتنی بر مستندات علمی و فنی آن ساخته بودیم که اگر برایش موتور کار می‌گذاشتند، قابلیت پرواز داشت. حتی ما لباس خلبانی مرحوم کلنل محمدتقی خان پسیان را که پروازهای خود را در آلمان و در جبهه‌های جنگ جهانی اول انجام داده بودند، دقیقاً بر اساس لباسهای پرواز خلبانان آلمان آن دوره طراحی و اجرا کردیم. کلنل محمدتقی خان پسیان انسانی وارسته و بزرگوار بود، به همین خاطر ما مطالعات عمیقی انجام دادیم، مطالعاتی مبنی بر اینکه این مرد بزرگ در جنگ جهانی اول در کدام جبهه جنگیده است. اولین بار در کدام هواپیما و با چه لباسی نشسته است. ما برای مدل خود از آن لباس تهیه و به تن کردیم. در حالی که مخالفت‌ها ادامه داشت، یک روز که در حال ساخت هواپیما در این حیاط بودیم به ما گفتند معاون عمرانی استانداری وقت شما را می‌خواهند. رفتیم، ایشان گفتند شما چرا این مجسمه و هواپیما را می‌سازید، او یک ارمنی بوده است، برایش گفتم آقای او محمدتقی پسیان بوده است، پسیان نام روستایی در حوالی عجب‌شیر است.

البته پسیان نام طایفه‌های نیز هست، که در حوالی ماکو از قدمت و حشمت برخوردار بودند و مادر بزرگم همواره می‌گفت: ما از طایفه پسیان هستیم. یا هر وقت کاری خارج از عرف یا پر خطری انجام می‌دادیم، خدا بیامرزد آنها می‌گفت: «قینا مارام، پسیان طایفاسیند انسان (مزممت نمی‌کنم از طایفه پسیان هستی)» (ق-ت)

اینها نیز در خیابان عارف تبریز به دنیا آمده‌اند، مسلمان کامل و قهرمانی بی‌نظیر بود. جوانان امروز ما در جستجوی الگو هستند، من اگر تندیس وی را درست نکنم، از آرنولد الگو برخواهد داشت، از دیگر چهره‌ها، الگو برخواهد داشت، من زندگی کلنل را به طور خیلی خلاصه تعریف کردم، در تبریز به دنیا آمده، درس خوانده، سپس به تهران رفته، وارد مدرسه نظام شده و در ۲۰ سالگی به درجه سرگردی رسیده است. در جنگ همدان به رضا شاه یک سیلی می‌زند، رضاشاه جزو نیروی قزاق بود که می‌آیند و همدان را محاصره می‌کنند، کلنل به رضاخان یک سیلی می‌زند و می‌گوید تو که یک ایرانی هستی، چرا به روس‌ها خدمت می‌کنی؟ در همدان نیروی روس‌ها ۳ برابر نیروی این‌ها بوده است، سلاح آنها قوی و پیشرفته بوده، اسلحه‌های ما سلاح‌های مستعملی بود که کامران میرزا پسر ناصرالدین شاه خریده بود. کلنل یک تاکتیک جنگی به کار می‌برد که، روس‌ها را وادار به عقب نشینی می‌کند. آنها دارای ۳ امتیاز بزرگ بوده‌اند. تاکتیکی که کلنل در همدان به کار می‌برد، در آلمان آن تاکتیک را در آموزش‌های نظامی خود تدریس می‌کنند.

در جنگ جهانی اول که ایران اعلام بی‌طرفی می‌کند، کلنل عارضه کبدی داشته است، میرود در آلمان کبد خود را معالجه کند، می‌گوید بگذار بروم و جبهه جنگ را از نزدیک ببینم و تجربیاتی کسب بکنم. نزد مارشالی می‌رود که بعدها رئیس جمهور آلمان شد، در آن زمان، فرمانده متفقین بود، می‌گوید:

می‌خواهم جبهه جنگ را از نزدیک ببینم، وی می‌گوید: اگر بخواهی جبهه جنگ را از نزدیک ببینی باید به عنوان یک سرباز در ارتش آلمان ثبت نام بکنی. کلنل ثبت نام می‌کند، می‌گویند بیا برو جبهه وئرژل فرانسه، در آن زمان آلمان در سه جبهه جنگ می‌کرد. کلنل می‌گوید ما با فرانسوی‌ها دشمنی نداریم. اگر من در آنجا اسیر بشوم، آبروی ملت من در دنیا می‌رود. از فرانسه برای ما ضرری نرسیده است که هیچ، بلکه از فرهنگش نیز استفاده کرده‌ایم. می‌گویند پس برو خط لهستان برای جنگ با روسیه. می‌گوید بله، ما با روسیه تزاری همیشه مشکل داشتیم. می‌رود به خط لهستان. هواپیما تازه اختراع شده بود و مثل امروز نبود، در ابتدای امر بیشتر برای شناسایی دشمن پرواز می‌کردند. یا بمب را به واسطه دست از این نوع هواپیما می‌انداختند. این بزرگمرد در آنجا از مکانیکی هواپیما شروع می‌کند و تا مرحله پرواز پیش می‌رود و به عنوان اولین خلبان ایرانی هدایت هواپیما را به عهده می‌گیرد. اگر چه مثل غالب موارد، ادعا می‌شود که عیسی ایکو اولین خلبان ایرانی است. در حالی که وی سه سال بعد از مرگ دلخراش کلنل محمد تقی خان برای آموزش خلبانی اعزام می‌شود. کلنل بعد از ۳۳ پرواز موفق به دریافت مدال صلیب آهنی شده و به ایران برمی‌گردد. وی در آن جبهه زخمی می‌شود و در بیمارستان نظامی برلین بستری می‌شود. ویلهلم اول امپراتور آلمان، به ولیعهد خود که برادرزاده‌اش بود می‌گوید برو از یک ایرانی که زخمی شده است عیادت کن. ولیعهد می‌رود، وارد بیمارستان می‌شود، در سالن بستریها حدود ۳۲ - ۳۳ افسر و سرباز زخمی بستری بود. با یکایک آنها حرف می‌زند و برای هر کدام یک مدال می‌دهد. و در وقت بیرون آمدن از سالن می‌پرسد پس آن ایرانی زخمی کجاست؟ مسؤل بخش با اشاره به کلنل می‌گوید، همان مرد زخمی بود که شما با وی احوالپرسی کردید. کلنل چنان آلمانی را سلیس صحبت میکرد که ولیعهد آلمان متوجه ایرانی بودن وی نشده بود. و علاوه بر

زبان آلمانی، با زبان‌های انگلیسی و فرانسه و روسی نیز آشنایی داشت. کلاً به هفت زبان زنده مسلط بود، در حدّی که، برای روزنامه پراودا در روسیه مطلب می‌فرستاد. از مجلات فرانسه مطالبی ترجمه می‌کرد. اولین ایرانی بود که موسیقی ایرانی را به نت نوشته است. برمی‌گردد در ایران نیز فرمانده کل ژاندارمری خراسان میشود. با قوام‌السلطنه درگیر می‌شود. سرانجام در قوچان یک نبرد مهیا می‌کنند و این قهرمان رشید را از پشت سر هدف گلوله قرار داده و سرش را از تن جدا می‌کنند. وی با این همه کارهای ارجدار و حاکمیت خراسان، وقتی کشته می‌شود، یکی از روحانیون بزرگ خراسان می‌گوید، اموال این شخص کو تا میراثش مشخص و به وراثت تقسیم و تحویل شود. اموالی که از این مرد مانده بود، یک چمدان حاوی لباس‌هایش بود. و یک قوری شکسته که بندزده شده بود، آن روحانی سراغ اسبش را می‌گیرد، می‌گویند؛ اسبش را فروخت و به سربازانش عیدی داد.

این مرد سلحشور و حاکم خراسان بزرگ، از دار دنیا جز چمدانی لباس و یک قوری شکسته مال و منالی نداشت. آن روحانی در کمال صداقت می‌گوید اگر مؤمن این مرد بود، پس ما چه می‌گوییم؟

کلنل سیم‌های تلگراف سفارت انگلیس را در خراسان قطع می‌کند، چون تلگراف که می‌آمد اول به سفارت انگلیس می‌رفت، از آنجا به ادارات ارسال میشد. وی می‌گوید شما حق ندارید مکالمات ما را ثبت بکنید. سلاح آنها را ضبط می‌کند، انگلیسی‌ها اعتراض می‌کنند. در پاسخ می‌گوید، امنیت شما به عهده ماست. و در قبال هر حادثه‌ای ما پاسخگو هستیم.

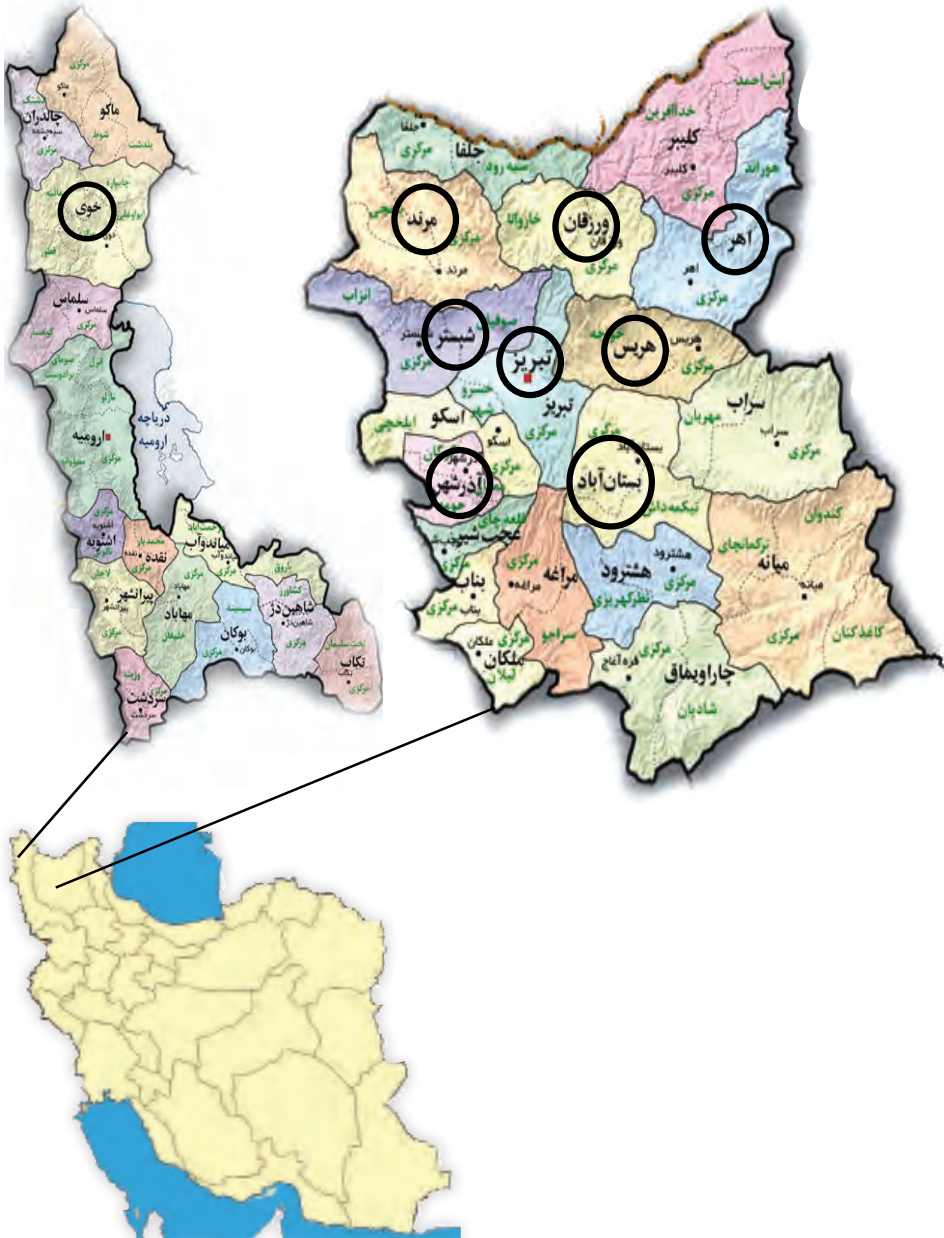
در سی سالگی حیات پربارش سر از تنش جدا می‌سازند. این قهرمانی است که باید ارجاش نهاد.

ما در ساختن مجسمه سفارش قبول نمی‌کنیم، تندیس وی و هواپیمایش را ساختیم، اما بردند و انداختند به مکانی که دور از انتظار باشد.

ساعت ۲۴ - عبدالله کوثری (مترجم) که به تازگی رمان «کینکاس بوربا» نوشته ماشادود آسیس با ترجمه او منتشر شده، از واگذاری اثری درباره کلنل محمدتقی خان پسیان به ناشر خبر داد.

عارف قزوینی در هنگام مرگ کلنل محمدتقی خان پسیان در سال ۱۳۴۰ ه.ق در تشییع جنازه او شرکت نمود و به مسبب این حادثه ناسزا گفت. هنگامی که خواستند سر کلنل را روی توپ بگذارند، عارف فریاد برآورد:

این سر که نشان سرپرستی ست امروز رها ز قید هستی ست
با دیده عبرتش ببیند کاین عاقبت وطن پرستی ست.

ناهید فرهنگی

۱۳۴۹ گوتش ایلمده، تبریزده آنادان اولوب. ۱۵ ایل دیسر ساخسیچیلیق هنرینده امک و ترمکده دیر. او، مجسمه سازی، کتیبه و حجم سازی رشتنلرینده چالیشیر. ۱۳۷۸-ده استاد خانم فریده تطهیری مقدم پائیندا اؤیرنمگه باشلامیشدیر. خانم فرهنگی نین هنری یاشامی بویونجا ۵ نفرادی سرگسی اولموشدور (آنکارا، تبریز، میاندوآب و تهران شهرلرینده). همچنین ۱۵ گروهی سرگبده ده اشتراک ائتمیشدیر، همدان، یزد، تهران، اصفهان، تبریز، مراغه و آنکارا شهرلرینده. انجمن مقال تبریزین عضولریندن و انجمن هنرهای تجسمی تهراتین دا عضولریندن ساییلیر. ۱۹ ایل دیر پروفیونال اولاراق بو ساحه ده چالیشماقدا و ساخسی یازاریندا آدی و امضاسی ایله تائینماقدادیر.

مؤسسه‌ی غیر انتفاعی آذربایجان اتل بیلمی
قادین و فولکلور اؤزل سای

